

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Terje Teesalu

VAENULIKU SÜMBOOLIKA KRIMINALISEERIMINE EUROOPA RIIKIDES

Magistritöö

Juhendaja
MA Mario Truu

Tartu 2023

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. VAENULIK POLIITILINE SÜMBOOLIKA JA EUROOPA LIIT	7
2. REGULATSIOON JA PRAKTIKA EUROOPA RIIKIDES	13
Ungari Vabariik	13
Moldova Vabariik	20
Saksamaa Liitvabariik	32
Prantsusmaa Vabariik	39
Poola Vabariik	43
Leedu Vabariik	46
Läti Vabariik	48
Vene Föderatsioon	48
3. EESTI VABARIIGIS KEHTIV ÕIGUS	58
KOKKUVÕTE	67
Criminalisation of political symbolism in European countries	72
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU	80
Kasutatud allikad	80
Kasutatud eelnõud ja seletuskirjad	82
Kasutatud õigusaktid	83
Kasutatud kohtupraktika	87

SISSEJUHATUS

Venemaa Föderatsiooni president Vladimir Putin teavitas 24.02.2022 varahommikul avalikkust seoses sõjalise operatsiooni alustamisega Ukraina Vabariigis¹ ning samal ajal tungisid Vene väed Ukrainasse. Vene vägede veokitel hakati esmalt märkama käsitsi maalitud „Z“ täht. Seejärel lisandusid vähesemal määral tähed „O“, „X“, „A“ ja „V“: Venemaa kaitseministeeriumi teatel tähendab sümbol „Z“ „za pobedu“ ehk „võidu eest“ ning „V“ tähistab „tõe jõudu“. Sümbolid, eriti „Z“, muutusid avalikkuse jaoks kiiresti Venemaa sõjaliseks sümboliks ja Venemaa Ukrainasse sissetungi toetuse avalduseks. See osa Venemaa ühiskonnast, kes sõjalist agressiooni toetasid, hakkasid „Z“ sümbolit kujutama igal võimalikul moel, näiteks kortermajadel, lippudel, riietusel jne. Taoline väljendusviis levis agressiooni pooldajate seas ruttu üle Vene Föderatsiooni riigi piiride ka teistesse riikidesse.² Alates 2014. aastast Ukrainas toimunud meeleavaldusest *Euromaiden*³, peetakse Venemaa sõjalise agressiooni sümboliks ka Saint Georg`i (edaspidi Georgi lint) musta-oranži triibulist linti.

21.03.2022 algatas Isamaa fraktsioon eelnõu, millega sooviti kriminaliseerida selline avalik Vene Föderatsiooni Ukraina-vastast agressioonisõda toetav rahvusvaheliselt levinud sümbolika kasutamine, mille eesmärk on avaldada toetust Vene Föderatsiooni sõjategevusele Ukrainas⁴. Paar nädalat hiljem ehk 04.04.2022 algatas samal teemal eelnõu Vabariigi Valitsus. Selle eelnõuga sooviti sanktsioneerida agressiooniakti, genotsiidi, inimsusevastase kuriteo või sõjakuriteo toimepanemisel kasutatud sümboli avalik teatud viisil eksponeerimine. Eelnõud ühendati⁵ ning alates 29.04.2022 kehtib Eesti Vabariigi seadusandluses esmakordselt säte, millega reguleeritakse vaenuliku sümbolika kasutamist. Karistusseadustikku lisatud (edaspidi KarS) § 151¹ keelab sanktsiooni ähvardusel agressiooniakti, genotsiidi, inimsusevastase kuriteo või sõjakuriteo toimepanemisega seotud sümboli avaliku eksponeerimise neid tegusid toetaval

¹ Putin teatas sõjategevuse alustamisest Ukrainas. – ERR 24.02.2022. – Arvutivõrgus:

<https://www.err.ee/1608510764/putin-teatas-sojategevuse-alustamisest-ukrainas> (15.04.2024).

² Sauer, P. Why has the letter Z become the symbol of war for Russia? – The Guardian 07.03.2022. – Arvutivõrgus:

<https://www.theguardian.com/world/2022/mar/07/why-has-the-letter-z-become-the-symbol-of-war-for-russia>

(15.04.2023).

³ Meeleavalduste ja rahutuste laine Kiievi Iseseisvuseväljakul, mis algas 21.11.2013.

⁴ Karistusseadustiku täiendamise seaduse 556 SE eelnõu. – Arvutivõrgus:

<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/48d04b99-0633-4735-a861-b22b3bf44336/Karistusseadustiku+t%C3%A4iendamise+seadus> (08.04.2023).

⁵ Karistusseadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu 576 SE. – Arvutivõrgus: [https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0d840298-f8d4-450c-b266-](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0d840298-f8d4-450c-b266-8248ae6ee8c1/Karistusseadustiku+ja+v%C3%A4%C3%A4rteomenetluse+seadustiku+muutmise+seadus+%28a)

[8248ae6ee8c1/Karistusseadustiku+ja+v%C3%A4%C3%A4rteomenetluse+seadustiku+muutmise+seadus+%28a](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0d840298-f8d4-450c-b266-8248ae6ee8c1/Karistusseadustiku+ja+v%C3%A4%C3%A4rteomenetluse+seadustiku+muutmise+seadus+%28a) gressiooni+toetamine+ja+sellega+seonduv+vaenutegevus%29%2004.04.2022 (08.04.2023).

või õigustaval viisil.⁶ Viidates vajadusele sümbolite väärkasutamisele operatiivselt reageerida, võeti eelnõu vastu erakordse kiirusega ja ilma, et oleks koostatud selle mõjuanalüüsi või peetud avalikku diskussiooni. Seadus jõustus juba kolmandal päeval pärast Riigi Teatajas avaldamist.⁷

Enne seaduse vastuvõtmist, pälvis selle eelnõu kriitikat nii õigusteadlaste, -praktikute kui poliitikute poolt. Märgitakse, et ei ole arusaadav, millist õigushüve kavandatava seadusega kaitsta soovitakse. Ainuüksi hirm, et eesseisnud 9. mai ning vältav sõda Ukrainas võivad tekitada konflikte või mingeid sündmuseid eskaleerida, ei ole piisav põhjus, et teatud sümbolite kasutamist keelata ja sellega isikute sõna- ja väljendusvabadust piirata. Uusi seadusi, seda enam veel karistusõiguslikke, ei tohi luua puhtalt emotsioonide pinnalt, sest ennekõike rikutaks sellega *ultima ratio* (äärmine abinõu) põhimõtet. Lisaks on olemasolevas seadusandluses juba olemas kõik vajalikud tööriistad selleks, et võimalikke sümbolite väärkasutamise seotud olukordi lahendada.⁸ Üldine üksmeel valitses selles, et planeeritav koosseis on liiga abstraktne ning sellega rikutakse määratletusepõhimõtet. Isik peab seadust lugedes aru saama, milline tegevus on lubatud ja milline mitte.⁹ Toodi näiteid, küsides: „Kas siia alla läheb türklaste genotsiid armeenlaste vastu? Aga Rwanda?¹⁰“. Kui koolipoiss, kelle juustesse on löigatud sümbol, mis kujutab tähte „Z“, liigub avalikus ruumis, on see siis mõistetav kui sõjalise agressiooni toetamine ja seega karistatav või soovib ta sellega teistest lihtsalt eristuda?¹¹

Käesoleva magistritöö probleemiks on asjaolu, et KarS §-s 151¹ reguleeritud karistusõiguslik koosseis ehk dispositsioon on määratletud liiga laialt ning ei anna ühest vastust küsimusele, millistes olukordades ja milliste sümbolite kasutamise eest järgneb karistus. Etteruttavalt saab öelda, et samalaadseid probleeme on tekkinud ka teiste riikide praktikas, kus vaenuliku sümboolika kasutamist on seadusega reguleeritud.

⁶ Karistusseadustik. - RT I, 06.01.2023, 4.

⁷ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu seletuskiri, lk 11. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0f8044f4-2ee9-4219-b459-8f7edb75b8de/karistusseadustiku-ja-vaarteomenetluse-seadustiku-muutmise-seadus-agressiooni-toetamine> (08.04.2023).

⁸ Aiaots, L., Soo, A. Õigusteadlased: sümboolika kriminaliseerimine- emotsionaalne otsus? – ERR 30.03.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608548668/ogusteadlased-sumboolika-kriminaliseerimine-emotsionaalne-otsus> (11.04.2023).

⁹ Vt nt Aiaots, L., Soo, A.; Vikerraadio. Jõks: sõjasümbolite keelustamise seaduseelnõu tuleb korda teha. – ERR 30.03.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608557062/joks-sojasumbolite-keelustamise-seaduseelnou-tuleb-korda-teha> (06.04.2022).; Esimene stuudio. "Esimene stuudio": Pevkur ja Reinsalu vaidlesid vaenusümboolika eelnõu üle. – ERR 06.04.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608556735/esimene-stuudio-pevkur-ja-reinsalu-vaidlesid-vaenusumboolika-eelnou-ule> (11.04.2023).; ja Vikerraadio. Norman Aas: valitsus lahendas vaenulike sümbolite eelnõu liiga laialt. – ERR 06.04.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608551509/norman-aas-valitsus-lahendas-vaenulike-sumbolite-eelnou-liiga-laialt> (06.04.2022).

¹⁰ Jõks: sõjasümbolite keelustamise seaduseelnõu tuleb korda teha.

¹¹ Aiaots, L., Soo, A.

Töö eesmärk on välja selgitada, kas KarS §-s 151¹ sätestatud väärtekoosseis on Euroopa õigusnormidega kooskõlas. Eesmärgi saavutamiseks püüab autor käesolevas magistritöös vastata järgmistele uurimisküsimustele: kuidas on vaenuliku poliitilise sümboolika kasutamine õigusaktidega reguleeritud teistes Euroopa riikides ja kuidas on poliitilise sümboolika kasutamise keelustamist hinnanud oma praktikas Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIK). Selleks, et käesoleval hetkel kehtivaid õigusnorme paremini mõista, vaadeldakse nende sätete ajaloolist kujunemist.

Magistritöö autorile teadaolevalt on vaenuliku sümboolika kasutamist varasemalt käsitletud massiliste korratuste õhutamise raames. Selle magistritöö üks peamisi järeldusi oli, et „sümbolitega pole otstarbekas võidelda“.¹²

Allikate analüüsimiseks rakendatakse käesolevas töös peamiselt kvalitatiivset, grammatilist ja võrdlevat meetodit. Magistritöö uurimisprobleemi lahendamiseks kasutatakse peamiselt Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendeid (edaspidi EIK), Euroopa Nõukogu Veneetsia Komisjoni (edaspidi Veneetsia Komisjon või Komisjon) ja OSCE Demokraatlike Institutsioonide ja Inimõiguste Büroo (edaspidi ODIHR) arvamusi. Nimetatud institutsioonid on valitud seetõttu, et enamus Euroopa riike on liitunud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga¹³ (edaspidi EIÕK). Sümboolika kasutamine on aga üks väljendusviisidest, mis on kaitstud eelkõige EIÕK artikliga 10. Samuti võib sümbolite kasutamise piirang riiwata EIÕK artikliga 11 kaitstud õigust koguneda ja ühinguid moodustada.

Lisaks kasutatakse töö teemat puudutavaid siseriiklike konstitutsioonikohtute praktikat, kui neid esineb ja siseriiklike õigusaktide erinevaid redaktsioone. Tulenevalt sellest, et töös käsitletakse riikide siseriiklike seaduseid analüüsides algallikaid, mis ingliskeelsetena kättesaadavad ei ole, ei pruugi tõlge täpselt kajastada originaalversiooni ning töös võib esineda tõlkimisest tingitud ebatäpsusi. Sama käib konstitutsioonikohtute otsuste kohta. Madalama astme kohtu praktikat käsitletakse vähesel määral, peamiselt ainult Eesti seadusandluse raames. Seda seetõttu, et Eesti seaduse kohta on praktikat veel vähe. Samuti kasutatakse vastavaid Eesti eelnõusid ja seletuskirju.

¹² Kaljula, D. Sümbolite kasutamine massiliste korratuste õhutamisel Eestis 2007. aasta aprillirahutuste näitel. Magistritöö. – Arvutivõrgus: <https://digiriiul.sisekaitse.ee/handle/123456789/17> (09.04.2023).

¹³ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 1996, 11, 34.

Valides, milliste riikide õigust töös käsitleda, lähtuti esmalt riikidest, mille vastu on vaenuliku poliitilise sümboolika keelustamise osas esitatud kaebuseid EIK-sse ning paralleelselt sellest, millistele riikidele on poliitilise sümboolika siseriiklikul reguleerimisel soovitusi andnud ODIHR. Samuti lisati valimisse Eesti naaberriigid. Kuigi Vene Föderatsioon alates 16.09.2022 enam Euroopa inimõiguste konventsiooni osaline ei ole, on ta siiski võrdluse ja kontrasti huvides kaasatud. Lisaks on valimis riigid, kes on Eesti õigusloomele eeskujuks olnud ehk Prantsusmaa ja Saksamaa.

Magistritöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis vaadeldakse, milliseid seisukohti on vaenuliku sümboolika liiduülese keelu kehtestamise osas avaldanud Euroopa Liidu organisatsioonid ning selgitatakse, millise skeemi järgi kontrollib EIK seda, kas siseriikliku sümboolika kasutamist reguleeriva seadusega on ennekõike tagatud EIÕK artiklitest 10 ja 11 tulenevad õigused väljendus- ja kogunemisvabadusele. Töö teises peatükis analüüsitakse Euroopa riikide vastavaid siseriiklikke regulatsioone, nende kujunemist ja siseriiklike konstitutsioonikohtute praktikat. Kolmandas peatükis käsitleti Eesti õigust ning võrreldi seda EIK ning teiste töös käsitletud riikide praktikaga.

Magistritööd iseloomustavad kõige enam märksõnad põhiõigused, sõnavabadus, koosolekute vabadus, sümbolid, ekstremism.

1. VAENULIK POLIITILINE SÜMBOOLIKA JA EUROOPA LIIT

Euroopa Liidu õigusaktidega vaenuliku poliitilise sümboolika kasutamist reguleeritud ei ole. Siiski on esinenud sellekohaseid arutelusid ja niisamuti üleskutseid Euroopa tasandil teatud sümboolika kasutamine liikmesriikides keelustada. Aastal 1996 võttis Euroopa Parlamentaarne Assamblee vastu resolutsiooni „Meetmed endiste kommunistlike totalitaarsete süsteemide pärandi lammutamiseks“, milles toodi välja põhimõtted, mida järgides soovitati liikmesriikidel „lammutada endiste kommunistlike totalitaarsete režiimide pärand“. Põhimõtete elluviimise ühe eesmärgina nimetati „äärmusliku natsionalismi“ kaotamist.¹⁴

Kümme aastat hiljem ehk 2006 võttis Assamblee vastu resolutsiooni „Vajadus totalitaarsete kommunistlike režiimide kuritegude rahvusvahelise hukkamõistmise järele“, milles mõisteti hukka eelmisel sajandil Kesk- ja Ida-Euroopas valitsenud totalitaarsete kommunistlike režiimide poolt toimepandud arvukad inimõiguste rikkumised ning avaldati kahetsust, et kõigi osas ei ole alustatud ka uurimist. Resolutsioonis tunnustati neid kommunistlikke erakondi, kes on aidanud luua demokraatlikku korda, kuid kutsuti liikmesriikide kommunistlike ja postkommunistlike seaduslikult registreeritud erakondi endid totalitaarsete kommunistlike režiimide poolt toimepandud kuritegudest neid hukka mõistes selgelt eemalduma.¹⁵ Kummaski resolutsioonis kommunistlike, fašistlike või natsionaalsotsialistlike sümbolite kasutamist ei käsitletud.

Aastal 2005 šokeeris avalikkust Ühendkuningriikide prints Harry, kes väisates seltskondlikku üritust, kandis natsi haakristiga käepaela. Sellele sündmusele reageerisid Saksamaa poliitikud, kes nõudsid natsionaalsotsialistliku sümboolika üleeuroopalist keelustamist¹⁶ ja Euroopa Parlamendi saadikud Leedu endise presidendi Vytautas Landsbergis`e ja ungarlase Jozsef Szajer`i eestvedamisel, kes kutsusid üles laiendama üleeuroopalist natsionaalsotsialistlike sümbolite kasutamise keeldu ka kommunistlike parteide sümboolikale. Euroopa Komisjon lükkas üleskutse tagasi väitega, et nõukogude kommunistlike sümbolite keelustamist ei oleks õige arutada üleeuroopalise rassismi ja ksenofoobia seaduse raames. Märgitakse, et kuna taolise

¹⁴ Parliamentary Assembly. „Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems“. Resolution 1096 (1996). – Arvutivõrgus: <https://pace.coe.int/en/files/16507/html> (28.03.2023).

¹⁵ Parliamentary Assembly. „Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes“. Resolution 1481 (2006). – Arvutivõrgus: <https://pace.coe.int/en/files/17403/html> (28.03.2023).

¹⁶ Call for Europe-wide swastika ban. – BBC News 17.01.2005. – Arvutivõrgus: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4178643.stm (28.03.2023).

keeluga võidakse rikkuda õigust väljendusvabadusele, tuleks otsustusõigus selle üle, kas teatud sümbolika kasutamine peaks olema seadusega keelatud, jätta liikmesriikide endi otsustada.¹⁷

Aastal 2010 esitas Euroopa Komisjon Euroopa Parlamendile ja Nõukogule aruande „Euroopa totalitaarsete režiimide poolt toime pandud kuritegude mälestus“. Aruandes nenditi, et minevikus on totalitaarsete režiimide poolt põhjustatud hulgaliselt inimõiguste ja -väärikuse vastaseid rikkumisi, mida on kogenud suurem osa liikmesriikidest. Uuring näitas, et tulemaks toime totalitaarsete režiimide poolt toimepandud kuritegudega, on liikmesriigid võtnud kasutusele erinevaid meetmeid ja lähenemisi ning muuhulgas toodi välja Ungari, Leedu ja Poola, kus totalitaarsete režiimidega seotud sümbolite kasutamine on seadusega keelatud. Kokkuvõttes ütles Komisjon, et „/.../ Euroopa Liidul on selles valdkonnas oma volituste piires oma roll, et aidata kaasa protsessidele, mida liikmesriigid võtavad vastu totalitaarsete kuritegude pärandi vastu astumiseks.“¹⁸

Euroopa Parlamendi saadikute vahel toimus 2017 debatt, milles arutati võimaliku natside, fašistlike sümbolite ja loosungite keelu üle Euroopa Liidus. Nõukogu eesistuja Eesti esindaja Mati Maasikas avaldas muret ühe sageneva laialdase natsismliku ja fašistliku sümbolika kasutamise pärast avalikkuses, sealhulgas internetis. Mitmed saadikud, näiteks Itaalia, Saksamaa, Austria, Küprose, Hispaania ja Poola, avaldasid oma toetust. Horvaatia, Tšehhi, Tšehhoslovakkia esindajad oli seisukohal, et kaasatud peaks olema ka kommunistliku režiimi sümbolid. Soome esindaja seevastu leidis, et igasuguse sümbolika keelustamine on „lapsik“, sest „/.../ on raske määratleda, mis täpselt on keelatud ja mis kontekstis“ ja tõi näiteks sirbi, vasara ja punase tähe, millel olenevalt kultuuriruumist on mitmesugused tähendused. Teiseks tõi ta välja, et ei ole võimalik saavutada ühtset kokkulepet selle kohta, millise ideoloogia sümbolika kasutamine on piisavalt negatiivse mõjuga, et seda keelustada. Ning kolmandaks lisas ta, et vastavatel keelatud ideoloogiate esindajatel on alati võimalus tulla avalikuks uue sümboliga, mida keeld ei haara, kuid millega samaväärsena suhestutakse. Kreeka saadik oli veendunud, et arutluse all olevate keeldude eesmärgiks on mõttevabaduse kaotamine.¹⁹

¹⁷ Lungescu, O. EU rejects Communist symbol ban. – BBC News 08.02.2005. – Arvutivõrgus: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4248425.stm> (28.03.2023).

¹⁸ European Commission. „The memory of the crimes committed by totalitarian regimes“. Report from the commission to the European Parliament and to the Council. (0783/2010). – Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0783&from=EN> (28.03.2023).

¹⁹ European Parliament. EU wide ban on Nazi and fascist symbols and slogans. Debate 3007(RSP). (2017). – Arvutivõrgus: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-12-13-ITM-022_EN.html (28.03.2023).

Oma 2019. aasta resolutsioonis „Euroopa mälestuse tähtsuse kohta Euroopa tuleviku jaoks“ mõistis Euroopa Parlament muu hulgas hukka „ /.../ natsi-, kommunistlike ja muude totalitaarsete režiimide toime pandud agressiooniaktid, inimsusevastased kuriteod ja massilised inimõiguste rikkumised“, „ /.../ totalitaarsete ideoloogiate, nagu natsism ja stalinism, kõik ilmingud ja levitamise EL-s“ ja „väljendab muret totalitaarsete režiimide sümbolite jätkuva kasutamise pärast avalikus sfääris ja ärielistel eesmärkidel ning tuletab meelde, et mitmed Euroopa riigid on keelanud nii natside kui ka kommunistlike sümbolite kasutamise“.²⁰

Hoolimata asjaolust, et Euroopa Liidu tasandil ei ole vaenuliku sümbolika kasutamine keelatud, on paljud Euroopa riigid keelanud teatud sümbolite kasutamise siseriiklike seadustega. Sümbolite kasutamine on aga eelkõige tihedalt seotud EIÕK artikliga 10, mis sätestab õiguse sõnavabadusele. Samuti võib vaenulike sümbolite kasutamist piirav regulatsioon riivata EIÕK artiklis 11 sätestatud õigust koguneda ja ühinguid moodustada, sest ei saa olla pluralismi, kui ühendusel ei ole võimalik vabalt oma ideid ja arvamusi väljendada²¹. EIÕK osalised on peaaegu kõik Euroopa riigid.

Lisaks EIÕK-le tagavad õiguse sõnavabadusele ÜRO Inimõiguste ülddeklaratsiooni²² artikkel 19, Euroopa Liidu põhiõiguste harta²³ artikkel 11 ja kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti²⁴ artikkel 19 lg 2. Samuti on õigus sõnavabadusele reguleeritud Euroopa riikide põhiseadustes.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artiklist 10 tulenev õigus sõnavabadusele on sõnastatud järgmiselt:

„1. Igäihel on õigus sõnavabadusele. See õigus kätkeb vabadust oma arvamusele ning vabadust saada ja levitada teavet ja mõtteid ilma ametivõimude sekkumiseta ja sõltumata riigipiiridest. Käesolev artikkel ei takista riikidel nõuda raadio-, televisiooni või filmiettevetelt tegevuslubasid.

²⁰ Parliamentary Assembly. „The importance of European remembrance for the future of Europe“. Resolution 2819(RSP). (2019). – Arvutivõrgus: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.html (28.03.2023).

²¹ EIKo 9988/13, *Ecodefence and others vs. Russia*, p 72.

²² ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon. – Arvutivõrgus: <https://www.humanrightsestonia.ee/hartadpaktid-deklaratsioonid-kohtud-jne/inimoiguste-ulddeklaratsioon/> (28.03.2023).

²³ Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2010/C 83/02). ELT C 83/389, 30.03.2010.

²⁴ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakt. – RT II 1994, 10, 11.

2. Kuna nende vabaduste kasutamise kaasnivad kohustused ja vastutus, võidakse selle kohta seaduses ette näha formaalsusi, tingimusi, piiranguid või karistusi, mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku, territoriaalse terviklikkuse või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste maine või õiguste kaitseks, konfidentsiaalse teabe avalikustamise vältimiseks või õigusemõistmise autoriteedi ja erapooletuse säilitamiseks.²⁵

EIK on leidnud, et lisaks sõnavabadusele, kohaldub EIÕK art 10 käitumise kaudu väljendatud seisukohtadele või arvamustele²⁶ ja riidetuse või sellega seotud sümbolite, näiteks punane täht jakil, kuvamisele. Viimast tuli antud juhul vaadelda kui isiku poliitiliste vaadete väljendamise viisi.²⁷

Õigust väljendusvabadusele ning õigust koguneda ja ühinguid moodustada ei ole EIÕK artiklite 10 ja 11 mõistes rikutud, kui piirang on kehtestatud seadusega, piirang on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ning taotletava legitiimse eesmärgiga proportsionaalne ehk EIK kasutab järgmist põhjalikku kontrollskeemi:

- Kas kohaldatud meetmega rikuti õigust sõnavabadusele ning kui jah, siis millise meetmega, kas formaalse, tingimusliku, piirava või karistuslikuga ehk kohus teeb kindlaks meetme ulatuse, asetades juhtumi asjaolude ja asjakohaste õigusaktide konteksti.²⁸
- Kas sekkumine oli seadusega reguleeritud. Siseriikliku õiguse tõlgendamine on esmajärjekorras siseriiklike ametiasutuste ning ennekõike kohtute ülesanne. Seda aga välja avatud juhul, kui vastav tõlgendus on meelevaldne või ilmselgelt ebamõistlik ja sellisel juhul piirdub EIK kontrollimisega, kas tõlgenduse tagajärjed on konventsiooniga kooskõlas.²⁹ Seaduseks saab pidada normi, mis on sõnastatud piisava täpsusega, et asjaomasel isikul oleks võimalus oma käitumist reguleerida. Isik peab olema võimeline, vajadusel koos asjakohaste nõuannetega, asjaolusid arvestades antud tegevuse tagajärge mõistlikul määral ette nägema.³⁰ Kui seadusega karistatakse teatud käitumist kriminaalkorras sättega, mis ei ole grammatiliselt piisavalt konkreetne, võib see EIÕK art 7 kohaselt tuua kaasa *nullum crimen sine lege* põhimõtte rikkumise. Samas nendib EIK,

²⁵ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.

²⁶ EIKo 18079/15, *Bumbeş vs. Romania*, p 46.

²⁷ EIKo 33629/06, *Vajnai vs. Hungary*, p 47.

²⁸ EIKo 28396/95, *Wille vs. Liechtenstein*, p 43.

²⁹ EIKo 24973/15, *Cangi vs. Turkey*, p 42.

³⁰ EIKo 27510/08, *Perinçek vs. Switzerland*, p-d 131 ja 133.

et teatud juhtudel ja eriti valdkondades, kus olukord muutub vastavalt ühiskonnas valitsevatele seisukohtadele, võib olla võimatu saavutada seaduse koostamisel absoluutset täpsust ja seega võivad paljud seadused olla sõnastatud teataval määral ebaselgelt ning nende seaduste tõlgendamine ja rakendamine on praktika küsimus³¹.

- Kas sekkumisega taotletav eesmärk oli demokraatlikus ühiskonnas õiguspärane. Legitiimsed eesmärgid on ammendavalt sätestatud EIÕK art 10 lõikes 2. Legitiimseid eesmäärke ehk erandeid reeglist peab tõlgendama kitsalt ning vajadus sõnavabaduse osas piiranguid kehtestada peab olema veenev³².
- Kas sekkumine on demokraatlikus ühiskonnas vajalik. Omadussõna „vajalik“ viitab EIÕK artikkel 10 lõike 2 mõistes „tungiva sotsiaalse vajaduse“ olemasolule³³. Mõiste „tungiv sotsiaalne vajadus“ ja sõna „vajalik“ ei ole sünonüümid, kuid esimesel neist ehk mõistel, ei ole ka väljendite nagu „lubatav“, „tavaline“, „kasulik“, „mõistlik“ või „soovitav“ paindlikkust³⁴. Sõnavabadus on demokraatliku ühiskonna üks põhialustest ja kui EIÕK art 10 lg-st 2 ei tulene teisiti, kohaldub see lisaks sellisele „teabele“ või „ideele“, mis on vastu võetud positiivselt või mida ei peeta solvavaks või millesse suhtutakse ükskõikselt, ka sellisele „teabele“ või „ideele“, mis solvab, šokeerib või häirib³⁵. Poliitilise väljenduse või avalikku huvi pakkuvate küsimuste arutelude piiramiseks on liikmesriikidel tulenevalt EIÕK art 10 lg-st 2 vähene otsustusruum³⁶.
- Milline on sanktsiooni olemus ja raskusaste. Et valitud meedet saaks demokraatlikus ühiskonnas pidada proportsionaalseks ja vajalikuks, ei tohi sama eesmärgi saavutamiseks olla muid vahendeid, mis riivaksid vastavat põhiõigust vähem tõsiselt³⁷ ehk piirates isiku põhiõigust, peab valitud meede olema kõige vähem piirav. Määratud karistuse raskusest on olulisem asjaolu, et isik mõistetakse süüdi kriminaalkorras ning see on sõnavabaduse õigusesse sekkumise üks tõsisemaid vorme³⁸. Vabadusekaotuslikku karistust ei tohiks kohaldada väljendusvormide suhtes, mis on rahumeelsed ning ei sisalda vägivalda³⁹. Seetõttu tuleb riikidel olla ettevaatlik juba kriminaalmenetluse algatamisel ning iseäranis vanglakaristuse määramisel. Näiteks on vanglakaristus, mis on isikule mõistetud poliitilise või avaliku huvi arutluse kontekstis EIÕK artikliga 10 tagatud sõnavabadusega vastavuses

³¹ *Ibidem*.

³² EIKo 69698/01, *Stoll vs. Switzerland*, p 101.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Nt EIKo 6538/74, *The Sunday Times vs. The United Kingdom*, p 59.

³⁵ EIKo 13585/88, *Observer and Guardian vs. The United Kingdom*, p 59.

³⁶ EIKo 27510/08, *Perinçek vs. Switzerland*, p 197.

³⁷ EIKo 13444/04, *Glor vs. Switzerland*, p 94.

³⁸ *Perinçek vs. Switzerland*, p 273.

³⁹ *Murat Vural vs. Turkey*, p 66.

vaid juhul, kui süüks pandud teoga on tõsiselt rikutud teisi põhiõigusi nagu vihakõne või vägivallale õhutamise.⁴⁰

Eelnimetatud nõuete täitmise tõendamise kohustus lasub riigil.

EIK praktika kohaselt esineb vähesel määral äärmuslikke kaasuseid, mis tulenevalt EIÕK artiklist 17, õiguste kuritarvitamise keeld, artikkel 10 kaitsealasse ei kuulu. Näiteks on EIK jõudnud sellisele järeldusele avaldustes, mis puudutasid holokausti eitamist, natsismipoliitika õigustamist, kõigi moslemite terrorismiga seostamist⁴¹.

⁴⁰ EIKo 22636/19, *Bouton vs. France*, p 46, 53.

⁴¹ EIKo 64569/09, *Delfi AS vs. Eesti*, p 136.

2. REGULATSIOON JA PRAKTIKA EUROOPA RIIKIDES

Ungari Vabariik

Aastal 1993 kehtestati Ungaris seadus XLV, millega muudeti kriminaalkoodeksi 1978. aasta seadust. Uuendus seisnes muuhulgas artikli 269/B sätestamises, mille eesmärk oli kaitsta õigushüvesid avalik rahu ja inimväärikus ning millega keelati teatud autoriteetse sümboolika kasutamine. Väärteona oli karistatav haakristi, SS-sümbolite, noolristi, sirbi ja vasara ning punase viieharulise tähe või eelnimetatud sümbolite mistahes kujul levitamine, suurtel rahvakogunemistel kasutamine ja avalik eksponeerimine, välja arvatud hariduslikel, teaduslikel, ajaloolistel ja kunstilistel eesmärkidel. Keelu rikkumine tõi sanktsioonina kaasa rahatrahvi, kui sellega ei realiseeritud raskemat kuritegu. Eelnimetatu ei kohaldunud teistes riikides tol ajal kehtinud sümboolika suhtes.⁴²

Ungari Konstitutsioonikohus kontrollis aastal 2000 kriminaalkoodeksi (edaspidi Btk.) artikkel 269/B vastavust põhiseadusele ja otsustas, et säte on kooskõlas nii põhiseaduse, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni kui ka kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise paktiga. Puutuvalt rahvusvahelistesse lepingutesse märkis kohus, et tulenevalt Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artiklist 10 võib sõnavabadust piirata niivõrd, kui see demokraatlikus ühiskonnas on vajalik ning tulenevalt konventsioonist ja EIK praktikast, on riikidel selles osas lai kaalutusõigus. Kaalutusõigust teostades võtavad riigid eelkõige arvesse nii põhiseadusega kaitstud põhiseaduslikke väärtusi kui vastavat ajaloolist olukorda. Kohus viitas, et kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 19 punkti 3 kohaselt võib väljendusvabadust seadusega ahendada juhul, kui see on hädavajalik riikliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise või moraali kaitsmiseks või teiste isikute õiguste ja reputatsiooni austamiseks. Konstitutsioonikohus toonitas, et arvestades Ungari ajaloolist kogemust ja ohtu, mis võib kaasnedagi endiste režiimide ideoloogiate avaliku demonstratsiooniga, on sellise tegevuse keelamine veenvalt ja objektiivselt õigustatud ning Btk. artikliga 269/B kehtestatud sõnavabaduse piirangut tuleb käsitleda riigi ajaloolist tausta arvestades ehk keeld vastab tungivale sotsiaalsele vajadusele.⁴³

⁴² Alkotmánybíróság Határozatai. 14/2000 (V. 12.) 09.05.2000. – Arvutivõrgus:

https://hunconcourt.hu/ugykereso/talalatok?hatarozat_sorszam=&hatarozat_evszam=2000 (18.02.2023).

⁴³ *Ibidem*.

Seoses Ungari kriminaalkoodeksi artikliga 269/B esitati EIK-sse mitmeid kaebusi. Edasiseks teerajajaks sai 2008. a kohtuasi *Vajnai vs. Hungary*. Osaledes seaduslikul meeleavaldusel kandis kaebaja jopel rahvusvahelise töölisliikumise sümbolina viieharulist 5 cm läbimõõdulist punast tähte. Politseipatrull palus kaebajal Btk. artiklile 269/B tuginedes täht eemaldada, mida kaebaja ka tegi. Siiski alustati kaebaja suhtes kriminaalmenetlust totalitaarse sümboolika avalikus kohas kasutamise tunnustel ning ta mõisteti selles ka süüdi. Kohus jättis karistuse määramata tingimisi üheaastase katseajaga. Peale riigisiseste kohtuastmete läbimist, pöördus kaebaja EIÕK artikkel 10 rikkumisele tuginedes EIK-sse. Ungari valitsus vaidles sellele vastu ja oli seisukohal, et isegi, kui kaebaja õigust sõnavabadusele on EIÕK art 10 mõistes rikutud, oli see EIÕK art 10 lg-st 2 tulenevalt õigustatud. EIK märkis, et kahtlemata sekkuti antud juhul kaebaja EIÕK art 10 lg-st 1 tulenevatesse õigustesse ning toonitas, et taoline sekkumine rikub konventsiooni, kui sellele ei kohaldu EIÕK art 10 lõikes 2 sätestatud erisused ehk sõnavabaduse piiramise seaduspärasuse kontrollimiseks on vaja kindlaks teha, kas piirang oli ette nähtud seadusega, taotles üht või mitut selles lõikes sätestatud legitiimset eesmärki ja oli legitiimsete eesmärkide saavutamiseks demokraatlikus ühiskonnas vajalik.⁴⁴

Ei olnud vaidlust selle üle, et vastav piirang oli kehtestatud seaduse alusel. Õigustatud eesmärgi osas oli kaebaja seisukohal, et Ungari on juba ligi 20 aastat olnud demokraatliku korraga riik, muuhulgas Euroopa Liidu liige ning valitsus ei ole varasemalt väitnud, et partei ideoloogia, kuhu kaebaja kuulub, ohustaks kuidagi Ungari demokraatiat. Ungari valitsus vastas, et art 269/B sätestati Btk.-sse seetõttu, et 20. sajandil kannatas Ungari rahvas diktatuuri all ning sellega seotud sümboolid tekitasid inimestes rahutusi ja hirmu. Sätte legitiimseks eesmärgiks oli korrarikkumiste ennetamine ja teiste isikute õiguste kaitse. EIK nõustus siinkohal Ungari valitsuse põhjendustega osas, mis puudutasid sätte legitiimset eesmärki.⁴⁵

Meetme vajalikkuse osas demokraatlikus ühiskonnas, rõhutas Ungari valitsus, et vastupidiselt kaebaja arusaamale, ei ole punane täht Ungaris enam vaid töölisliikumise sümbol, sest tulenevalt riigi lähiajaloost, on see muutunud totalitaarse režiimi sümboliks, millega õigustati arvukaid inimõiguste rikkumisi ja vägivaldset võimu muutmist. Lisaks viitas Ungari valitsus, et keeld ei ole sanktsioneeritud mitte kuri- vaid väärteona, mille eest karistatakse vaid rahatrahviga.⁴⁶

⁴⁴ *Vajnai vs. Hungary*, p-d 6-8, 18, 27-29.

⁴⁵ *Ibidem*, p 30-34.

⁴⁶ *Ibidem*, p-d 40, 41.

EIK nõustus kaebajaga selles osas, et Ungari on juba paarkümmend aastat olnud stabiilselt demokraatlik riik ja Euroopa Liidu liikmesriik. EIK lisas, et valitsus ei ole esitanud ühtegi tõendit selle kohta, et enne kõnesoleva keelu kehtestamist oleks esinenud reaalne oht kommunistliku diktatuuri taastamiseks mõne partei või poliitilise liikumise poolt. Kohus rõhutas, et kuigi kommunismi käigus toimunud üldtuntud laiaulatuslikud inimõiguste rikkumised asetasi punase tähe halba valgusesse, sümboliseerib see tänaseni õiglasema ühiskonna eest võidelnud rahvusvahelist tööliikumist ning tänapäeval erinevates riikides tegutsevaid seaduslikke erakondi.⁴⁷

Eesmärgi osas ennetada korrarikkumisi, ei ole Ungari valitsus toonud välja ühtegi punase tähe demonstreerimisega seotud korrarikkumist või võimalikku ohtu sellele. EIK lisas, et kohtu hinnangul ei saa pelgalt spekulatiivse ohu ohjeldamist demokraatia kaitse ennetusmeetmena vaadelda kui "tungivat sotsiaalset vajadust". EIK viitas teistele Btk. artiklitele, millega oli reguleeritud põhiseadusliku korra vägivaldset muutmist ja kogukonna vastu õhutamist ning nentis, et Ungari kriminaalkoodeksis on olemas mitmeid kehtiva seadusega reguleeritud koosseise, mille eesmärk on maha suruda avaliku korra rikkumised ja seda muuhulgas juhuks, kui need põhjustab punase tähe demonstreerimine. Demokraatlikus ühiskonnas tuleb hoolikalt uurida solvavate sõnade esinemise konteksti, sest vaid sel viisil on võimalik sisuliselt eristada EIÕK art-ga 10 kaitstud šokeerivat ja solvavat keelekasutust sellest keelekasutusest, millel pole õigust sallivusele. Arvestades punase tähe kui sümboli mitmesugust tähendust, on Btk. artiklis 269/B sätestatud keeld liiga lai ja hõlmab potentsiaalselt ka neid tegevusi või ideid, mis kuuluvad EIÕK art 10 kaitsealasse. Isegi kui oleks asjakohaseid võimalusi, kuidas punase tähe mitmetähenduslikkust eristada, võib see viia jahutava mõjuni sõnavabaduse ja tsensuuri osas. Lisaks ei saa totalitaarse ideoloogia võimalik levik, nii ebaseeldiv kui see ka oleks, olla ainsaks karistusõigusliku sanktsiooni sätestamise põhjuseks. Kohus nentis, et süstemaatiline terror, mida kommunistliku võimu tugevdamiseks paljudes Euroopa riikides ja sealhulgas Ungaris rakendati, on nende riikide rahvaste südamesse jätnud raske jälje, mistõttu võib nende režiimide ajal kasutuses olnud sümbolite eksponeerimine varasemates ohvrites ja nende sugulastes rahutust tekitada. Samas ei saa ainuüksi taolised tunded olla aluseks sõnavabaduse piiramisele.⁴⁸

Kokkuvõtlikult jõudis EIK oma eelnevatele põhjendustele viidates järeldusele, et kaebaja süüditunnistamine punase tähe kandmise eest ei ole tungiva sotsiaalse vajadusega vastavuses.

⁴⁷ *Ibidem*, p-d 49, 52.

⁴⁸ *Ibidem*, p-d 55-57.

Ei omanud ka tähtsust, et kaebajat karistati kerge mõjutusvahendi ehk rahatrahviga. Ikkagi kuulus taoline regulatsioon kõige raskemate tagajärgedega ehk karistusõiguse valdkonda ning sanktsioon oli taotletava legitiimse eesmärgiga ebaproportsionaalne. Sellega tuvastas kohus EIÕK art 10 rikkumise.⁴⁹

Euroopa Inimõiguste Kohtusse pöördus Vajnai Ungari riigi vastu veel näiteks liidetud kohtuasjades *Noé, Vajnai and Bako vs. Hungary* ja *Horváth and Vajnai vs. Hungary*. Esimeses asjas demonstreerisid kaebajad kaubamaja esisel üritusel viieharulise punase tähega lina ja lippu ning jagasid poliitilise sõnumiga lendlehti, millel oli samuti kujutatud punast tähte. Teise kaebuse asjaolude kohaselt kandis üks kaebajatest jakil punast tähte ning teine kaebaja kampsunit, millel viieharulise punase tähe ning sirbi ja vasara muster. Mõlema kaasuse puhul leidis EIK, et asjaolud ühtivad *Vajnai vs. Hungary* 2008. a otsuses väljatooduga ning jäi seal toodud põhjenduste juurde.⁵⁰

Kohtuasjas *Fratanoló vs. Hungary* seisnes kaebus taas viieharulise punase tähe kandmises. Ungari valitsuse hinnangul erines seekordne juhtum *Vajnai vs. Hungary* kaasusest, sest siin kandis kaebaja punast tähte poliitilisel motiivil ning valitsuse arvamusel kaebaja samastas end sellega. EIK oli aga vastupidiselt seisukohal, et antud kaasus *Vajnai vs. Hungary* kohtuasjast ei erine ja kordas selles toodud põhjendusi. Kohus lisis, et kuna punast tähte kanti rahumeelsel ja seaduslikult korraldatud meelevaldusel, pidanuks Ungari siinkohal oma sekkumise õigustamiseks põhistama, mil viisil näitas punase tähe kandmine eranditult samastumist totalitaarsete ideedega.⁵¹ Töö kirjutaja nõustub siinkohal EIK-ga.

Asjas *Fáber vs. Hungary* arutas EIK kaasust, kus Ungari Sotsiaistlik Partei korraldas rassismi ja vihkamise vastase meelevalduse. Paralleelselt väljendasid oma eriarvamust parempoolse erakonna liikmed, kellest üks hoidis vaikides käes nn *Árpád* i triibulist lippu⁵². Nii nagu punase tähe kaasustes, oli ka konkreetse lipu puhul tegemist kaheti mõistetava sümboliga ehk ühelt poolt võis seda pidada ajalooliseks ja teisalt ajaloolist režiimi meenutavaks sümboliks. Kaebaja keeldus politsei üleskutsest lipp eemaldada või kohapealt lahkuda, väites, et lipp sümboliseerib ajalugu ning konkreetse lipu demonstreerimine ei ole ühegi seadusega keelatud. EIK märkis, et veel enam selliste juhtumite korral, kus õigust sõnavabadusele kasutatakse poliitilise meelsuse

⁴⁹ *Ibidem*, p 58.

⁵⁰ EIKo 24515/09, 24539/09 and 24611/09, *Noé, Vajnai and Bako vs. Hungary*, p-d 7-8, 19.; EIKo 55795/11 and 55798/11, *Horváth and Vajnai vs. Hungary*, p-d 9 ja 16.

⁵¹ EIKo 29459/10, *Fratanoló vs. Hungary*, p-d 8 ja 27.

⁵² Lipp sarnanes paremäärmusliku Nooleristi partei sümboolikaga.

väljendamiseks mitmeti mõistetavate sümbolite abil, tuleb kitsenduste kohaldamisel olla äärmiselt ettevaatlik. Taoliste juhtumite puhul peab hindama konteksti ehk konkreetse olukorra asjaolusid- aega, kohta ja rolli selles.⁵³

Sekkumisega taotles riik legitiimse eesmärgina avaliku korra säilitamist ja kaitset teiste isikute õigustele. EIK ei välistanud, et teatud kontekstis võib mitmetähendusliku sümboli kasutamine anda edasi samastumise nende kuritegude toimepanijatega. Seda näiteks juhtudel, kui seda tehakse totalitaarse režiimi ohvrite mälestuspäeval massimõrva konkreetses kohas või kui aega ja kohta arvestades, ülistatakse sellega sõjakuritegusid, genotsiidi või inimsusevastaseid kuritegusid. Kohus rõhutas, et ei ole tõendeid selle kohta, et *Árpád*'i lipu kasutamine suurendas ohu tõenäosust vägivalla puhkemisele või selle kohta, et võimude poolt provokatiivseks peetud sümbol põhjustas selge ohu või oli iseenesest oht vägivallale. Lisaks tuleb arvestada kaebaja passiivse tegevusega. EIK leidis, et EIÕK art 11 valguses on rikutud artiklis 10 sätestatud põhiõigust sõnavabadusele.⁵⁴

Lähtuvalt EIK 2008.a otsusest asjas *Vajnai vs. Hungary* ning mitmetest järgnenud kaebustest EIK-sse, mis seonduvad Btk. art-ga 269/B, arutas Ungari Konstitutsioonikohus selle artikli vastavust põhiseadusele 2013. aastal uuesti. Kohus analüüsis kõne all oleva artikliga seotud vähest siseriiklikku kohtupraktikat ja seegi osutus vastuoluliseks. Oli otsuseid, milles kuriteo toimepanemine sätte kohustuslike elementide abil tuvastati ning selliseid otsuseid, milles olenemata kohustuslike elementide olemasolust, kuritegu ei tuvastatud, sest ei suudetud tõendada totalitaarsete režiimide sümboolika propageerimise kavatsust. Kohus leidis, et kuritegelik käitumisviis ehk dispositsioon selles artiklis on määratletud liiga laialt ja ei ole piisavalt arusaadav, millistes olukordades järgneb keelatud sümbolite kasutamise eest karistus. Samuti peab EIK praktikat arvestades iga sümboli kasutamisel arvesse võtma selle eesmärgi, viisi või tagajärge. Sel korral jõudis Konstitutsioonikohus järeldusele, et Btk. artikliga 269/B on rikutud õiguskindluse põhimõtet, piiratud ebaproportsionaalselt sõnavabadust ning seega on Btk. art 269/B Ungari põhiseaduses sätestatud demokraatliku õigusriigi põhimõtte ja sõnavabadusega vastuolus. Samas märkis kohus ennetavalt, et art Btk. 269/B suhtes tõstatatud põhiseaduslikud probleemid on aktuaalsed ka juba uues välja kuulutatud, kuid tol hetkel veel mitte kehtinud 2012. aasta seadusega nr C reguleeritud kriminaalkoodeksis. Nimelt erinevat

⁵³ EIKo 40721/08, *Fáber vs. Hungary*, p-d 6, 36, 47, 52, 55.

⁵⁴ *Ibidem*, p-d 44, 58.

paragrahv, millega teatud sümbolite kasutamine uues kriminaalkoodeksis keelustatakse, Btk. artiklist 269/B vaid karmima sanktsiooni poolest.⁵⁵

Uus 2012. aasta seadusega nr C jõustatud kriminaalkoodeks (*Büntető Törvénykönyv*) hakkas Ungaris kehtima 1. juulil 2013. aastal. Kriminaalkoodeksi peatükis XXXII on sätestatud kuriteod avaliku rahu vastu ja selles peatükis on muuhulgas reguleeritud totalitaarsete režiimide sümbolika kasutamine. Kriminaalkoodeksi § 335 keelab selliste autokraatlike sümbolite nagu haakrist, SS-sümbolika, sirp ja vasar, viieharuline punane täht või neid kujutava levitamise, avalikus kohas kasutamise või avalikustamise viisil, mis häirib avalikku rahu. Eelkõige viisil, mis rikub inimväärikust või totalitaarsete režiimide ohvrite õigust armule. Keelu eirajat karistatakse väärteo eest vangistusega, kui ei ole toime pandud raskemat kuritegu.⁵⁶

Ungari kriminaalkoodeksi järgi on kuritegu ühiskonnale ohtlik tahtlik või kui seadust tuleneb karistus ettevaatamatuse eest, siis ettevaatamatusest toime pandud tegu (§ 4). Kuriteod jagunevad kuritegudeks ja väärtegudeks. Kuriteod on koosseisud, mille subjektiivne koosseis eeldab tahtlust ning mille eest seadus näeb ette enam kui kaks aastat vangistust, kõik muud on väärteod (§ 5). Mainimist väärrib asjaolu, et Ungari kriminaalkoodeksi järgi saab muuhulgas antud süüteo toimepanemise eest võtta vastutusele isiku, kes teo toimepanemise ajal on vähemalt 14- aastane (§ 16).⁵⁷

Seaduse eelmises sõnastuses järgnes koosseisupärasele teole rahatrahv ning vabadusekaotuslik tagajärg võis kaasneda raskema kuriteoga. Uues redaktsioonis on õigusvastase teoga kaasnevat sanktsiooni märkimisväärselt raskendatud ning sättes kirjeldatud teo toimepanemisega kaasneb vangistus igal juhul. Kuna koosseis on määratletud väärteona, võib teo toimepanijat Btk. § 5 järgi oodata kuni kaheaastane vangistus. Kui süüteoga täidetakse mõni Btk. §-s 323 kirjeldatud kvalifikatsioon, on tegemist kuriteoga ning vastavalt teole, on raskem ka sanktsioon. Ungari ei arvestanud siinkohal EIK öelduga, mille kohaselt ei tohiks pelgalt sümbolite kasutamine olla kriminaalkorras karistatav. Tuleb siiski märkida, et varasemalt kehtinud normi objektiivne koosseis oli praegusega võrreldes samuti rohkem piirav, sest ei lubanud sümbolite mistahes avalikku kasutamist. Jões oleva normi objektiivse koosseisu üheks tunnuseks on avaliku rahu rikkumine.

⁵⁵ Alkotmánybíróság Határozatai. 4/2013. (II. 21.) 19.02.2013. – Arvutivõrgus: https://hunconcourt.hu/ugykereso/talalatok?hatarozat_sorszam=&hatarozat_evksam=2013 (18.02.2023).

⁵⁶ 2012. évi C. Törvény a Büntető Törvénykönyvről. Nemzeti Jogszabálytár. – Arvutivõrgus: <https://njt.hu/jogszabaly/2012-100-00-00> (18.02.2023).

⁵⁷ *Ibidem*.

Uuest seadusest jäeti välja erand hariduslike, teaduslike, ajalooliste, kunstiliste eesmärkide ning teiste riikide legitiimse sümbolika suhtes. Seega tuleb näiteks kujutava kunsti või ajaloo tegeledes olla väga ettevaatlik ja valida avaldatav sisu viisil, mis ei puuduta kellegi inimväärikut. Totalitaarsete ohvrite õigusega armule peetakse arvatavasti silmas seda, et sättega keelatud sümboleid ei ole eelkõige lubatud kasutada massimõrvade toimumiskohtades, ohvritele püstitatud mälestuspaikades või kalmudel.

Aastate jooksul on samas paragrahvis korduvalt muudetud seaduse siseviidet teistele sätetele, millega konkretiseeritakse karistust. Näiteks viidati alates 1. juulil 2013 kehtinud redaktsioonis Btk. §-le 31, mille kohaselt sai kuriteo toimepanijat karistada ainult kannatanu eraavalduse alusel ja alates 01.01.2015 Btk. §-le 57, mille kohaselt sai avalikke huve ohustavale isikule määrata ühest või mitmest asulast või asula või riigi kindlaksmääratud osast kuni viieaastase väljasõidukeelu. Alates 01.01.2023 kehtivas redaktsioonis viidatakse Btk. §-le 323, milles on sätestatud Btk. § 335 kvalifikatsioonid:

1. isikut, kes oluliselt häirib avalikes huvides tegutseva ettevõtte tegevust, karistatakse kuriteo toimepanemise eest ühe- kuni viieaastase vabadusekaotusega (lg 1);
2. sama teo eest, kui see on toime pandud rühmades, kuritegelikes ühendustes või kui sellega on tekitatud eriti suur kahju, karistatakse kuriteo toimepanemise eest kahe- kuni kaheksaastase vangistusega (lg 2);
3. sama teo eest, kui see on toime pandud relvastatult või kui sellega on tekitatud oluliselt suur kahju, karistatakse kuriteo toimepanemise eest viie- kuni kümneaastase vangistusega (lg 3);
4. isikut, kes teeb ettevalmistusi eesmärgiga häirida avalikes huvides tegutseva ettevõtte tegevust, karistatakse väärteo toimepanemise eest kuni kaheaastase vangistusega (lg 4);
5. kuriteo toimepanijat ettevaatamatusest, karistatakse väärteo toimepanemise eest kuni kolmeaastase vangistusega, eriti suure või olulise kahju tekitamisel ühe- kuni viieaastase vangistusega (lg 5).⁵⁸

Vaatamata Ungari Konstitutsioonikohtu eelnevale hinnangule põhiseaduslike probleemide jätkuvusega süüteo koosseisus, Btk. § 335 ei muudetud ning norm kehtib muutumatul kujul tänaseni. Uue sümbolika kasutamist keelava seaduse ehk Btk. § 335 osas põhiseaduslikkuse

⁵⁸ *Ibidem.*

järelevalve menetlust alustatud ei ole, samuti ei ole seoses uue redaktsiooniga esitatud kaebusi EIK-sse.

Moldova Vabariik

Kaebus Moldova Vabariigi vastu, mis hõlmas mitmetähenduslike sümbolite kandmist, esitati EIK-sse juba aastal 2010 seoses juhtumiga, mis leidis aset aastal 2005 ehk enne seda, kui Moldova Vabariigis teatud sümboolika kasutamine sõna otseses mõttes keelustati. Töö koostaja hinnangul oli kaebuse ajendiks tõenäoliselt *Vajnai vs. Hungary* kohtuasi, mille kohta EIK tegi otsuse aastal 2008.

Kaebuse aluseks olnud asjaolud olid järgmised. Moldova ühingu anti õigus korraldada kesklinnas meeleavaldus. Meeleavalduse volituses keelati ühendusel ühtlasi kasutada Moldova Vabariigis registreerimata parteide, poliitiliste organisatsioonide või ühenduste sümboolikat. Siiski oli meeleavaldustel kantud loosungite seas muuhulgas esindatud Nõukogude Liidu sümbolid, sh sirp ja vasar. EIK leidis, et vaatamata EIÕK art 11 autonoomsele rollile ja kohaldamisala spetsiifilisusele, peab seda tõlgendades arvestama ka EIÕK art-ga 10 ning seda juhtudel, kui kogunemisvabaduse eesmärk on isiklike arvamuste avaldamine või avaliku arvamuse edendamine või erimeelsuste avalik väljendamine. Kohus leidis, et valitsus ei ole selgitanud, kuidas nende sümbolite avalik demonstreerimine oleks põhjustanud avaliku korra rikkumise või otseselt avalikku korda ohustanud. Lisaks kordas EIK, viidates *Fáber vs. Hungary* ja *Vajnai vs. Hungary* kohtuasjadele, oma varasemaid põhimõtteid seoses EIÕK art-s 10 sätestatud õigusega sõnavabadusele.⁵⁹

Moldova Vabariigi parlament võttis 12.07.2012 vastu otsuse nr 191, millega anti ajalooline ja poliitilis-õiguslik hinnang totalitaarsele kommunistlikule režiimile Moldova Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis. Otsusega mõisteti hukka kommunistliku režiimi inimsusevastaste kuritegude toimepanemine NSVL-s ning ühtlasi teavitati keelust poliitilistel või propaganda eesmärkidel kasutada või toetada kommunistliku totalitaarse režiimi sümboleid sirp ja vasar.⁶⁰

⁵⁹ EIKo 42878/05, *Șolari vs. République de Moldova*, p-d 6, 6, 35-36.

⁶⁰ Proiectul hotărârii privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului totalitar comunist din Republica Moldova. Parlamentul Republicii Moldova. – Arvutivõrgus: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1310/language/ro-RO/Default.aspx> (18.02.2023).

Samal kuupäeval ehk 12.07.2012 võttis Moldova parlament vastu seaduse nr 192 mõnede seadusandlike aktide lõpuleviimiseks, millega täiendati kolme seadust:

1. Erakondade seadusesse lisati art 4 lg 5, mis keelas erakondadel kasutada totalitaarse kommunistliku režiimi sümboleid sirp ja vasar ning art 22 lg 1 punkt e, mis sätestas eelneva keelu korduva rikkumise õigusjärelmina erakonna tegevuse lõpetamise.
2. Väärteoseadustikku lisati artikkel 67¹, mis sätestas karistatava teona totalitaarse kommunistliku režiimi sümbolite sirp ja vasar igasuguse toetamise, levitamise või kasutamise Moldova Vabariigi territooriumil poliitilistel või propaganda eesmärkidel ning totalitaarsete ideoloogiate propageerimise. Sanktsioon nägi füüsilisele isikule ette rahatrahvi 100 kuni 150 trahviühikut ehk ca 100 kuni 150 eurot⁶¹, ametiisikule ja juriidilisele isikule 300 kuni 500 trahviühikut ehk ca 300 kuni 500 eurot.
3. Väljendusvabaduse seadusesse lisati art 3 lg 4¹, millega samuti keelati sirbi ja vasara kasutamine või levitamine poliitilistel eesmärkidel ning totalitaarsete ideoloogiate propageerimine. Keelu rikkumine tõi kaasa seaduses täpsustamata meetmed ja sanktsioonid vastavalt kehtivatele õigusaktidele.⁶² Eeldatavasti peeti silmas sama seadusega lisatud väärteoseadustiku artiklis 67¹ kehtestatud karistusi.

Moldova Vabariigi Kommunistlik Partei on 27.04.1994 registreeritud erakond, mille ametlikuks sümboliks sirp ja vasar ning avatud raamat. Erakond oli oma ametliku sümboliga osalenud 12-l erineva tasandi valimistel ning omas kaebuse esitamise ajal parlamendis 42 mandaati. Kommunistliku Noorsooliikumise juhile mõisteti 2012. a maksimaalne 3000 lei ehk 150 euro suurune trahv meeleavaldusel kommunistliku sümbolika näitamise eest. Samal aastal, viidates seadusele nr 192, keeldusid valimisringkondade nõukogud kohalikel valimistel kahte Moldova Kommunistliku Partei linnapeakandidaati erakonna sümbolikaga registreerimast, mistõttu olid viimased, peale kõigi kohtastmete läbimist, sunnitud kandideerima partei sümbolikata. 18.09.2012 vaidlustasid 29 parlamendisaadikut Moldova Konstitutsioonikohtus Moldova Vabariigi parlamendi resolutsiooni nr 191 ja seaduse nr 192 vastavuse põhiseadusele. Tulenevalt eelnevast taotles Moldova Konstitutsioonikohus 15.11.2012 Euroopa Nõukogu Veneetsia Komisjonilt Moldova Vabariigi seaduse nr 192 osas arvamust (*amicus curiae*) ning saatis sarnase taotluse ka ODIHR-le. Veneetsia Komisjon ja

⁶¹ Aastal 2012 oli kokkuleppeline trahviühik 20 leu. Codul Penal al Republicii Moldova. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17769&lang=ro# (25.02.2023).

⁶² Pentru completarea unor acte legislative. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=4794&lang=ro (18.02.2023).

ODIHR esitasid Moldova Konstitutsioonikohtule vastuseks ühise *amicus curiae*, milles analüüsiti vaidlustatud sätete vastavust Euroopa standarditele ja võrdleva põhiseadusliku õiguse elementidele.⁶³

Amicus curiae’s võrreldi teiste selliste riikide, kus kommunistlikud või totalitaarsed sümbolid ja propaganda on keelatud, konstitutsioonikohtute praktikat. EIK praktikast toodi paralleelselt välja vastavasisulisi ja eelnevalt kirjeldatud kohtasju Ungari Vabariigi vastu. Märgitakse, et kui totalitaarse kommunistliku režiimi sümbolite kasutamise ning totalitaarsete ideoloogiate propageerimise eest karistatakse üksikisikut rahatrahviga ja erakondi rahatrahviga või rahatrahvi ja laialisaatmisega, sekkutakse kahtlemata sõna- ja ühinemisvabadusesse. Seejärel välistati EIÕK art 17 kohaldatavus vaidlustatud sätetele ja kontrolliti neid lähtuvalt EIK doktriinist ehk kas need on ette nähtud seadusega, taotlevad legitiimset eesmärki ning on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud.⁶⁴

Selles, et seadus nr 192 on formaalses mõttes „seadus“ EIÕK artikkel 10 lg 2 ja artikkel 11 lg 2 tähenduses, erimeelsusi ei olnud. Ettenähtavuse osas toodi esiteks võrdluseks Poola Vabariigi Konstitutsioonikohtu 2011. aasta otsus, milles leiti, et väljend „fašistliku, kommunistliku või muude totalitaarsete sümbolite kandjad“ ei olnud vajalikul määral selge ja võimaldas seetõttu rohkeid tõlgendusi. Teiseks kõrvutati Ungari kriminaalkoodeksis sisalduvat väljendit „haakristi, SS-sümboolika, sirbi ja vasara, viieharulise punase tähe või neid kujutav“, mille osas nii EIK kui Ungari Konstitutsioonikohus on olnud seisukohal, et sellisel kujul ehk konkreetse ja ammendava loeteluna, vastas see konkreetseuse põhimõttele. Kuna ka Moldova seaduses nr 192 oli sõnaselgelt öeldud, et totalitaarse kommunistliku režiimi sümbolid hõlmavad sirpi ja vasarat ning see loetelu oli ammendav, Veneetsia Komisjon ja ODIHR seaduse ettenähtavuse osas probleemi ei tuvastanud.⁶⁵

Väljend „totalitaarne propaganda“ oli Veneetsia Komisjoni ja ODIHR hinnangul problemaatilisem, sest seadusega nr 192 ei täpsustatud, milliseid ideoloogiaid „totalitaarseteks“ loetakse. Märgitakse, et ideoloogiad on sageli keerulised ja võivad sisaldada läbipõimunud ideede kogumit, mistõttu isegi politoloogid ja filosoofid ei suudaks suure tõenäosusega erinevate ideoloogiate täpselt sisu kokku leppida. Ootus, et lihtkodanik võiks selles kontseptsioonis paremini orienteeruda, on ebarealistlik. Veneetsia Komisjon tõi näiteks Tšehhoslovakkia

⁶³ Venice Commission, CDL-AD(2013)004-e. – Arvutivõrgus: <https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282013%29004-e> (18.02.2023).

⁶⁴ *Ibidem*, p-d 32-68.

⁶⁵ *Ibidem*, p-d 70-73.

Konstitutsioonikohtu 1992. aasta otsuse, milles leiti, et „fašismi ja kommunismi“ toetamise või propaganda kriminaliseerimine ilma, et neid mõisteid defineeritakse, on konkreetsuse põhimõtte rikkumine. Komisjon konstateeris, et mõiste „totalitaarsed ideoloogiad“ on vähemalt sama ebaselge ja laialt tõlgendatav kui mõisted „kommunistlikud või fašistlikud sümbolid“ või „fašism ja kommunism“.⁶⁶ Töö autor nõustub selle seisukohaga.

Sõna- ja ühinemisvabaduse piiramise legitiimse eesmärgi osas nentisid Veneetsia Komisjon ja ODIHR, et Moldova puhul võib kommunistlike režiimi sümbolite kasutamise keelul võrreldes paljude teiste postkommunistlike riikidega olla eristav mõõde, sest erinevalt näiteks Ungarist ja Poolast, ei kuulunud Moldova mitte ainult NSVL-i mõjusfääri selle mõiste laiemas tähenduses, vaid oli NSVL-i, mis kasutas ebademokraatlikke ja totalitaarseid meetodeid, struktuuri lahutamatu osa. Viidates eelnevale, olid Veneetsia Komisjon ja ODIHR seisukohal, et seaduse nr 192 legitiimseteks eesmärkideks on korrarikkumiste vältimine, avalik julgeolek ja teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitsmine.⁶⁷

Hinnates vajalikkust demokraatlikus ühiskonnas, tuletasid Komisjon ja ODIHR meelde, et rahvusvaheliste standardite kohaselt laieneb sõnavabadus ka neile ideedele, mis võivad olla solvavad, šokeerivad või häirivad. Samamoodi toodi eeskujuks Vajnai 2008. a kaanus, milles EIK rõhutas, et piirangud poliitilisele sõnavabadusele on õigustatud ainult sellisel määral, milles on olemas selge, tungiv ja sotsiaalne vajadus ning seda veel enam juhtudel, kui tegemist on mitut tähendust omavate sümbolitega. Veneetsia Komisjon ja ODIHR tõid näitena välja, et ühelt poolt seostatakse Kesk- ja Ida-Euroopa endistes kommunistlikes riikides sirpi ja vasarat ajalooliselt kommunistlike režiimidega, mis massiliselt rikkusid inimõigusi, teisalt on sirp ja vasar seotud kommunismiga üldisemalt. Toonitati, et sirpi ja vasarat kasutavad sümboolikana mitmed seaduslikult registreeritud kommunistlikud parteid üle Euroopa, näiteks Saksamaa, Itaalia, Rootsi jt.⁶⁸

Vaidlustatud erakonna seaduse art 4 lg 5 kohaselt tõi kommunistliku sümboolika teistkordne kasutamine, lisaks rahatrahvile, kaasa ka erakonna tegevuse automaatse lõpetamise ning seda ilma kohtuliku kontrollita. Veneetsia Komisjon meenutas oma 1999. aasta suuniseid erakondade keelustamise ja laialisaatmise kohta, milles öeldi, et erakonna tegevuse lõpetamine on õigustatud ainult „erakondade puhul, kes pooldavad vägivalda kasutamist või kasutavad

⁶⁶ *Ibidem*, p-d 74-76.

⁶⁷ *Ibidem*, p-d 82-83.

⁶⁸ *Ibidem*, p-d 84-85, 95, 97, 101.

vägivalda poliitilise vahendina demokraatliku põhiseadusliku korra kukutamiseks, kahjustades seega põhiseadusega tagatud õigusi ja vabadusi“.⁶⁹

Moldova põhjendus tungiva sotsiaalse vajaduse järgi keelustada tänapäeva Moldovas endise totalitaarse kommunistliku režiimi sümbolid eesmärgiga ennetada korrarikkumisi ja tagada avalik turvalisus, Komisjonile ja ODIHR-le veenev ei olnud. Moldova on olnud Euroopa Nõukogu liige alates juulist 1995 ja EIÕK osaline alates 1997. a septembrist. Puudus informatsioon mistahes poliitilise liikumise olemasolust, kelle siht on taastada Moldovas kommunistlik diktatuur. Üksnes spekulatiivse ohu talitsemist, mida kasutatakse ennetavalt demokraatiat kaitsva meetmena, ei saa vaadelda kui „tungivat sotsiaalset vajadust“. Isegi eeldusel, et selline sotsiaalne vajadus leiab tõestust, ei saa sellega õigustada absoluutse keelu kehtestamist, millele sanktsioonina lisandub automaatselt ühenduse tegevuse lõpetamine. Kokkuvõttes jõudsid Veneetsia Komisjon ja ODIHR järeldusele, et vaidlustatud Moldova erakonna seaduse art 4 lg 5 oli EIÕK artiklitega 10 ja 11 selges vastuolus.⁷⁰

Vaidlustatud väljendusvabaduse seaduse art 3 lg 4¹ osas toodi välja järgnev. Säte keelab totalitaarse kommunistliku režiimi sümbolite levitamise või kasutamise poliitilistel eesmärkidel ja totalitaarsete ideoloogiate edendamise sama seaduse art 3 lg-s 3 toodud tingimustel ehk vaid juhul, kui need riivavad põhiseaduslikku režiimi ehk kui need toovad kaasa selge ja otsese ohu.⁷¹ Töö autor leiab, et põhiseadusliku režiimi ohustamine on igasuguse piirangu kehtestamisel oluline legitiimne eesmärk. Lisaks on taolise sõnastusega täidetud tungiva sotsiaalse vajaduse kriteerium. Komisjoni ja ODIHR hinnangul oli säte rahvusvaheliste standarditega kooskõlas. Samas lisati, et totalitaarsete sümbolite kasutamine ja levitamine võib lisaks art 3 lg-s 4 väljatoodud huvide tasakaalustamise põhimõttele, mille kohaselt tuleb arvesse võtta sõnavabadust ja vabadust avalikkusele, sattuda täiendavalt vastuollu teiste õiguste ja vabadustega, mida seadus otseselt ette ei näe. Seetõttu eksisteerib oht, et kohtud ja riigiasutused võivad kommunistlikke sümboleid ja ideoloogiaid reguleerivaid sätteid erinevalt tõlgendada.⁷²

Vaidlustatud Moldova vääртеoseadustiku artikli 67¹ osas mainiti, et kuigi keeld puudutab sümbolite kasutamist ja propagandat poliitilistel ja propagandistlikel eesmärkidel ehk sirbi ja vasara sümboolika kasutamine ei kehti näiteks mittepoliitilistel, isiklikul, kunstilisel, hariduslikul eesmärgil, on raske nende vahele selget piiri tõmmata. Veneetsia Komisjon ja

⁶⁹ *Ibidem*, p-d 87 ja 92.

⁷⁰ *Ibidem*, p-d 105-106.

⁷¹ *Ibidem*, p 114.

⁷² *Ibidem*, p-d 115-116.

ODIHR tuletasid meelde EIK rõhuasetust Vajnai 2008. a kohtuasjas, mille kohaselt ei saa kommunistliku totalitaarse ideoloogia potentsiaalne levitamine, ükskõik kui ebaseadlik see ka oleks, olla ainsaks põhjuseks, miks piirata kriminaalkaristuse kaudu sümboli ja seda enam mitmetähendusliku sümboli kasutamist üksikisiku, sh registreeritud erakonna liikme poolt, kellel ei ole teadaolevalt totalitaarseid ambitsioone. Korrati, et ei ole teada ühestki tegelikust, vahetust või isegi kaugest korratuse ohust või ohust teistele õigustele, mille põhjustaks sirbi ja vasara avalik väljapanek Moldovas. Seega näis keeld Veneetsia Komisjoni ja ODIHR hinnangul vastuvõetamatult lai ning on seetõttu EIÕK artikliga 10 vastuolus.⁷³

Moldova Konstitutsioonikohus analüüsis oma 2013. a otsuses vaidlustatud sätete vastavust riigi põhiseadusele, teiste Euroopa riikide praktikast ning tuginedes peamiselt EIK praktikale ning Veneetsia Komisjoni ja ODIHR *amicus curiae* le, tunnistas kõik kolm seadusega nr 192 sätestatud seaduse muudatust põhiseadusega vastuolus olevaks.⁷⁴

Aastal 2015 jõudis Moldova Konstitutsioonikohtusse järgmine sümbolikat puudutav põhiseaduslikkuse järelevalve teatis. Moldova Vabariigi äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduse nr. 54, 21.02.2003 artikkel 1 punkt b määratles äärmusliku tegevuse mõiste ja vormid, sealhulgas natside atribuutika või sümbolika või nendega segiajamiseni sarnaste atribuutide või sümbolite levitamine ja avalik demonstreerimine. Teatises esindati seisukohta, et fraas „nendega segiajamiseni sarnaste atribuutide või sümbolite“ rikub sõna- ja kogunemisvabadust ning ei ole piisavalt selge ja etteaimatav. Teatise autor esitas kohtule näiteid riigisisest kohtupraktikast, mis tõendasid, et kohtupraktikas on sama eseme suhtes jõutud vastupidiste lahendusteni.⁷⁵

Konstitutsioonikohus vaatles ning analüüsis antud juhtumit samadel meetoditel, kui seda tehti 2013. aasta kaasuses seoses sirbi ja vasaraga ning jõudis järeldusele, et kuna vaidlustatud sõnastust ei täpsustata natside atribuutide ja sümbolite loeteluga, on säte ebaselge ning ei võimalda isikutel aru saada, millised sümbolid on keelatud, millised sümbolid on natsisümbolika sarnased ning samal ajal annab taoline sõnastus kohtutele äärmiselt laia kaalutusruumi. Tuginedes EIK praktikale märkis kohus, et „siseriikliku õigusega keelatud sümbolite avalikku eksponeerimist ei saa teiste totalitaarsete ideede toetamist väljendavate

⁷³ *Ibidem*, p-119, 121.

⁷⁴ Curtea Constituțională. 12/04.06.2013. – Arvutivõrgus: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=453&l=ro> (18.02.2023).

⁷⁵ Curtea Constituțională. 28/23.11.2015. – Arvutivõrgus: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=567#top> (21.02.2023).

toimingute puudumisel võrdsustada ühiskonnale ohtlike totalitaarsete ideoloogiate propageerimisega“ ning kuulutas sätte põhiseadusevastaseks.⁷⁶

Äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduse artiklit 1 punkti b muudeti ja täiendati aastal 2016. Mõiste „äärmuslik tegevus“ määratleti kui fašistlike, natsionaalsotsialistlike või teiste äärmusorganisatsioonide atribuutide või sümbolite või nende stiliseeritud sümbolite ja atribuutide eksponeerimine, levitamine ja omamine avaliku levitamise eesmärgil. Erandina toodi välja, et nimetatud atribuutide või sümbolika kasutamine on lubatud hariduslikel, teaduslikel, ajaloolistel jms eesmärgil. Samas punktis määratleti nii fašistlike kui ka natsionaalsotsialistlike atribuutide ja sümbolite tähendus konkreetsete liikumiste ja organisatsioonide kaudu ning sõnaselge ammendava väljatoomisega, näiteks: „natsionaalsotsialistlikud (natslikud) atribuudid ja sümbolid on aastatel 1933–1945 Natsi-Saksamaal eksisteerinud üksuste ja ehitiste lipud, embleemid (graafilised elemendid), rinnamärgid, vormirõivad, loosungid, tervitused ja muud selline sümbolika.“⁷⁷

Selgitati mõiste „äärmuslik materjal“ sisu, milleks on dokumendid või teave muul kandjal, sealhulgas fašistlike, natsismlike või äärmuslike organisatsioonide atribuudid või sümbolid või nende stiliseeringud, sihiga õhutada äärmuslikku tegevust, õigustada selle vajalikkust või sõjakuritegude või muude kuritegude sooritamist eesmärgiga hävitada osaliselt või täielikult mis tahes etniline, sotsiaalne, rassiline, rahvuslik või usuline rühm.⁷⁸ Äärmuslik tegevus kui teo kirjeldus moodustab koosseisupärase teo objektiivse külje. Äärmuslik materjal lisab koosseisu subjektiivse külje, eesmärk.

Äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduse art-s 10 määrati kindlaks äärmusorganisatsioonide ja nende tegevusega seotud nn äärmusliku materjali registri pidamise korraldamine ning hoiatati, et lisaks äärmus-organisatsioonides mistahes viisil osalejatele, võetakse kriminaalvastutusele ka isikud, kes on süüdi äärmusliku materjali valmistamises, levitamises või selle levitamise eesmärgil ebaseaduslikus hoidmises.⁷⁹

Moldova Vabariigi justiitsministeerium palus 20. veebruaril 2019 ODIHR-l hinnata, kas äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seadus on vastavuses OSCE inimõõtmete ja

⁷⁶ *Ibidem.*

⁷⁷ Privind contracararea activităţii extremiste. Ministerul Justiţiei. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=93543&lang=ro (19.02.2023).

⁷⁸ *Ibidem.*

⁷⁹ *Ibidem.*

rahvusvaheliste inimõiguste standarditega. ODIHR tunnustas asjaolu, et konkreetsed liikumised ja organisatsioonid on seaduses selgelt välja toodud ning seda, et seadusega on kehtestatud erand. Samas kritiseeriti sõnastust, milles viidatakse teistele äärmusorganisatsioonidele, kuid täpset keelu ulatust selles ei selgu. Arvamuses toodi välja, et riikidel ei ole küll takistatud sätestada seadusega teatud sümbolite kasutamise keelamine või isegi kriminaliseerimine, kuid keeld peab olema kehtestatud avalikustatud seadusega ja piisavalt selgelt sõnastatud ehk selgitatud, millised sümbolid on keelatud. Samas peab keeld vastama tungivale sotsiaalsele vajadusele ning olema taotletavate legitiimsete eesmärkidega proportsionaalne. ODIHR andis suunise fraas „teiste äärmuslike organisatsioonide“ veelkord üle vaadata ja see organisatsioonide eesmärkidega sidudes selgemalt piiritleda. Näiteks tuua välja, et keelatud on kasutada sellise organisatsiooni sümbolikat, mille eesmärgiks on vägivaldne võimuhaaramine või konkreetsed keelatud liikumised või organisatsioonid nimeliselt välja tuua.⁸⁰

23.04.2021 võttis Moldova parlament vastu seaduse nr 78, millega lisati kriminaalkoodeksisse nr 985/2002 muuhulgas järgmised artiklid. Artiklis 134¹⁸ defineeriti fašistlikud, rassistlikud või ksenofoobsed organisatsioonid ja sümbolid:

- Fašistlik, rassistlik või ksenofoobne organisatsioon on kolmest või enamast isikust koosnev rühmitus, mis tegutseb ajutiselt või alaliselt ja mille eesmärk on propageerida fašistlikke, rassistlikke või ksenofoobseid ideid, doktriine, näiteks vihkamist ja vägivalda, õhutada äärmuslust. Selgitatakse, et sätte subjektideks on juriidilise isiku staatuse või staatuseeta organisatsioonid, erakonnad, liikumised, ühendused, sihtasutused ja ettevõtted ning teised lg-s 1 nimetatud tingimustele vastavad juriidilised isikud (lg 1).
- Fašistlikud, rassistlikud või ksenofoobsed sümbolid on lipud, embleemid, märgid, vormirõivad, loosungid, tervitused, samuti teised sellised märgid, mis edendavad lõikes 1 nimetatud ideid, arusaamu või doktriine (lg 2).⁸¹

Moldova võttis siinkohal ODIHR-i soovitusel kuulda ning kirjeldas keelatud organisatsioone nende eesmärkide kaudu. Lisaks selgitatakse mõiste organisatsioon tähendust. Keelatud sümbolite võimalike esinemisviiside kirjeldus ei ole ammendav aga need peavad igal juhul

⁸⁰ OSCE/ODIHR. FOE-MDA/344/2018, p-d 34-35. – Arvutivõrgus: <https://www.osce.org/odihr/446197> (21.02.2023).

⁸¹ Pentru modificarea unor acte normative. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126657&lang=ro (23.02.2023).

seonduma fašistlike, rassistlike või ksenofoobsete ideedega, doktriinidega või olema mingil moel äärmuslust õhutavad.

Kriminaalkoodeksi art 176¹ lõikes 3 nähti ette vastutus fašistlike, rassistlike või ksenofoobsete sümbolite valmistamise, müümise, levitamise, levitamise eesmärgil valdamise või avaliku kasutamise eest⁸². Ehk süstemaatilise tõlgenduse kohaselt ei tohi valmistada, müüa, levitada, levitamise eesmärgil vallata või avalikult kasutada sellise fašistliku, rassistliku või ksenofoobse organisatsiooni sümboleid, mille eesmärgiks on propageerida fašistlikke, rassistlikke või ksenofoobseid ideid, doktriine või õhutada äärmuslust (art 134¹⁸).

Füüsilist isikut karistatakse rahatrahviga 500 kuni 1000 trahviühikut ehk ca 1260 eurot kuni 2520 eurot või ühiskondlikult kasuliku tööga 180 kuni 240 tundi või kolme kuu kuni kolmeaastase vangistusega. Kõigil juhtudel võetakse isikult kuni viieks aastaks õigus töötada teatud ametikohtadel või teostada tegevusi, mida süüdimõistetute kuriteo toimepanemiseks kasutas. Juriidilist isikut karistatakse rahatrahviga 1000 kuni 3000 trahviühikut ehk ca 2500 kuni 7500 eurot koos teatud tegevuse teostamise õiguse äravõtmisega kolmeks kuni viieks aastaks või juriidilise isiku likvideerimisega.⁸³

Vanglakaristust kohaldatakse siiski väga erandlikel juhtudel ehk arvesse võetakse kuriteo raskust ja kurjategija isiksust ning vabadusekaotuslik karistus järgneb, kui muud karistusviisid on eesmärgi saavutamiseks ebapiisavad (art 75 lg 2). Kuna tegemist on kergemate kuritegude hulka liigitatud koosseisuga, võib isik kriminaalvastutusest vabaneda ning ta võetakse vastutusele väärteokorras. Seda siiski eeldusel, kui isik tunnistab oma süüd, heastas kuriteoga tekitatud kahju ja leitakse, et selle heastamine on kriminaalvastutusele võtmata võimalik. Sellistel juhtudel karistatakse isikut, kas rahatrahviga kuni 150 trahviühikut ehk kuni ca 378 eurot, teatud õiguste äravõtmisega, ühiskondlikult kasuliku tööga 10 kuni 60 tundi või kuni 30 päevase arestiga (art 55).⁸⁴

Kriminaalkoodeksi art 176¹ lg 4 kohaselt ei ole lg-s 3 sätestatud dispositsioon kuritegu, kui seda tehakse kunsti, teaduse või hariduse huvides.⁸⁵

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Pentru modificarea unor acte normative.

⁸⁴ Codul Penal al Republicii Moldova. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126674&lang=ro# (06.04.2023).

⁸⁵ Pentru modificarea unor acte normative.

Sama seadusega lisati väljendusvabaduse seaduse artiklile 3 lõige 4², milles viidatakse sama seaduse lg-s 3 sätestatud õigusele sõnavabadust teataval määral piirata ning milleks antud juhul oli näiteks fašistlike, rassistlike või ksenofoobsete sümbolite levitamine, avalik või poliitilistel eesmärkidel kasutamine. Samas anti teada, et nende tegevuste eest järgnevad vastavalt kehtivatele õigusaktidele sanktsioonid.⁸⁶ Siinkohal tuleb järeldada, et sanktsioon tuleneb kriminaalkoodeksi art 176¹ lg-st 3.

Järgmise sümbolika kasutamist reguleeriva seaduse võttis Moldova Vabariik vastu 14. aprillil 2022. Seadusega muudeti muu hulgas taaskord äärmusliku tegevuse võitlemise seadust ja väärtuseadustikku:

- Äärmusliku tegevuse võitlemise seaduse art 1 punkti b lisati uus ehk viies rühm sümboleid, mille eksponeerimine, valmistamine, levitamine, samuti omamine avaliku levitamise eesmärgil iseloomustavad äärmuslikku tegevust. Lisatud äärmuslikus tegevuses kasutatavate sümbolite liigitus on „üldtuntud atribuudid või sümبولid, mida kasutatakse sõjalise agressiooni, sõjakuritegude või inimsusevastaste kuritegude, samuti nende tegude propaganda või ülistamise kontekstis“. Mõistele „üldtuntud“ anti legaaldefinitsioon ehk sümبولid ja atribuudid, mis on „avalikkusele rahvusvahelisel ja kohalikul tasandil objektiivselt teada“.
- Kõigi viie rühmituse puhul säilitati erand keelatud sümbolite või atribuutide teaduslikel, hariduslikel või kunstilistel eesmärkidel kasutamiseks ning viimati lisatud liigitus sai erandi II maailmasõjas osalemise eest antud sümbolika, medali, ordeni või nende osaks olevate lintide osas. Ei ole arusaadav, kas näiteks Georgi linti võib kanda ainult see isik, kellele see II-s maailmasõjas osalemise eest on antud või võivad kõik isikud II-s maailmasõjas antud medaleid jne kanda. Keelatud on kasutada Venemaa poolt Ukraina-vastases sõjas kasutatavaid sümboleid „Z“ ja „V“.
- Mõistet „äärmuslik materjal“ täiendati kategooriaga üldtuntud atribuudid ja sümبولid, mida kasutatakse näiteks sõjalise agressiooni, sõjakuritegude või inimsusevastaste kuritegude toimepanemisel või nende tegude propageerimisel või ülistamisel.⁸⁷
- Väärtuseadustikku⁸⁸ lisati artikkel 365⁵, millega sätestati karistus „sõjalise agressiooni, sõjakuritegude või inimsusevastaste kuritegude kontekstis kasutatavate üldtuntud

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ Pentru modificarea unor acte normative. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130944&lang=ro (23.02.2023).

⁸⁸ Codul Contravențional al Republicii Moldova. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128326&lang=ro# (08.04.2023).

atribuutide ja sümbolite valmistamise, müümise, levitamise, levitamise eesmärgil valdamise ja avaliku kasutamise ning selliste tegude propaganda või ülistamise eest /.../ “. Süüteo koosseisu sanktsioon näeb füüsilisele isikule ette rahatrahvi 90 kuni 180 trahviühikut ehk ca 225 kuni 450 eurot või üldkasuliku töö 30 kuni 60 tundi, ametiisikule rahatrahvi 180 kuni 360 trahviühikut ehk ca 450 kuni 900 eurot ja juriidilisele isikule rahatrahvi 360 kuni 600 trahviühikut ehk ca 900 kuni 1500 eurot.⁸⁹

Seega eristab Moldova seadusandlus fašistlike, rassistlike või ksenofoobsete sümbolite kasutamise keeldu sõjalise agressiooni, sõjakuritegude või inimsusevastaste kuritegude kontekstis kasutatavate sümbolite keelust. Esimene neist on reguleeritud kriminaalkoodeksis ning sanktsioon varieerub rahatrahvist kuni kolme kuu või kolmeaastase vangistuseni. Lisaks võetakse kõigil juhtudel isikult kuni viieks aastaks õigus töötada teatud ametikohtadel või õigus teostada teatud tegevusi. Teisel juhul on koosseis reguleeritud vääртеoseadustikus ning toob kaasa ainult ning võrreldes kriminaalkoodeksiga umbes pooles ulatuses madalama rahatrahvi.

Eelnimetatud seaduste osas laekus Moldova Konstitutsioonikohtule 3.05.2022 avaldus, milles kommunistide ja sotside bloki esindajad palusid kohtul kontrollida nende sätete vastavust põhiseadusele väites, et need rikuvad Moldova põhiseaduse artiklis 32 sätestatud õigust sõnavabadusele, sest keelatud sümboolika sisaldab ka sümboleid, mis avalikku korda või moraali ei ohusta. Teatise esindajate taotlust vastavate sätete toimimise peatamiseks Moldova Konstitutsioonikohus ei rahuldanud, sest leidis, et see ei olnud piisavalt motiveeritud,⁹⁰ kuid esitas Veneetsia Komisjonile taotluse *amicus curiae* saamiseks.

Veneetsia Komisjon nentis, et peale Krimmi annekteerimist Vene Föderatsiooni poolt 2014. aastal ning veel enam peale Venemaa sissetungi Ukrainasse 2022 kevadel, mis on tunnustatud agressiooniaktiks, on nii mitmedki ja eelkõige Vene Föderatsiooni naaberriigid, võtnud vastu seaduseid, millega keelatakse kasutada sümboolikat, mida saab nende kuritegudega seostada. Näiteks toodi välja Läti, Leedu, Ukraina ja Eesti Vabariikide poolt hiljuti vastuvõetud vaenulikku sümboolikat puudutavad seadused.⁹¹

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ Curtea Constituțională, 64/05.05.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=1183&l=ro> (23.02.2023).

⁹¹ Venice Commission, CDL-AD(2022)027, p-d 22, 24-27. – Arvutivõrgus: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2022\)027-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2022)027-e) (26.02.2023).

Vastamaks küsimusele, kas Moldova uus õiguslik regulatsioon vastab rahvusvahelistele ja riiklikele standarditele ehk kas sõnavabadusse sekkumine on õiguspärane, kasutas Veneetsia Komisjon tavapäraselt kolmeastmelist EIK doktriini.⁹²

Hinnates sätete seaduslikkust, märkis Veneetsia Komisjon, et hoolimata tõsiasjast, et seaduses ei ole välja toodud konkreetset loetelu, mis „sõjalise agressiooni, sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude kontekstis kasutatavate üldtuntud sümbolite“ alla kuuluvad, annab taoline sõnastus silmaspeetud sümbolite üldise kirjelduse ja samas on oluline seaduses sisalduv nõue, mille kohaselt peab see sümbol olema üldtuntud ja teada mitte ainult laiemale avalikkusele vaid ka kohalikul tasandil. Taolise piiranguga luuakse eeldus sätte rangeks ja ühetaoliseks kohaldamiseks ning tõlgendamiseks.⁹³ Töö koostaja nõustub selle seisukohaga.

Kokkuvõtvalt leiti, et vajalikud ja asjakohased mõisted on sätetes sisustatud piisava täpsusega. Kriitikat pälvis mõiste „stiliseeritud“, mida ei seaduses ei ole lahti seletatud⁹⁴ ja mis tegelikkuses oli seaduses juba ka 2016. aastal ning leiti, et vajalik on täpsustada mõistete „propaganda“ ja „ülistamine“ sisu. Nenditi, et mõiste „propaganda“ ei ole õiguslik sõna, samuti ei ole see rahvusvahelises õiguses konkreetselt määratletud.⁹⁵

Vastuvõetud seaduse legitiimses eesmärgis, mille sisuks oli Ukraina sõja kontekstis Moldova Vabariigi territooriumil sõda toetavate ja õigustavate sümbolite sagenenud kasutamine, mis kaudselt soodustavad sõda, tekitavad sotsiaalseid pingeid ja loovad eeldusi rahvusvahelise vihkamise levikuks, Komisjonil seekord kõhklusi ei olnud. Vajalikkuse ja proportsionaalsuse osas meenutas Komisjon enda ja ODIHR 2013. aasta ühist *amicus curiae* d, kus märgiti muuhulgas, et sirbi ja haamri väljapanekut Moldovas ei saa „praegu mõista kui kommunistliku totalitaarse võimu toetamist“ ning kus leiti, et tol hetkel ei olnud teada ühestki ohust, mis Moldova demokraatiat ohustaks. Komisjon märkis, et antud juhul laiendati seadusega keeldu kasutada teatud sümboolikat, mis on määratletud ja seoses tõsiste rahvusvaheliste kuritegudega ning samas teatud ajaraami arvestades üldtuntud. Kuigi näiteks Georgi linti on ajalooliselt kasutatud näiteks suure isamaasõja võidu tähistamisel, on see käesoleval ajal peamiselt „tänapäeva Vene riigi sõjalise jõu“, „Putini režiimi“ ja Krimmi annekteerimise ning Ukraina sõja toetamise sümbol. Samuti erineb kontekst, milles seekordne seadus vastu võeti, varasematest. Nimelt on Vene Föderatsiooni sõjaline rünnak Ukraina vastu selge julgeolekuoht

⁹² *Ibidem*, p-41.

⁹³ *Ibidem*, p-d 44, 47.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*, p 48, 50.

Kesk- ja Ida-Euroopas ning Moldova Vabariigil „kui ühel endistest liiduvabariikidest, kus elab oluline venekeelne vähemus ja mille territoorium on osaliselt 1990. aastatest tegelikult Venemaa Föderatsiooni poolt okupeeritud, on õigustatud põhjus oma välisjulgeoleku pärast tõsiselt muretseda“. Lisaks on Ukraina sõja valguses saabunud sõjapõgenike suur hulk toonud kaasa sisepoliitilisi, majanduslikke ja sotsiaalseid pingeid. Viidates eelnevale pidas Komisjon usutavaks, et Moldova Vabariigil oli tungiv sotsiaalne vajadus keelata seadusega teatud sümbolite kasutamine.⁹⁶

Veneetsia Komisjon rõhutas, kui tähtis on asjaolu, et seadusega on sätestatud erand ning jäetud võimalus kasutada näiteks II-s maailmasõjas osalemise eest antud Georgi linti, mida kasutatakse tavapäraselt 9. mail ning ka muudel juhtudel, sest see „näitab Moldova seadusandja tahet järgida proportsionaalsuse põhimõtet“.⁹⁷

Komisjon juhtis tähelepanu Moldova kriminaalkodeksi artiklile 176¹, milles kuriteo koosseis on samuti kirjeldatud seoses teatud sümbolite- fašistlike, rassistlike või ksenofoobsete kasutamisega ning mis tekitab kahtluse, kas arutlusel oleva seadusega sätestatud sümbolite kasutamist saab lisaks selle artikli koosseisu subsumeerida. Komisjon hinnangul tuleb seda võimalust hinnata, et välistada keelatud kahetise kriminaalkorras karistamise süsteem.⁹⁸

Saksamaa Liitvabariik

Saksamaa Liitvabariigis on teatud sümbolite kasutamine kriminaalkodeksiga (*Strafgesetzbuch*, edaspidi StGB) riigis keelatud juba aastast 1999. Peale seda on sätet kahel korral 2021. aastal vähesel määral kaasajastamise vajadusel muudetud. Saksamaa StGB § 86a keelab põhiseadusega vastuolus olevate organisatsioonide või erakondade sümbolite⁹⁹ levitamise või avalikult või koosolekutel kasutamise, tootmise, ladustamise, importimise või ekspordimise või selliste sümbolite sisulise kasutamise.¹⁰⁰

⁹⁶ *Ibidem*, p-d 52, 58, 60-62.

⁹⁷ *Ibidem*, p 63.

⁹⁸ *Ibidem*, p 70.

⁹⁹ Keelatud organisatsioonide ja sümbolite nimekiri on välja toodud näiteks Saksamaa Siseluureteenistuste kodulehel. – Arvutivõrgus: https://www.verfassungsschutz.de/SharedDocs/publikationen/EN/right-wing-extremism/2022-07-right-wing-extremism-symbols-and-organisations.pdf?__blob=publicationFile&v=11 (26.02.2023).

¹⁰⁰ Strafgesetzbuch. Das Bundesministerium der Justiz und das Bundesamt für Justiz. – Arvutivõrgus: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0933 (28.02.2023).

Viidatakse, et põhiseadusega vastuolevad erakonnad ja organisatsioonid on määratletud StGB § 86 lg 1 p- des 1, 2 ja 4 ja lg-s 2 ehk nendeks on:

- erakonnad, mille Föderaalne Konstitutsioonikohus on tunnistanud põhiseadusega vastuolus olevaks või erakonnad või organisatsioonid, mis lõpliku otsusega on tunnistatud sellise erakonna asendusorganisatsiooniks (lg 1 p 1);
- organisatsioonid, mis on lõpliku otsusega keelatud, sest need on suunatud põhiseadusliku korra või rahvusvaheliste põhimõtete vastu või mis on lõpliku otsusega tunnistatud sellise keelatud organisatsiooni asendusorganisatsiooniks (lg 1 p 2);
- erakonnad ja organisatsioonid, mille sisu ja eesmärk on endise natsionaal-sotsialistliku organisatsiooni tegevuse edendamine (lg 1 p 4);
- organisatsioon, mis on isiku, rühma või üksusena loetletud Euroopa Liidu Nõukogu rakendusmääruse lisas EL 2021/138, 5. veebruar 2021, millega rakendatakse määruse (EÜ) nr 2580/2001 (teatavate isikute ja üksuste vastu suunatud eripiirangute kohta terrorismivastaseks võitluseks) artikli 2 lõiget 3 ning millega tunnistatakse kehtetuks rakendusmäärus (EL) 2020/1128 (lg 2).¹⁰¹

Sümboliks tuleb seadusesätte kohaselt pidada eelkõige lippe, märke, vormirõivaid ja nende osasid, tunnuslauseid ja tervitusvorme, hõlmatud on ka keelatud sümbolitega segiajamiseni sarnane sümboolika¹⁰². Ei oma tähtsust, et sümbol oleks teatud erakonda või organisatsiooni eristavana tuttav. Oluline on, et erakond või organisatsioon on praktika või ametliku volituse kaudu selle kasutusele võtnud kui konkreetset end identifitseeriva sümboli.¹⁰³

Lipuna on näiteks keelatud haakristilipp aga mitte *Reichi* sõjalipp, sest see ei viita konkreetsele organisatsioonile¹⁰⁴. Sirp ja vasar sümbolitena Saksamaal keelatud ei ole, sest need tähistavad nn töölis- ja talurahvaklassi solidaarsust. Lisaks on sirp ja vasar mitme Saksamaal registreeritud erakonna sümbol.¹⁰⁵ Märgina on keelatud näiteks NSDAP liikmemärk või riigi embleem või medalid, millel on haakrist. Vormirõivastust saab selle sätte tähenduses lugeda keelatuks juhul,

¹⁰¹ *Ibidem.*

¹⁰² *Ibidem.*

¹⁰³ Heintschel-Heinegg, B. von. Online Kommentar StGB 86a. München: Beck 2023. – Arvutivõrgus:

https://beck-online-beck-de.ezp.nlib.ee/?vpath=bibdata%2Fkomm%2FBeckOKStGB_56%2FSTGB%2Fcont%2FBECKOKSTGB%2eSTGB%2eP86A%2eegIB%2ehtm (01.03.2023).

¹⁰⁴ *Ibidem.*

¹⁰⁵ AG Bremen Beschl. v. 26.4.2021 – 107 Ds 225 Js 79686/19 (12/20). München: Beck 2021. – Arvutivõrgus:

<https://beck-online-beck-de.ezp.nlib.ee/Dokument?vpath=bibdata%2Fents%2Fbeckrs%2F2021%2Fcont%2Fbeckrs.2021.22205.htm&ancHor=Y-300-Z-BECKRS-B-2021-N-22205> (01.03.2023).

kui see võimaldab tuvastada keelatud organisatsiooni. Loosungina on keelatud näiteks „kõik Saksamaa jaoks“. Keelatud on tervitamise vormid nagu näiteks „Hitleri tervitus“ ehk parema käe sirutamine lameda käega silmade kõrgusel ülespoole ning seda isegi siis, kui sellega ei kaasne verbaalset tervitust või vastupidi.¹⁰⁶

Levitamiseks tuleb pidada olukorda, milles sümbol see tehakse kättesaadavaks suurele hulga isikutele. Samas ei ole tähtis, et suurem hulk isikuid peaks olema näiteks kirjutise sisu teatavaks võtnud või selle üldse kätte saanud. Avalik on kasutamine siis, kui kasutamiseviis võimaldab sümbolit tajuda suurema hulgal isikutel, kes ei ole omavahel isiklike suhete kaudu seotud. Sümboli kasutamine tähendab seda, et sümbol on visuaalselt või akustiliselt tajutav ja samas peab kasutamine olema avalik, koosolekul või „sisuline“.¹⁰⁷

Mõiste „sisu“ (*inhalt*) legaaldefiniitsioon on määratletud StGB § 11 lg-s 3. See oli üks muudatustest, mis lisati aastal 2021. StGB § 11 lg 3 järgi tähendab „sisuline“ üldsusele kättesaadavaks tegemist ehk sisu, mis sisaldub kirjalikult, heli- või pildikandjatel, andmehoidlas, kujutistes või muus kehasuses või mida edastatakse ka säilitamisest sõltumatult info- või sidetehnoloogia abil.¹⁰⁸ Seega on keelatud sümboolikat võimalik levitada „kehalise“ edastuse abil internetis ning mõiste hõlmab reaalses edastamist¹⁰⁹.

Erandina on vaenulikeks peetava sümboolika avalik kasutamine või levitamine lubatud kunstilistel, teaduslikel, hariduslikel, päevakajaliste või ajalooliste sündmuste teavitamisel või sarnastel eesmärkidel või põhiseadusvastaste tegevuste takistamisel (StGB § 86a lg 4).¹¹⁰ Natsiajast pärit raamatute või esemetega on lubatud kaubelda antikvariaatides või oksjonitel. Samas ei peeta sotsiaalselt adekvaatseks sõjaväelaste erakogumist või interneti teel Kolmandast *Reichi*’st pärit müntidega, millel haakrist on müntidel nähtav, kauplemist.¹¹¹

Tulenevalt StGB §-st 86a võib koosseisupärase teo toimepanijat karistada rahalise karistusega või kuni kolmeaastase vangistusega. Kui süü ei ole raske, võib kohus jätta karistuse määramata. Saksa karistusseadustiku mõistes on tegemist kergema kuriteoga (StGB § 12 lg 2), mis subjektiivse koosseisu täitmiseks eeldab tahtlust (StGB § 15).¹¹²

¹⁰⁶ Heintschel-Heinegg, B. von.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Strafgesetzbuch*.

¹⁰⁹ Heintschel-Heinegg, B. von.

¹¹⁰ *Strafgesetzbuch*.

¹¹¹ Heintschel-Heinegg, B. von.

¹¹² *Strafgesetzbuch*.

Saksamaa Föderaalsetele Konstitutsioonikohtule on mitmes asjas jõudnud kaebused, milles on pandud kahtluse alla StGB § 86a rakendamine praktikas ning selle sätte vastavus põhiseadusele, kuid põhiseadusvastasust tuvastatud ei ole. Näiteks kutsusid ühes juhtumis politseinikud alkoholihoobes kaebajat korrale, kuna viimane tarbis alkoholi avalikus kohas. Kui politseinikud olid kaebajast mõne meetri kaugusele eemaldunud, tõsis kaebaja püsti, ütles sarkastilisel toonil „teie käsul, Heil Hitler“ ja tõstis Hitleri tervitusteks väljasirutatud parema käe. Kaebaja väitel ei olnud tema käitumine tingitud tahtest demonstreerida paremäärmuslikke veendumusi, vaid soovist kritiseerida sel viisil politseinike tegevust. Kaebaja oli seisukohal, et vaidlustatud otsused rikkusid tema õigust sõnavabadusele. Lisaks tuleks arvestada ütluse konteksti ning kaebaja lõunaturgi välimust ehk ka objektiivne kõrvalseisja ei saanud seda tegu mõista teisiti kui protesti politseinike käitumisele.¹¹³

Konstitutsioonikohus otsustas, et kaebus tuleb jätta läbi vaatamata, sest põhiseaduslikult sellel edulootust ei ole. Kohus märkis, et StGB § 86a koosmõjus StGB § 86 lg 1 p-de 1, 2 ja 4 eesmärk on ennetada endiste keelatud natsionaalsotsialistlike organisatsioonide sümbolsete väljenduste taaselustamist. Seadusandja on normi kehtestanud abstraktse ohu süüteona ehk lisaks sellele, et see hõlmab sümboleid, mis on keelatud organisatsiooniga otseselt seotud, hõlmab see ka sümboleid, mis on selliste organisatsioonidega seotud ja mis võivad neid organisatsioone toetada. Seaduse kaitse-eesmärki ei ole võimalik saavutada, kui kriminaal-vastutus on sõltuv sümboli kasutamisega seotud põhiseadusvastase kavatsuse tõendamisest. Nimelt on Konstitutsioonikohtu hinnangul normi eesmärk keelata teatud sümبولid Saksamaa poliitilisel kuvandil ning takistada selliste tunnuste kasutamise normaliseerumist. Kui kaebaja taolise avalduse tegi, olid politseinikud temast mõne meetri kaugusele eemaldunud, mistõttu ei saanud objektiivne kõrvalseisja mõista kaebaja tegu kui protestiakti. Teisest küljest võis igauks, kes juhtumit algusest peale pealt nägi, veenduda, et politseinike käitumine oli igati adekvaatne ning ei väärinud seetõttu kriitikat ning veel enam sellist tüüpi kriitikat.¹¹⁴

Teises kaasuses pani kaebaja erakonna koosoleku toimumispaigas üles võimendisüsteemi, kandes samal ajal T- särki, mille esiküljele oli trükitud "*Frangoonia* poeg, uhke noorus / tõsta lipud". Trükise esimene rida oli kirjatüübis *Arial*, teised kaks *Gooti*. Ringkonnakohus oli seisukohal, et tekst kaebaja T- särgil sarnanes levinud natsionaalsotsialistliku sümboli Horst Wessel'i lauluga ning määras kaebajale StGB § 86a rikkumise eest rahatrahvi. Föderaalne

¹¹³ BVerfG, BvR 1 204/03, 23.03.2006. – Arvutivõrgus: https://www.bverfg.de/e/rk20060323_1bvr020403.html (01.03.2023).

¹¹⁴ *Ibidem*.

Konstitutsioonikohus kaebust menetlusse ei võtnud, kuid selgitas, et lisaks mitmuse kasutusele, vastab sõnaühend „tõsta lipud“ Horst Wessel`i laulu pealkirjale ning teksti algusele. Põhiseaduslikult ei olnud vaieldav, et tegemist on endise natsionaalsotsialistliku organisatsiooni tunnusega. StGB § 86a eesmärk on vältida natsionaalsotsialistlike kallakute seostamiseks sobivate sümbolite taaselustamist ning taoline oht eksisteerib ka juhul, kui reprodutseeritakse Natsionaalsotsialistliku Saksa Töölispartei ametliku parteihümni pealkirja ja selle teksti silmapaistvaid osasid. Kõrvalseisja, kes on Horst Wessel`i laulust ja selle taustast teadlik, liigitab ka lühikese lõigu tekstist üldisesse konteksti.¹¹⁵

EIK-sse on seoses teatud poliitiliste sümbolite keelustamisega Saksamaal esitatud üks kaebus. EIK tunnistas kaebuse vastuvõetamatuks. Juhtumi asjaolud olid järgmised. Kaebaja pidas internetis blogi oma Saksa-Nepali päritolu tütre kogemustest tööhõiveametiga. Sellega soovis kaebaja osutada tähelepanu päevakajalisele avalikku huvi teenivale probleemile, mis seisnes sotsiaaltoetusi saavate ja sisserändajate laste diskrimineerimises. Ühes oma blogi sissekandes postitas kaebaja pildi endisest SS- i juhust Heinrich Himmler`st, kes kandis SS-i vormirõivastust ning sellel haakristiga käepaela. Kaebaja mõisteti süüdi põhiseadusvastaste organisatsioonide sümbolika kasutamises. Peale siseriiklike kohtuastmete edutut läbimist pöördus kaebaja EIK-sse väitega, et StGB § 86a lg 1 rikub EIÕK artikkel 10 mõistes õigust tema sõnavabadusele, sest nõuab, et kriminaalkaristuse mittekohaldamiseks peab põhiseadusvastase organisatsiooni sümboli kasutaja end selgelt natsiideoloogiast distantseerima. Lisaks väitis kaebaja, et ta ei kasutanud haakristi kui sellist, vaid ajaloolist pilti Heinrich Himmler`st ning selle eesmärgiks oli illustreerida tema mõttekäiku, mille kohaselt on professionaalses mõttes võimalik edukas olla vaid siis, kui isikud teeksid tööhõiveametiga koostööd viisil nagu SS nõudis seda natside ajal.¹¹⁶

EIK kordas, et kui sekkutakse sõnavabadusesse, peab see EIÕK art 10 lg-st 2 tulenevate nõuetega olema vastavuses ja eelkõige olema „demokraatlikus ühiskonnas vajalik“ ning tuletas meelde, et selle lõike kohaldamisala poliitilise väljenduse või avalikku huvi pakkuvate küsimuste osas on äärmiselt piiratud. Arvestades Saksamaa ajaloolisi kogemusi, sealhulgas natside poolt korda saadetud kohutavaid tegusid, on riigil lausa moraalne kohustus end natside poolt massiliselt toimepandud kuritegudest distantseerida. Seega tuleb Saksamaa otsust keelata kriminaalkorras natsisümbolika kasutamine, vaadelda riigi ajaloolises kontekstis. Kohus

¹¹⁵ BVerfG, BvR 2 BvR 2202/08, 18.05.2009. – Arvutivõrgus: https://www.bverfg.de/e/rk20090518_2bvr220208.html (01.03.2023).

¹¹⁶ EIKo 35285/16, *Nix vs. Germany*, p-d 3-4, 7.

mentis, et kaebaja blogipostituses kasutatud sümboli tähendust ei saa kuidagi teisiti mõista, kui natsiideoloogia tähenduses. Samuti pidi kaebaja olema teadlik asjaolust, et Saksamaal on keelatud põhiseadusega vastuolus olevate sümbolite kasutamine, sest mõned nädalad enne kõne all oleva pildi postitamist oma blogisse, oli kaebaja mõistetud süüdi sama paragrahvi alusel, kui avaldas pildi natsivormis ja haakristiga käepaela kandvast Angela Merkel`st.¹¹⁷

Samas oli kohus tõendeid hinnates nõus, et kaebaja eesmärk ei olnud levitada natsiideoloogiat ja et oma blogipostitustega võis kaebaja avalikku huvi pakkuvale arutelule kaasa aidata. Kohus analüüsis, kas siseriiklikud kohtud oleksid pidanud kaebuse aluseks olnud postitust hindama kaebaja teiste postitustega kogumis aga jõudsid eitavale järeldusele, sest konkreetne postitus ei sisaldanud ühtki viidet ega sidunud muul moel kaebaja seekordset postitust teistega. Samuti ei selgitatud postituses, miks peaks tööhõiveameti taotlust võrdlema natsirežiimiga. EIK leidis, et StGB § 86a eesmärk ongi just selline tarbetu sümboli kasutamise ja sellise sümboliga harjumise ärahoidmine. Saksamaa siseriiklike kohtute praktika kohaselt ei piisa kriminaalvastutusest vabanemiseks ainuüksi sümbolite kriitilisest kasutamisest, vajalik on selgelt väljendada ilmset vastuseisu keelatud ideoloogiale. Antud juhul ei olnud kaebaja seda aga teinud.¹¹⁸

StGB § 86a süüteo koosseisu objektideks ei ole näiteks Georgi lint või „Z“ sümbol. Saksamaa kohtupraktikas on arutletud, kas nende sümbolite kasutamine võiks kuuluda StGB § 140 koosseisu. StGB § 140, millega reguleeritakse teatud kuritegude tasustamist ja heakskiitmist, koosmõjus StGB §-ga 138, keelab avalikult, koosolekul või „sisus“ kiita heaks raskeid kuritegusid, sealhulgas rahvusvahelisi kuritegusid nagu sõjakuriteod, genotsiidid, inimsusevastased kuriteod ja agressioonikuriteod viisil, mis häirib avalikku rahu¹¹⁹.

Seoses Georgi lindi ja lipu avaliku väljapanekuga koosolekul, on kõrgem halduskohus nõustunud madala astme kohtu põhjendustega, mis viisid järeldusele, et pelgalt Georgi lindi või lipu kasutamine Saksamaal keelatud ei ole. Kohus selgitas, et „heakskiitmine“ StGB § 140 mõistes tähendab mingi akti hilisemat heakskiitmist ja eeldab, et teo heakskiitja asetab end moraalselt teo toimepanija asemele. Arvestades eeskätt õiguskindluse nõuet ja karistusõiguse *ultima ratio* põhimõtet, peab heakskiidu süüteo koosseisu tõlgendama kitsendavalt. Tõsiasjadeks tuleb pidada ainult selliseid väited, mis on eksimatud ja selgesõnalised. Ütluse sisu ei sõltu isiku subjektiivsest hoiakust või sellest, mida isik enda poolt öelduga tegelikult

¹¹⁷ *Ibidem*, p-d 39, 41, 45-47, 50.

¹¹⁸ *Ibidem*, p-d 51-54.

¹¹⁹ Strafgesetzbuch.

väljendada soovis vaid sellest, kuidas teised väljendit tajunud isikud sellest aru said. Heakskiitmine võib olla ka kaudne, kuid lõplik heakskiit nõuab rangete kriteeriumide täitmist. Selgitades välja, kas isiku poolt väljendatut saab mõista kuriteo heakskiitmisena, peab arvestama konkreetse juhtumi asjaolusid ning seda, kuidas mõistis öeldut objektiivselt erapooletu mõistlik kõrvalseisja.¹²⁰

Sarnaselt EIK-le punase tähe kandmisega seotud Vajnai 2008. a kohtuasjas, tõi halduskohus välja Georgi lindi kui sümboli kahesuguse tähenduse. Ühelt poolt on ajalooliselt tegemist sümboliga, millega tähistatakse Venemaa võitu hitlerliku Saksamaa vastu ning teiselt poolt võib seda vaadelda kui sümbolit, millega avaldatakse toetust Putinile ja tema režiimile. Esimene variant neist ei ole mingil juhul karistusõigusliku vastutuse aluseks. Kohus märkis, et pidades silmas seda, et vaidluse all olevate sümbolite kasutamine toimus koosolekul, mida peeti 8. mail ja koosoleku motot „Sõjaohvrite mälestamine. Diskrimineerimisvastane“, ei saa objektiivse erapooletu mõistliku kõrvalseisjana veenvalt kinnitada, et sellega avaldati toetust Putin`ile. Lisaks ei ole Saksamaa ühiskond Georgi lindi või lipu tähendusest teadlik, sest erinevalt „Z“ sümbolist ei ole see teema seni avalikku arutelu pälvinud. Ei saa välistada, et üksikjuhtudel võivad isikud teatud sümbolite puhul tunda end provotseerituna, kuid ainuüksi see asjaolu ei saa olla alus StGB § 140 kohaldamiseks. Venemaa agressioonisõja heakskiitmist tuleb kahtlemata takistada, kuid Georgi lindi või lipu kasutamise keelustamine ei ole avaliku julgeoleku ohu vältimiseks sobilik meede.¹²¹

Niisiis ütles kohus, et oluline on hinnata sündmuse konteksti ja seda, kuidas mõistab väljendatut objektiivselt keskmine mõistlik kõrvalseisja. Georgi lint või lipp on Saksamaa kohtu hinnangul mitmetähenduslik sümbol, mille kasutamine näiteks 9. mail on ootus- ja õiguspärane. Seda välja arvatud juhul, kui sellist väljendusviisi saab eranditult pidada Venemaa poolt toimepandava Ukraina-vastase agressioonisõja toetamiseks.

Teises kohtuasjas oli süüdistatav kinnitanud oma sõiduki tagaklaasile A4 paberilehe, millele oli kirjutatud suur sinine „Z“ täht ning liigelnud sõidukiga avalikkuses. Kohus vaagis juhtumi konteksti ning leidis, et kiri ei sisaldanud ühtki lisaviidet, ei olnud teatud viisil kujundatud või kunstiline ja oli seega üheselt mõistetav kui Venemaa poolt toimepandud agressioonisõja heakskiitmine. Kohus märkis, et kuna Saksa meedias on Venemaa poolt „Z“ sümboli

¹²⁰ OVG Münster, 15 B 584/22, 6.05.2022. München: Beck 2022. Arvutivõrgus: <https://beck-online-beck-de.ezp.nlib.ee/?vpath=bibdata%2fzeits%2fUKUR%2f2022%2fcont%2fUKUR%2e2022%2e191%2e1%2ehtm#Y-300-Z-UKUR-B-2022-S-191-N-1-GI-1> (02.03.2023).

¹²¹ *Ibidem*.

kasutamine Ukraina-vastases sõjas väga palju kajastust leidnud, pidanuks keskmiselt informeeritud inimene mõistma, et selle sümboli kasutaja eesmärk saab olla vaid toetuseavaldus agressioonisõjale. Süüdistatavale mõisteti karistuseks rahatrahv 80 päevamäära ulatuses päevamääras 50 eurot ehk 4000 eurot.¹²²

Prantsusmaa Vabariik

Prantsusmaa karistusseadustikuga (*Code pénal*) keelustati teatud vaenulike sümbolite kasutamine juba aastal 1994. Käesoleval hetkel on kehtiv 21.06.2010 versioon. Karistusseadustiku V peatükk sätestab rahvuse, riigi või avaliku rahu vastased rikkumised ning artikkel R645-1 järgi ei ole lubatud avalikus kohas kanda või eksponeerida vormirõivastust, eraldusmärki, embleemi või sümboolikat, mida on kandnud või eksponeerinud:

1. organisatsiooni liikmed, kes on 8. augusti 1945. aasta Londoni kokkuleppele lisatud rahvusvahelise sõjatribunali põhikirja artikli 9 kohaselt tunnustatud kuritegelikuks;
2. isik, kelle Prantsusmaa või rahvusvaheline kohus on süüdi tunnistanud ühe või mitme genotsiidi või sellele provotseerimise või inimsusevastase kuriteo toimepanemises (art-d 211-1 kuni 211-2 ja 212-1);
3. isik, kelle Prantsusmaa või rahvusvaheline kohus on süüdi tunnistanud sõja ajal kooskõlastatud plaani elluviimisel nende vastu, kes võitlevad ideoloogilise süsteemi vastu, mille nimel inimsusevastaseid kuritegusid toime pannakse (art 212-2);
4. isik, kelle Prantsusmaa või rahvusvaheline kohus on süüdi tunnistanud osalemise eest grupis või kokkuleppes, mis on moodustatud eesmärgiga valmistada ette üks või mitu varalist tegu, mis on seotud eelnevalt p-des 2 ja 3 väljatoodud kuritegudega (art 212-3).¹²³

Subjektiivne koosseis on täidetud, kui tegu pandi toime tahtlusega (art 121-3).¹²⁴

¹²² AG Hamburg Urt., 240 Cs 121/22, 25.10.2022. München: Beck 2022.– Arvutivõrgus: <https://beck-online-beck-de.ezp.nlib.ee/Dokument?vpath=bibdata%2Fents%2Fbeckrs%2F2022%2Fcont%2Fbeckrs.2022.30125.htm&pos=5&hlwords=on> (02.03.2023).

¹²³ Code pénal. Légifrance. – Arvutivõrgus: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/2023-04-08/ (28.03.2023).

¹²⁴ Code pénal.

Artikkel R645-1 ei hõlma sõjakuritegusid, mistõttu võib järeldada, et neis kuritegudes süüdi mõistetud isikute poolt võimalikult kantud või eksponeeritud vormirõivastuse, eraldusmärgi, embleemi või sümboolika kandmine või eksponeerimine, keelatud ei ole.

Artikliga sätestatakse erisus ehk üldreegliga keelatud vormirõivastust, eraldusmärke, embleeme või sümboolikat võib kanda või eksponeerida filmides, etendustel või ajaloonäitustel (R645-1).¹²⁵ Kuna loetelu on ammendav, ei ole erand laiendatav näiteks hariduslikele või teaduslikele eesmärkidele.

Prantsusmaa karistusseadustiku artikkel, mis reguleerib vaenulike sümbolite kasutamist, sarnaneb mõneti Saksamaa õigusele, milles ühe erandiga on eelduseks see, et keelatud on selle organisatsiooni sümboolika, mille kohus on põhiseadusega vastuolevaks tunnistanud või lõpliku otsusega keelanud. Prantsusmaal ei ole lubatud avalikus kohas kanda või eksponeerida ainult selliste isikutega otseselt seonduvat sümboolikat, kelle on sättes kirjeldatud kuritegude toimepanemises eelnevalt Prantsusmaa või rahvusvaheline kohus süüdi tunnistanud ehk võib öelda, et Prantsuse seadus ei keela päevakajaliste võimalike vaenulike objektide kasutamist, vaid nende kasutamist tagantjärele. Taoline lähenemine on õige, sest *iura novit curia*. Lisaks kitsendatakse sellega oluliselt keelatud objektide nimekirja, mis teeb selle sätte ühiskonnale arusaadavamaks. Teisest küljest on maailmakuritegude uurimine ja seejärel võimalik kohtuprotsess väga aeganõudvad, mistõttu võib juhtuda, et seadusandlus reguleerib olukorrale alles siis, kui see pole enam akuutne. Näiteks, kuna ühtki isikut pole seoses võimalike Venemaa poolt Ukraina-vastases sõjas toimepandud genotsiidi või inimsusevastaste kuritegudega süüdi mõistetud, ei ole tänaseni Prantsusmaal järelikult keelatud Euroopas viimasel paaril aastal aktuaalseks teemaks olnud sümbolid „Z“ või „V“ ega mistahes muu sümboolika, mida Venemaa Ukraina-vastases sõjas kasutab. Teadaolevalt on Rahvusvaheline Kriminaalkohus andnud välja Venemaa presidendi Vladimir Putin`i vahistamismääruse. Seega on teoreetiliselt võimalik, et kui Putin mõistetakse talle süüks pandavates inimsusevastastes kuritegudes süüdi, hõlmaks Prantsusmaa karistusseadustiku art R645-1 ka täna Venemaa poolt Ukraina-vastases sõjas kasutatavaid vormirõivaid, embleeme, eraldusmärke ja sümboleid. Kas selline keeld alles siis ka mingeid õigushüvesid teenib, on omaette küsimus.

Peale teist maailmasõda sõlmisid Prantsusmaa, Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia ja Nõukogude Liit 8. augustil 1945 Rahvusvahelise Sõjatribunali harta (ehk Nürnbergi harta)

¹²⁵ *Ibidem*.

lisana Londoni kokkuleppe Euroopa telje suuremate sõjakurjategijate vastutusele võtmise ja karistamise kohta. Kokkuleppe ajendiks oli 30. oktoobri 1943. aasta Saksamaa julmuste Moskva deklaratsioon, milles teatati, et Saksa sõjakurjategijate üle tuleb kohut mõista ning karistada neid riikides, kus nad teod toime panid. Rahvusvahelise sõjatribunali põhikirja artikli 9 kohaselt võis kohus kohtuprotsessil tunnistada ükskõik millise rühmituse või organisatsiooni, kuhu kohtu all olev isik kuulus, kuritegelikuks organisatsiooniks.¹²⁶

Nürnbergi hartas oli määratletud kolm kuritegu, mille üle Rahvusvaheline Sõjatribunal oli volitatud õigust mõistma: rahuvastased kuriteod, sõjakuriteod ja inimsusevastased kuriteod. Süüdistuses kasutati uut juriidilist väljendit genotsiid, kuid kohtunikud ei võtnud seda sel korral veel omaks. Kohtu ette jõudis 21 natsi. Süüdistus esitati muuhulgas ka teatud natsiparteidele ja Saksa riigi- ja sõjaväeasutustele. Kohus tunnistas neile esitatud kuritegudes süüdi 19 natsi ja kuritegelikeks organisatsioonideks natsipartei juhtkorpuse, Gestapo, SS- i (nn kaitseeskadrill) ja SD (SS luureteenistus).¹²⁷ Eelnevast võib järeldada, et Prantsusmaal on keelatud avalikus kohas kanda või eksponeerida natsionaalsotsialistlikku vormirõivastust, eraldusmärki, embleemi või sümbolikat, sh on keelatud näiteks haakrist.

Nii nagu Eesti Vabariigi KarS § 8, näeb Prantsuse kriminaalmenetluse seadustik ette universaalsuspõhimõtte. Tulenevalt Prantsusmaa poolt ratifitseeritud rahvusvahelistest konventsioonidest, on Prantsusmaal teatud kuritegude osas jurisdiktsioon ehk õigus neid uurida ning vastutavaid isikuid karistada ning seda olenemata nende tegude toimepanemise kohast või ohvrite ja toimepanijate kodakondsusest (art 689-1). Kuna Prantsusmaa on ratifitseerinud Rahvusvahelise Kriminaalkohtu Rooma statuudi, võivad Prantsusmaa kohtud esitada süüdistuse ja mõista kohut isikute üle, keda kahtlustatakse genotsiidis, inimsusevastaste kuritegude ja sõjakuritegude toimepanemises (art 689-11).¹²⁸

Lisaks on Prantsusmaal jurisdiktsioon isikute üle, keda kahtlustatakse rahvusvahelise humanitaarõiguse tõsisel rikkumisel endise Jugoslaavia territooriumil alates aastast 1991 ja

¹²⁶ United Nations. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945. – Arvutivõrgus: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (29.03.2023).

¹²⁷ United States Holocaust Memorial museum. International Military Tribunal at Nuremberg. – Arvutivõrgus: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/international-military-tribunal-at-nuremberg> (29.03.2023).

¹²⁸ Code de procédure pénale. Légifrance.– Arvutivõrgus: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006151920?init=true&page=1&query=code+de+proc%C3%A9dure+p%C3%A9nale&searchField=ALL&tab_selection=all&anchor=LEGISCTA000006151920#LEGISCTA000006151920 (29.03.2023).

isikute üle, keda kahtlustatakse genotsiidis või muudes rahvusvahelise humanitaarõiguse rikkumistes, mis pandi toime Rwanda territooriumil ja selle kodanike suhtes naaberriikide territooriumil ajavahemikul 1.01.1994 kuni detsember 1994. Näiteks oli aastal 2018 Prantsusmaal muuhulgas pooleli uurimised genotsiidi, inimsusevastaste kuritegude ja sõjakuritegude osas, mis toimusid Rwandas, Süürias, Iraagis, Afganistanis jne.¹²⁹

Arvestades mõistlikkuse printsiipi tuleks art R645-1 tõlgendada nii, et keelatud ei ole kanda või eksponeerida igat genotsiidis või inimsusevastases kuriteos süüdimõistetud isiku poolt kantud või demonstreeritud vormirõivastust, eraldusmärki, embleemi või sümboolikat, vaid selliseid, mis neid isikuid selgelt identifitseerivad ja toimepandud kuriteoga seostavad. Eelneva teooria kinnitamiseks ei leidnud töö kirjutaja kahjuks ühtegi isegi mitte madalama kohtuastme otsust, milles oleks käsitletud karistusseadustiku artiklit R645-1.

Koosseisupärase süüteo toimepanemise eest võib füüsilist isikut rahatrahviga kuni 1500 eurot (art 131-13) ning kui lõplikult süüdi mõistetud füüsiline isik paneb ühe aasta jooksul alates eelmise karistuse aegumisest toime sama süüteo, tõstetakse tasutud rahatrahvi ülemmäär 3000 euroni (art 132-11). Süütegu on korduv, kui uus õigusvastane tegu on pandud toime kolme aasta jooksul peale viimase rikkumise aegumist (art 132-11).¹³⁰

Samas võib kohus rahatrahvi asemel aga mitte lisaks sellele (art 131-15), määrata ühe või mitu lisakaristust:

- loakohustusliku relva omamise või kandmise keeld maksimaalselt kolmeks aastaks;
- ühe või mitme relva konfiskeerimine, mille omanik on süüdimõistetud või mida ta võib vabalt käsutada;
- süüteo toimepanemiseks kasutatud või ette nähtud asja või selle toodangu konfiskeerimine;
- üldkasulikku tööd 20 kuni 120 tundi (art R645-1).¹³¹

Juriidilisi isikuid karistatakse kriminaalkorras rahatrahviga, mille maksimummäär on võrdne füüsilisele isikule ettenähtud viiekordse rahatrahviga ehk 7500 eurot ja korduva rikkumise puhul kuni 15 000 eurot (art-d R645-1 ja 131-41). Lisaks konfiskeeritakse juriidiliselt isikult

¹²⁹ Universal Jurisdiction Law and Practice in France, lk 5-6 ja 13. Trial International. New York: Open Society Foundations 2019. – Arvutivõrgus: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-France.pdf> (29.03.2023).

¹³⁰ Code pénal.

¹³¹ *Ibidem*.

ese, mida süüteo toimepanemiseks kasutati või mis oli selle toimepanemiseks mõeldud või mis oli selle produkt.¹³²

Poola Vabariik

Poola Vabariigi karistusseadustiku (*Kodeks karny*) 2009. a redaktsiooni art 256 keelas rahatrahvi, vabadusepiirangu või kuni kaheaastase vangistuse ähvardusel avalikult propageerida fašistlikku või muud totalitaarset riigisüsteemi või õhutada vaenu rahvuslikel, etnilistel, rassilistel, usulistel alustel.¹³³ Artikli 256 uus redaktsioon hakkas kehtima 8.06.2010 ning sätestab, et:

1. isikut, kes avalikult propageerib fašistlikku või muud totalitaarset riigikorda või õhutab vaenu rahvuslikel, etnilistel, rassilistel või usulistel erinevustel või usulise konfessiooni puudumise tõttu, karistatakse rahatrahvi, vabadusepiirangu või kuni kaheaastase vabadusekaotusega (lg 1);
2. lõikes 1 kirjeldatud sanktsioon kehtib igäihe suhtes, kes levitamise eesmärgil toodab, salvestab või impordib, omandab, hoiab, valdab, esitleb, veab või saadab lg-s 1 nimetatud sisu sisaldavat trükist, salvestist või muid objekte, mis on fašistliku või kommunistliku või muu totalitaarse sümbolika kandjad (lg 2);
3. eelnev ei kehti juhul, kui seda tehakse kunsti-, haridus-, kogumis- või teadustegevuse raames (lg 3);
4. isikult, kelle kohus mõistab lg-s 2 toodud süüteo toimepanemises süüdi, mõistetakse ühtlasi välja ka kuriteo objektid ja seda olenemata sellest, kas need süüdimõistetud isikule kuuluvad või mitte (lg 4).¹³⁴

Aastal 2011 arutati karistusseadustiku artikli 256 põhiseadusele vastavust Poola Konstitutsioonikohtus. Selgus, et lõikega 2 soovisid seaduseelnõu koostajad laiendada art 256 toimet tegudele, mida ei panda toime avalikult ning hõlmata totalitaarset valitsemiskorda propageerivate või fašistliku, kommunistliku või muu totalitaarse sümboli kandjateks olevate esemete tootmist ja eramüüki internetis. Kohus tunnistas põhiseadusega vastuolus olevaks lg-s 2 sisaldunud osa lausest „või muid objekte, mis on fašistliku või kommunistliku või muu

¹³² *Ibidem*.

¹³³ Kodeks karny. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. – Arvutivõrgus: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970880553> (30.03.2023).

¹³⁴ Ustawa 1589/05.11.2009. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych.. – Arvutivõrgus: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20092061589/U/D20091589Lj.pdf> (30.03.2023).

totalitaarse sümbolika kandjad“. Otsust tehes võttis kohus eelkõige arvesse rahvusvahelisi standardeid, mida kirjeldas EIK Vajnai 2008.a asjas. Kohus nentis, et mitmetähenduslike esemete kasutamise eest ei tohi kohaldada kriminaalvastutust. Väljend ei sisalda üksikasjalikku suletud loetelu ning võimaldab isikuid võtta vastutusele tegude eest, mis ei ole sotsiaalselt ohtlikud. Kohus järeldas, et taolise sõnastusega rikutakse *nullum crimen sine lege* põhimõtet ja sõnavabadust.¹³⁵

Poola Seim võttis 07.07.2022 vastu uue karistusseadustiku ja mõne muu seaduse muutmise seaduse, millega teiste seaduste hulgas muudeti veelkord karistusseadustiku artiklit 256. Uus redaktsioon hakkab kehtima 01.10.2023 ja on järgmine:

- isikut, kes avalikult propageerib natslikku, kommunistlikku, fašistlikku või muud totalitaarset riigikorda või õhutab vaenu rahvuslike, etniliste, rassiliste, usuliste või mittekonfessionaalsete erinevuste tõttu, karistatakse kuni kolmeaastase vabadusekaotusega (§ 1);
- sama karistus määratakse kõigile, kes avalikult propageerivad vägivaldset natsi-, kommunistlikku või fašistlikku ideoloogiat poliitilise või ühiskondliku elu mõjutamiseks (§ 1a);
- igahüht, kes toodab, salvestab või impordib, ostab, müüb, pakub, ladustab, valdab, esitleb, veab või saadab trükist, salvestist või muud eset, mis sisaldab §-s 1 või §-s 1a nimetatud sisu levitamise eesmärgil või natsi-, kommunistliku, fašistliku või muu totalitaarse sümboli kandjat, mida kasutatakse §-s 1 või §-s 1a nimetatud sisu propageerimiseks, karistatakse kuni kolmeaastase vabadusekaotusega (§ 2).¹³⁶

Lisaks jäävad endises sõnastuses kehtima §-d 3 ja 4 ehk sätted, millega kehtestati erisus ning kuriteo objektide konfiskeerimine.¹³⁷

Totalitaarse riigikorra näidetena toodi lisaks fašistlikule välja natslik ja kommunistlik. Teiste riikide konstitutsioonikohtute ja Veneetsia Komisjoni senist praktikat arvestades on uues redaktsioonis probleemsed väljendid „või muud riigikorda“ ja „muu totalitaarse sümboli

¹³⁵ Trybunał Konstytucyjnego K11/10, 19.07.2011. – Arvutivõrgus: <https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/art/1562-nowelizacja-kodeksu-karnego> (30.03.2023).

¹³⁶ Ustawa 2600/13.12.2022. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. – Arvutivõrgus: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002600> (30.03.2023).

¹³⁷ Kodeks karny. (01.10.2023).

kandja“. Paragrahvida 1a lisatakse uus koosseis, mille koosseis eeldab poliitilise või ühiskondliku elu mõjutamise eesmärgi tuvastamist.

Võrreldes varasema versiooniga, on karmistatud koosseisupärasele teole järgnevat karistust ehk rahatrahv ning arest kaotati. Kuna sanktsioon näeb ette kuni kolmeaastase vanglakaristuse, on Poola karistusseadustiku järgi tegemist kuriteoga (art 7 § 2), mille subjektiivne koosseis eeldab tahtlust¹³⁸.

16.04.2022 jõustus Poolas seadus erilahenduste kohta Ukraina-vastase agressiooni toetamise tõrjumiseks ja riigi julgeoleku kaitseks. Seaduse artikkel 16 keelab väärteo korras rakendada, kasutada või propageerida sümboleid või tähti, mis toetavad Venemaa Föderatsiooni agressiooni Ukraina vastu (lg 1). Igäühele, kes seda keeldu rikub, määratakse rahatrahv või karistatakse vabaduse piiramise või kuni kahe aasta pikkuse vangistusega.¹³⁹ Poola on ainus riik, kes tõi seaduses otsesõnu välja, et keelatud on sümboolid, mida seostatakse Venemaa agressiooniga Ukrainas. Võib järeldada, et keelatud on nii Georgi lint, kui ka sümboolid „Z“ ja „V“. Sanktsiooni osas ignoreeritakse taas EIK-d, kes on öelnud, et väljendusvormide suhtes, mis ei sisalda vägivalda, ei tohiks kohaldada vabadusekaotusliku karistuse ähvardust¹⁴⁰. Poliitilise või avaliku huvi arutluse kontekstis on isikult vabaduse võtmine õigustatud ja EIÕK art 10 vastavuses vaid siis, kui süüks pandud teoga on tõsiselt rikutud teisi põhiõigusi nagu näiteks vihakõne või vägivallale õhutamine¹⁴¹. Eeltoodu kehtib ka Poola karistusseadustiku art 256 suhtes.

¹³⁸ Kodeks karny.

¹³⁹ Ustawa 835/13.04.2022. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. – Arvutivõrgus: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000835> (30.03.2023).

¹⁴⁰ *Murat Vural vs. Turkey*, p 66.

¹⁴¹ EIKo 22636/19, *Bouton vs. France*, p 53.

Leedu Vabariigiis keelati kommunistlike või natsisümbolite levitamine või eksponeerimine haldusõigusrikkumiste seadustikus juba aastal 2008¹⁴² ja paralleelselt oli see keelatud kogunemiste seaduses¹⁴³. Uude haldusõigusrikkumiste seadustikku, mis jõustus 1.1.2017, viidi sätted samas sõnastuses üle artiklisse 524. Normiga keelati järgmiste natsi- või kommunistlike sümbolite kasutamine, levitamine ja eksponeerimine:

1. Natsi-Saksamaa, NSV Liidu või Leedu NSV lipp või vapp või lipud, märgid või vormirõivad, mille koostisosadeks on natsi-Saksamaa, NSV Liidu või Leedu NSV lipp või vapp; kommunistlike organisatsioonide või natside sümbolika või vormirõivad; Natsi-Saksamaa, NSV Liidu või Leedu NSV lipp või vapp, natside haakrist, natside SS-sümbol, nõukogude sirbi ja vasara sümbol, nõukogude punase viieharulise tähe sümbol; Saksa natsionaalsotsialistide või NSVL Kommunistliku Partei juhtide kujutiste või muude Leedu elanike repressioonide eest vastutavate organisatsioonide lippude või sümbolite demonstreerimine koosolekutel või muudel massiüritustel, Natsi-Saksamaa, NSVL või Leedu NSV hümnid avalik esitamine. Kõik eelnev toob kaasa toob kaasa rahatrahvi 150 kuni 300 eurot (lg 1).
2. Vastutusele ei võeta isikuid, kes tegutsevad muuseumitegevuses või eesmärgiga teavitada avalikkust ajaloolistest ja päevakajalistest sündmustest, totalitaarsetest režiimidest, haridusest, teadusest, kunstist, kogumisest, antiigi- või antiigikaubandusest või kes kasutavad olemasoleva riigi ametlikku sümbolikat või II maailmasõja veteranid, kes kannavad oma vormirõivaid (lg 2);
3. Haldusõigusrikkumise eest määratakse toimepanemise vahendiks olnud asja konfiskeerimine (lg 3).¹⁴⁴

Subjektiivne koosseis on täidetud, kui isik paneb haldusõigusrikkumise toime ettevaatamatusest või tahtlikult (art 7).¹⁴⁵

¹⁴² Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso /.../. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.324500?jfwid=19p2z98cзу> (01.04.2023).

¹⁴³ Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymo 8 straipsnio papildymo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.323461> (01.04.2023).

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b8d908c0215b11e58a4198cd62929b7a?jfwid=19p2z984c5> (01.04.2023).

¹⁴⁵ *Ibidem*.

Leedu Seim võttis 19.04.2022 vastu seaduse, millega haldusõigusrikkumise seadustiku artiklit 524 muudeti. Seadus jõustus juba kahe päeva pärast ehk 21.04.2022. Muudatused olid järgmised:

1. lisati keeld levitada ja koosolekutel või avalikes kohtades või muul avalikul väljapanekul kasutada totalitaarsete või autoritaarsete režiimide sümboleid, mida need režiimid kasutasid või kasutavad oma toime pandud või toime pandavates sõjalistes agressioonides, inimsusevastastes kuritegudes ja sõjakuritegudes (lg 1);
2. tõsteti trahvimäära, mis nüüd on füüsilistele isikutele 300 kuni 700 eurot ja juriidilise isiku juhile või muule vastutavale isikule 600 kuni 1200 eurot (lg 1);
3. lisati kvalifikatsioon mis haldusõigusrikkumise korduva toimepanemise eest toob füüsilisele isikule kaasa rahatrahvi 500 kuni 900 eurot ja juriidilise isiku juhile või muule vastutavale isikule 800 kuni 1500 eurot (lg 2);
4. erandisse, mis määras, millistel juhtudel on vaenuliku sümboolite kasutamine lubatud lisati, et see kehtib ka autoritaarsete sümboolite puhul. Toodi välja, et erand ei kehti isikute suhtes, kes kasutavad Georgi linti (lg 3).¹⁴⁶

Algse seaduseelnõuga sooviti keelata Georgi lindi ja Venemaa Föderatsiooni sõjaväe sümboli "Z" lippude, siltide või segadusttekitavalt sarnaste siltide levitamine, koosolekutel või muudel massiüritustel kasutamine või muul viisil eksponeerimine.¹⁴⁷ Peale seaduseelnõu kooskõlastamist sellisest sõnastusest loobuti, sest sõjalist agressiooni propageerivate sümboolite loetelu ei ole ammendav ja võib ajas muutuda. Täht „Z“ või sellele sarnanevad tähised on ulatuslikult tuntud ja kasutusel tegutsevate ettevõtete kaubamärkides, filmitööstuses jne. Lisati, et sümboli „Z“ mitmekülgset tähendust arvestades peaks see olema sõnastatud viisil, mis teistest võimalikest tähendustest eristavalt ja konkreetselt viitab Vene relvajõude identifitseerivale sümbolile.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 524 straipsnio pakeitimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/54fff260bfd211ec9f0095b4d96fd400?positionInSearchResults=9&searchModelUUID=539ffca2-c27c-4c6f-9ef5-4f1915e60eb5> (01.04.2023).

¹⁴⁷ Administracinių nusižengimų kodekso 524 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/13de2070aa7611ecaf79c2120caf5094?jfwid=19p2z984c5> (01.04.2023).

¹⁴⁸ Pagrindinio Komiteto Išvada dėl Administracinių nusižengimų kodekso 524 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/d0c921f0b70311ec9f0095b4d96fd400?jfwid=19p2z984c5> (01.04.2023).

Lisaks toodi välja EIK otsused *Vajnai vs. Hungary* ning *Fratanoló vs. Hungary*, kus EIK muuhulgas märkis, et arvestades punase tähe mitmetähenduslikkust ja selle kasutamist artikliga 10 kaitstud tegevustes, oli keeld liiga lai.¹⁴⁹ Viimane on vastuoluline, arvestades seda, et Leedu seadus ise keelab sõnaselgelt nõukogude punase viieharulise tähe sümboli kasutamise. Tõenäoliselt peetakse seadusega silmas seda, et karistatav on punase viieharulise tähe sümboli kasutamine siis, kui selle selgelt ja eksimatult saab tuvastada kui justnimelt nõukogude punase viieharulist tähe. Näiteks, kui sellel on lisaks pilt, mis viitab pioneeridele või see on kujutatud koos sirbi ja vasaraga.

Seimi liikme Robert Šarknick'i ettepanek kehtestada vastutus vastavate sümbolite levitamise, kasutamise või muul viisil eksponeerimise eest ainult juhul, kui neid toiminguid sooritava isiku eesmärk on edendada, toetada või muul viisil Vene Föderatsiooni sõjalisele agressioonile toetust avaldada, lükati tagasi, sest sellist eesmärki oleks väga raske tõendada.¹⁵⁰

Haldusõigusrikkumise seaduse artiklis 524 kirjeldatud süüteoosseis kehtestati alates 21.04.2022 ka kogunemiste seaduses koosolekutel või üksiktoimingutes osalemisel (art 5 lg 3). Lisati, et kõigil juhtudel arvestatakse Georgi lippu.¹⁵¹ Keelu eiraja võetakse haldusvastutusele (art 11)¹⁵². Sätte lisamine oli tarbetu ja dubleeriv, sest haldusõigusrikkumise seadustiku art 524 keelab samuti sama koosseisulise tegevuse koosolekutel ja avalikes kohtades üldiselt.

Läti Vabariik

Läti Vabariigi seadusega koosolekutest, marssidest ja piketidest keelati alates 13.02.1997 nimetatud üritustel osaledes kasutada endise NSV Liidu, Läti NSV ja fašistliku Saksamaa lippe, vappe ja hümnid (art 11 p 5). Aastal 2003 asendati väljend „fašistliku Saksamaa“ väljendiga „Natsi- Saksamaa“ ja lisati, et keelatud on kasutada sümboolikat, sh stiliseeritud kujul. Ürituse korraldajal ja osalejatel keelati tuua kohapeale endise NSV Liidu, Läti NSV ja Natsi- Saksamaa lippe, vappe ja sümboolikat, neid kanda või hoida sõidukites, mis asuvad lähemal kui 500 meetrit toimumiskohast (art 11 lg 2).¹⁵³

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymo Nr. I-317 5 straipsnio pakeitimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=94ecfe70c0a111ec8d9390588bf2de65> (01.04.2023).

¹⁵² Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5644/asr> (01.04.2023).

¹⁵³ Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm. Latvijas Vēstnesis. – Arvutivõrgus: [https://likumi.lv/ta/id/42090-par-sapulcem-gajieniem-un-piketiēm](https://likumi.lv/ta/id/42090-par-sapulcem-gajieniem-un-piketiem) (02.04.2023).

Aastal 2020 seadust täiendati ning keelati kasutada, sealhulgas stiliseeritud kujul, natside haakristi, SS sümboolikat ja nõukogude sümboolikat - sirp ja vasar koos viieharulise tähega; endise NSV Liidu, endise NSVL vabariikide ja natsi-Saksamaa lippe, vappe ja hümne, nende relvajõudude ja korrakaitseorganite kasutusse kuuluvaid identifitseerimisriideid, samuti selle riietuse elemente, mis visuaalselt võimaldavad selgelt tuvastada nimetatud relvajõude või repressiivasutusi. 08.12.2021 lisati keelatud objektide nimekirja Georgi lint.¹⁵⁴

23.04.2022 jõustus uus redaktsioon, millega tõsteti varasemalt artiklis 11 olnud keeld artiklisse 10 ning keelule lisati erand- välja arvatud juhtudel, kui nende kasutamise eesmärk ei ole seotud totalitaarsete režiimide ülistamise või toimepandud kuritegude õigustamisega või neid kasutatakse hariduslikel, teaduslikel või kunstilistel eesmärkidel. Art 10 lg 6 keelab kasutada sõjalist agressiooni ja sõjakuritegusid identifitseerivas stilistikas kasutatavaid sümboleid, välja arvatud juhtudel, kui nende kuritegude õigustamiseks või ülistamiseks puudub eesmärk.¹⁵⁵ Ei ole teada, kuidas õigustamise või ülistamise eesmärgi olemasolu või vastupidist tõendatakse. Tõenäoliselt tuleb hinnata konkreetse sündmuse konteksti.

Keelu rikkumine toob kaasa haldusõigusliku vastutuse. Füüsilistele isikutele hoiatuse või rahatrahvi kuni 70 trahviühikut ehk kuni 350 eurot¹⁵⁶, juriidilistele isikutele rahatrahvi kuni 580 trahviühikut ehk kuni 2900 eurot (art 25).¹⁵⁷

Avalike meelelahutuste ja pidulike ürituste ohutuse seadusesse lisati 19.07.2013 säte, mis samuti keelas avaliku ürituse ajal kasutada, sealhulgas stiliseeritult, endise NSV Liidu, endise NSV Liidu vabariikide ja natsi-Saksamaa lippe, vappe ja hümne, natsi haakristi, SS-i märke ja nõukogude sümboolikat sirpi ja vasarat koos viieharulise tähega, välja arvatud juhul, kui nende kasutamise eesmärk ei ole seotud totalitaarsete režiimide ülistamise või toimepandud kuritegude õigustamisega (art 4¹ lg 1 p 4).¹⁵⁸

¹⁵⁴ *Ibidem.*

¹⁵⁵ *Ibidem.*

¹⁵⁶ Üks trahviühik on 5 eurot. Füüsilise ja juriidilise isiku rahatrahvi alammäär on kaks trahviühikut. Administratīvās atbildības likums. Latvijas Vēstnesis. – Arvutivõrgus: <https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums> (02.04.2023).

¹⁵⁷ Latvijas Vēstnesis. Par sapulcēm, gājieniem un piketīme.

¹⁵⁸ Publisku izklaidēs un svētku pasākumu drošības likums. Latvijas Vēstnesis. – Arvutivõrgus: https://likumi.lv/ta/id/111963-publisku-izklaides-un-svetku-pasakumu-drosibas-likums#p4_1 (02.04.2023).

Aastal 2021 täiendati keeldu sarnaselt seadusega koosolekutest, marssidest ja pikettidest, vormirõivastele ning erandit lubati kasutada haridus-, teadus- või kunstilistel eesmärkidel. Sama aasta lõpus keelati täiendavalt kasutada Georgi linti ning alates 18.04.2022 keelatakse kasutada sõjalist agressiooni ja sõjakuritegusid identifitseerivas stilistikas kasutatavaid sümboleid, välja arvatud juhul, kui nende kuritegude õigustamiseks või ülistamiseks puudub eesmärk (art 4¹ lg 1 p 4²).¹⁵⁹

Haldusõigusrikkumisel esitatakse füüsilisele isikule hoiatus või karistatakse rahatrahviga kuni 80 trahviühikut ehk kuni 400 eurot ja juriidilist isikut rahatrahviga kuni 640 trahviühikut ehk kuni 3200 eurot.¹⁶⁰ Ei ole selge, miks avalike meelelahutuste ja pidulike ürituste ohutuse seaduse rikkumisele võib järgneda mõnevõrra karmim sanktsioon, kui koosolekute, marsside ja pikettide seaduses.

Haldusvastutuse seadusest tulenevalt saab haldusvastutusele võtta isiku, kes teo toimepanemise hetkel on vähemalt 14- aastane ning 14 kuni 18-aastastele isikutele kohaldatakse haldusrikkumiste eest kasvatuslikku sunnivahendit. Kui kasvatusliku iseloomuga sunnivahendi kohaldamine ei ole konkreetsel juhul kasulik, kohaldatakse 14–18-aastase alaealise suhtes halduskaristust (art 6 lg 2), mille määr on pool rahatrahvist, mis kehtiks täisealisele isikule (art 16 lg 8).¹⁶¹

Kuna mõlemad seadused kehtivad vaid teatud liiki kogunemiste puhul, ei ole neis keelatud objektide kasutamine keelatud nende ürituste väliselt. Seega võib näiteks Georgi lindiga tänaval jalutada või seda oma sõidukis nähtaval kohal hoida. Kuigi seadused otsesõnu sümboli „Z“ või teiste taoliste sümbolite kasutamist ei nimeta, on need siiski seadustega reguleeritud kogunemiste ajal teatud eranditega keelatud, sest neid peetakse sõjalist agressiooni ja sõjakuritegusid identifitseerivas stilistikas kasutatavateks sümboliteks. Töö autori hinnangul on Läti seadusandluses lähenetud probleemile mõistlikult ja proportsionaalselt. Arvesse on võetud kõiki EIK põhimõtteid. Probleemne võib olla see, kuidas selgitatakse välja kasutamise, õigustamise või ülistamise eesmärk.

¹⁵⁹ *Ibidem.*

¹⁶⁰ *Ibidem.*

¹⁶¹ Latvijas Vēstnesis. Administratīvās atbildības likums.

Venemaa 2001. a haldusõigusrikkumiste seadustiku art 20 lg 3 keelab natsiatribuutika või -sümboolika või nendega segadusse ajavalt sarnaste või äärmusorganisatsioonide või muu föderaalsetega keelatud atribuutika või sümbolite propaganda või avaliku demonstreerimise (p 1); propaganda eesmärgil valmistamise või müümise või propaganda või müügi eesmärgil omandamise (p 2).¹⁶²

Keelatud sümboolika või atribuutika propaganda või avaliku demonstreerimisega kaasneb füüsilistele isikutele haldustrahv 1000 kuni 2000 rubla ehk ca 11 kuni 22 eurot või haldusarest kuni 15 päeva, ametnikele haldustrahv 1000 kuni 4000 rubla ehk ca 11 kuni 44 eurot, juriidilistele isikutele haldustrahv 10 000 kuni 50 000 rubla ehk ca 110 kuni 550 eurot. Kõigil juhtudel haldusõiguserikkumise objekt konfiskeeritakse (art 20 lg 3 p 1).¹⁶³

Keelatud sümboolika või atribuutika propaganda eesmärgil valmistamine või müümine või propaganda või müügi eesmärgil omandamine toob kaasa füüsilisele isikule kaasa haldustrahvi 1000 kuni 2500 rubla ehk ca 11 kuni 27 eurot; ametnikele 1000 kuni 5000 rubla ehk ca 11 kuni 55 eurot; juriidilistele isikutele 20 000 kuni 100 000 rubla ehk ca 220 kuni 1100 eurot. Kõigil juhtudel haldusõiguserikkumise objekt konfiskeeritakse (art 20 lg 3 p 2).¹⁶⁴

Süüteo subjektiivne koosseis on täidetud, kui õigusvastane tegu pandi toime ettevaatamatusest (art 2.2). Haldusvastutusele võetakse isik, kes on teo toimepanemise ajal vähemalt 16- aastane (art 2.3).¹⁶⁵

Artikkel 20 lg 3 p 2 ehk propaganda eesmärgil valmistamise või müümise või propaganda või müügi eesmärgil omandamise keeld lisati seadusesse aastal 2007¹⁶⁶. Äärmuslike organisatsioonide sümboolika ja atribuutika osas lisati keeld aastal 2012¹⁶⁷. Aastal 2020 lisati

¹⁶² Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/koap/> (06.04.2023).

¹⁶³ *Ibidem.*

¹⁶⁴ *Ibidem.*

¹⁶⁵ *Ibidem.*

¹⁶⁶ Федеральный закон о внесении изменений в статьи 214 и 244 Уголовного кодекса Российской Федерации и статью 20.3 кодекса Российской Федерации об Административных правонарушениях. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-10.05.2007-N-70-FZ/> (06.04.2023).

¹⁶⁷ Федеральный закон о внесении изменений в статью 20.3 кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях и статью 1 федерального закона "о противодействии экстремистской деятельности". Кодификация.рф.– Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-25.12.2012-N-255-FZ/> (06.04.2023).

artiklisse märkus, mille kohaselt ei kehti sätted natsiatribuutika või -sümboolika või nendega segadusse ajavalt sarnaste või äärmusorganisatsioonide atribuutika või sümbolite kasutamise korral, kui sellega kaasneb negatiivne suhtumine natsismi ja äärmusluse ideoloogiasse ning puuduvad märgid propagandast või natsliku ja äärmusliku ideoloogia õigustamisest¹⁶⁸.

Ootuspäraselt ei keela Venemaa sotsialistlike sümbolite ja atribuutide kasutamist. Artikkel 20 lg-s 3 nimetatud sümbolite või atribuutide avalik demonstreerimine on seadusesse lisatud märkuse kohaselt lubatud muuhulgas vaid juhul, kui sellega kaasneb negatiivne suhtumine ja sellega ei õigustata natslikku või äärmuslikku ideoloogiat. Kuna seaduses teisi erandeid ei tehta, tuleb järeldada, et näiteks hariduslikel, teaduslikel või ajaloolistel eesmärkidel võib sättes nimetatud sümboleid või atribuute kasutada vaid siis, kui see kasutamine erandis toodud kriteeriumitele vastab. Sättes nimetatud atribuutika ja sümboolika valmistamine, müümine või omandamine keelatud ei ole, välja arvatud juhul, kui seda tehakse eesmärgiga neid propageerida.

Venemaa Föderatsiooni kriminaalkodeksisse (*Уголовный кодекс*) lisati 2022. aastal art 282 lg 4¹⁶⁹, mis sätestab kriminaalvastutuse korduva natsiatribuutika või -sümboolika või äärmusorganisatsioonide atribuutika või sümbolite või muu atribuutika või sümboli propaganda või avaliku eksponeerimise eest, mille propaganda või avalik eksponeerimine on föderaalsete seadustega keelatud. Kuriteo toimepanemise eest karistatakse isikut, keda on eelnevalt karistatud Venemaa haldusõigusrikkumiste seadustiku art 20 lg-s 3 sätestatud haldusõigusrikkumiste eest. Artikkel 282 lg 4 järgi on karistatav nimetatud atribuutika või sümbolite korduv propaganda või avalik demonstreerimine (p 1); valmistamine või müümine propaganda eesmärgil või omandamine müügi või propaganda eesmärgil (p 2).¹⁷⁰

Keelu eirajat karistatakse rahatrahviga 600 000 rubla kuni üks miljoni rubla ehk ca 6620 kuni 11 040 eurot või süüdimõistetu palga või muu sissetuleku ulatuses kahe kuni kolme aasta jooksul või sunnitööga kuni 480 tundi või parandustööga üks kuni kaks aastat või sunnitööga kuni neli aastat või vangistusega sama tähtaja ulatuses (art 282 lg 4 p-d 1 ja 2).¹⁷¹

¹⁶⁸ Федеральный закон о внесении изменения в статью 20.3 кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-01.03.2020-N-31-FZ/> (06.04.2023).

¹⁶⁹ федеральный закон о внесении изменений в уголовный кодекс Российской Федерации и уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-14.07.2022-N-260-FZ/> (06.04.2023).

¹⁷⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/uk/> (06.04.2023).

¹⁷¹ *Ibidem*.

Kriminaalkoodeksis jagatakse kuriteod olenevalt avaliku ohtlikkuse olemusest ja astmest väikese raskusega kuritegudeks, keskmise raskusastmega kuritegudeks, rasketeks kuritegudeks ja eriti rasketeks kuritegudeks (art 15 lg 1). Artikkel 282 lg-s 4 kirjeldatud dispositsioon liigitub keskmise raskusastmega kuriteoks (art 15 lg 2), mille subjektiivne koosseis eeldab tahtlust (art 24 lg 2).¹⁷²

Sanktsioonid, mis järgnevad haldusõigusrikkumiste art 20 lg-s 3 nimetatud keelu korduvale rikkumisele kriminaalkoodeksi art 282 lg 4 p-des 1 ja 2, on märkimisväärselt rangemad võrreldes sanktsioonidega, mida kohaldatakse süüteo koosseisu esmakordsel täitumisel. Näiteks trahvitakse korduva koosseisupärase teo toime pannud füüsilist isikut lausa 500 kuni 600 korda kõrgemas määras.

Venemaa äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seadus liigitab äärmuslikuks tegevuseks muuhulgas haldusõigusrikkumiste seadustikus ja kriminaalkoodeksis toodud õigusvastase süüteo koosseisu tunnused ehk:

- Natsiatribuutika või -sümboolika või nendega segadusse ajavalt sarnaste või äärmusorganisatsioonide atribuutika või sümbolite kasutamine, välja arvatud juhul, kui neid kasutatakse viisil, milles väljendub negatiivne suhtumine natsismi ja äärmusluse ideoloogiasse ning puuduvad märgid natsliku ja äärmusliku ideoloogia propagandast või õigustamisest. Lisaks loetakse äärmuslikuks tegevuseks avalikud üleskutsed nende tegude elluviimiseks või ilmselgelt äärmuslike materjalide massiliseks levitamiseks, samuti nende tootmiseks või ladustamiseks massilise levitamise eesmärgil (art 1 lg 1).¹⁷³

Samas selgitatakse mõistet äärmuslikud materjalid:

- Muus meedias levitamiseks või avalikuks eksponeerimiseks mõeldud dokumendid või teave, mis kutsuvad üles viima ellu äärmuslikku tegevust või põhjendavad või õigustavad selle vajalikkust, sealhulgas Saksamaa Natsionaalsotsialistliku Töölispartei juhtide töö, Itaalia fašistliku partei kõned; rühmituste, organisatsioonide või liikumiste juhtide, kes on tunnustatud kuritegelikuks vastavalt Rahvusvahelise Sõjatribunali otsusele Euroopa telje riikide peamiste sõjakurjategijate üle kohut mõista ja karistada

¹⁷² *Ibidem*.

¹⁷³ Федеральный закон о противодействии экстремистской деятельности. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-25.07.2002-N-114-FZ/> (06.04.2023).

(Nürnbergi tribunal) pildid, kõned; nende rühmade, organisatsioonide või liikumistega koostööd teinud organisatsioonide juhtide pildid; väljaanded, mis põhjendavad või õigustavad etnilise, sotsiaalse, rassilise, rahvusliku või usulise rühma täielikule või osalisele hävitamisele suunatud sõjaliste või muude kuritegude toimepanemist (art 1 lg 3).¹⁷⁴

Äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduses määratletakse, kuidas mõista haldusõigusrikkumiste seadustikus ja kriminaalkoodeksis keelatud objektina nimetatud äärmusliku organisatsiooni sümboli sisu:

- sümbol, mille kirjeldus sisaldub organisatsiooni asutamisdokumentides ja mille kohta kohus on käesolevas föderaalseaduses sätestatud alustel vastu võtnud jõustunud otsuse see organisatsioon likvideerida või äärmusliku tegevuse elluviimisega seotud tegevus keelata (art 1 lg 4).¹⁷⁵

Artiklis 11 keelab Vene Föderatsioon massimeedia kaudu äärmuslike materjalide levitamise ja massimeedia poolt äärmuslike tegevuste läbiviimise. Rikkumisele võib järgneda hoiatus ning korduva rikkumise puhul massimeedia tegevus lõpetatakse. Artikkel 16 kohaselt ei ole massiaksioonide läbiviimisel lubatud kaasata äärmusorganisatsioone, kasutada nende sümboolikat või atribuutikat, samuti levitada äärmuslikke materjale. Seadusvastase teo toimepanijat karistatakse vastavalt haldusõigusrikkumise seadustiku art 20 lg 3 või kriminaalkoodeksi 282 lg 4 p-de ja 2 alusel.¹⁷⁶

Lisaks on Venemaa haldusõigusrikkumiste seadustikus, kriminaalkoodeksis ja äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduses keelatud sümboolikat ja atribuutikat puudutavad teokirjeldused välja toodud föderaalseaduses nõukogude rahva võidu eesmärgist suures isamaasõjas 1941-1945 (art 6).¹⁷⁷

Aastal 2021 tegi EIK otsus kaasuse osas, mis puudutas vaenuliku sümboli kasutamist Venemaal ja milles kaebajad leidsid, et sekkutud on EIÕK art-s 10 sätestatud õigusesse sõnavabadusele.

¹⁷⁴ *Ibidem.*

¹⁷⁵ *Ibidem.*

¹⁷⁶ *Ibidem.*

¹⁷⁷ Федеральный закон об увековечении победы советского народа в великой отечественной войне 1941 - 1945 годов. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-19.05.1995-N-80-FZ/> (06.04.2023).

Juhtumi asjaolud olid järgmised. Aastal 2009 lasti Moskvas maha advokaat ja ühe kaebaja korrespondent, kes olid tuntud oma antifaašistlike hoiakute poolest. Kahtlustatavatena arreteeriti kaks isikut, kes väidetavalt olid seotud ultraparempoolsete natsionalistlikele organisatsioonide ja ühendustega. Aasta hiljem avaldas kaebaja artikli „/.../ Kes on seaduslikud natsionalistid?“. Artikkel avaldati rubriigis „uurimine“, koosnes ajakirjanduslikust osast ja intervjuust isikuga, kes oli selle organisatsiooni koordinaator, mille liikmed varem arreteeriti. Artiklis oli välja toodud, et autori eesmärk oli välja selgitada, millega „poliitilises hukkamises“ kahtlustatavad tegelikult seotud on. Artikkel sisaldas ka kahte fotot, millest esimesel inimesed, kelle paremad käed olid sirgete peopesadega üles sirutatud. Fotole oli lisatud pealkiri „/.../ esitamas „Rooma saluuti““. Teisel fotol oli kolm inimest, kes hoidsid käes lippu, millel haakristi meenutav sümbol. Lisatud pealkiri identifitseeris nad intervjuueeritava organisatsiooni korraldatud kontsertidel osalenud muusikabändide liikmetena. Artiklis viidati selgesõnaliselt, et artikli eesmärk on uurida organisatsiooni seotust mõrvadega ning autor peab intervjuueeritava seisukohti vastuvõetamatuteks. Kaebajatele esitati tol ajal kehtinud massimeediaseaduse ja äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduse alusel hoiatus, milles muuhulgas märgiti, et fotod esindasid propaganda elemente ja natsisümbolikat meenutavate sümbolite avalikke visuaalseid esitlusi.¹⁷⁸

Viidates EIÕK artiklile 10 väitsid kaebajad, et neile antud ekstremismivastane hoiatusega sekkuti ebaseaduslikult ja ebaproportsionaalselt nende sõnavabadusse. Eelkõige sekkuti nende vabadusse avaldada uuriva ajakirjandusliku töö tulemusi, mille eesmärk on kriitilist seisukohta võttes kirjeldada uurimisobjektiga seotud ideoloogiaid ja tegevusi. Kaebajatel ei olnud võimalik mõistlikult ette näha, et artikkel, milles avalikustatakse neonatsistliku organisatsiooni äärmuslik tegevus, klassifitseeritakse ise "äärmuslikuks". Natside või sarnaste sümbolite või atribuutide avaliku kujutamise täielik keeld ei arvesta konteksti ja taotletavat eesmärki ning sellega tõkestatakse legitiimset eesmärki hakata vastu neonatsionalismi avaldumisele. Valitsus väitis, et artikli autor oleks pidanud end selgelt äärmuslikkust ideoloogiast distantseerima ehk avaldama selget vastuseisu artiklis kirjeldatule. Asjaolu, et negatiivset suhtumist väljendati artikli intervjuu osas, ei ole piisav, sest see ei olevat artikli lahutamatu osa.¹⁷⁹

EIK meenutas sarnastel asjaoludel põhinenud kohtuasja *Nix vs. Germany* ja nentis, et erinevalt Saksa õigusest, ei olnud Venemaa õiguses erandit, mis oleks lubanud teatavaid keelatud sümboleid kasutada näiteks päevakajaliste sündmuste edastamiseks või põhiseadusvastaste

¹⁷⁸ EIKo 44561/11, *Rid Novaya Gazeta and Zao Novaya Gazeta vs. Russia*, p-d 7-10, 13, 17.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

organisatsioonidega võitlemiseks. Kohtu hinnangul ei olnud artikli tekst ja intervjuu koosluses vihkamist õhutav ning sellises kontekstis tuli vaadelda ka artiklile lisatud fotosid. Vastupidiselt *Nix vs. Germany*, tajus objektiivne artikli lugeja fotosid selle osana ning artikkel aitas selgelt kaasa avalikule arutelule. EIK võttis teadmiseks kaebajate poolt siseriiklikus menetluses esitatud ja eksperdi poolt tehtud järeldused, milles öeldi, et fotode avaldamise eesmärk oli illustreerida artiklis väljendatud seisukohti ja juhtida riigi ning kodanike tähelepanu selle organisatsiooni natside sümboolikat iseloomustavale stiilile. Fotodega püüdis artikli autor ilmestada organisatsiooni õigusvastast tegevust. EIK leidis, et kuna siseriiklikud kohtud ei hinnanud asjaolusid kogumis, ei olnud hoiatusmenetluse kasutamine piisavalt põhjendatud.¹⁸⁰

Kuigi Venemaa Föderatsioon alates 16. septembril 2022 ei ole enam Euroopa Liidu inimõiguste konventsioon osaline, on EIK endiselt pädev arutama kaasuseid, mis on seotud kuni 16. septembrini 2022 toimunud tegevuse või tegevusetusega. Venemaal aga on siduv juriidiline kohustus EIK otsuseid täita. Kuna Venemaa vastu on menetluses veel tuhandeid kaebuseid ning tõenäoliselt vähemalt sama palju veel lisandumas, võib eeldada, et nii mõnigi neist puudutab Venemaal keelatud sümboolika kasutamist.¹⁸¹

23. detsembril 2022. a kinnitati Föderaalnõukogus seadus, millega muuhulgas kuulutati Georgi lint üheks Venemaa sõjalise hiilguse sümboliks ning deklareeriti, et selle avalik rüvetamine toob kaasa vastutuse (art 1 lg 3 ja art3)¹⁸². Mida rüvetamise all silmas peetakse, ei ole sättes kirjeldatud. Töö koostaja eeldab, et õigusvastaseks liigitub näiteks Georgi lindi prügikasti viskamine, selle põletamine, internetis karikatuuri kasutades naeruvääristamine.

Kriminaalkoodeksi järgi karistatakse Georgi lindi rüvetajat:

- rahatrahviga kuni kolm miljonit rubla ehk kuni ca 33 100 eurot või süüdimõistetu kuni kolmeaastase palga või muu sissetuleku ulatuses või sunnitööga kuni kolmeks aastaks kuni 360 tundi või parandustööga kuni üheks aastaks või sunnitööga tähtajaga kuni kolm aastat, millega samas võetakse ära õigus teatud ametikohtadel töötada või teatud tegevusaladel tegutseda kuni kolmeks aastaks või sama tähtajaga vangistus koos teatud

¹⁸⁰ *Ibidem*, p-d 103, 105, 107 ja 110.

¹⁸¹ The Council of Europe. Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights. (16.09.2022). – Arvutivõrgus: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights> (06.04.2023).

¹⁸² Кодификация.рф. Федеральный закон о Георгиевской ленте и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации. – Arvutivõrgus: <https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-29.12.2022-N-579-FZ/> (08.04.2023).

ametikoha või teatud tegevusega tegelemise õiguse äravõtmisega kuni kolmeks aastaks (art 354 lg 1 p 3).¹⁸³

Kui koosseisu täidab isikute rühm, isikute rühm eelneval kokkuleppel või organiseeritud rühm või seda tehakse kasutades massimeediat või info- ja telekommunikatsioonivõrke, sealhulgas internetti, karistatakse:

- rahatrahviga kahe kuni viie miljoni rubla ehk ca 22 000 kuni 55 200 euro ulatuses või ühe kuni viie aasta jooksul süüdimõistetu palga või muu sissetuleku ulatuses või tähtajalise sunnitööga kuni viieks aastaks, millega võetakse ära õigus töötada teatud ametikohtadel või teatud tegevusaladel kuni viieks aastaks või vangistusega ja samal ajal võetakse kuni viieks aastaks ära õigus teatud ametikohtadele töötada või teatud tegevusaladel tegutseda (art 354 lg 1 p 4).¹⁸⁴

Tegemist on keskmise raskusastme kuriteoga (art 15 lg 3), mille subjektiivne koosseis eeldab tahtlust (art 24 lg 2).¹⁸⁵ Georgi lindi rüvetamine on seega kordades taunitavam kui korduv natsiatribuutika või -sümboolika või äärmusorganisatsioonide või muu atribuutika või sümboli propaganda või avalik eksponeerimine.

¹⁸³ Уголовный кодекс Российской Федерации.

¹⁸⁴ *Ibidem.*

¹⁸⁵ *Ibidem.*

3. EESTI VABARIIGIS KEHTIV ÕIGUS

Erinevalt Läti Vabariigist, kus poliitilis-vaenulike sümbolite teatud kasutamist reguleeriti seadusega juba aastal 1997 ja Leedu Vabariigist, kus seda tehti aastal 2008, jõudsid taolised piirangud Eesti Vabariigi seadusandlusesse alles aastal 2022. Töö koostaja hinnangul ei ole poliitilise sümboolika, näiteks natsionaalsotsialistliku või kommunistliku, kasutamine Eesti ühiskonnas märkimisväärselt probleemne olnud, mistõttu on õiguslikuks reguleerimiseks puudunud ka vajadus. Viimane ei tähenda aga, et vastav teema ei ole olnud Eestis avaliku tähelepanu all või et selle üle ei ole diskuteeritud.

Vabariigi Valitsus algatas 04.12.2006 eelnõu toona kehtinud karistusseadustiku¹⁸⁶ § 151 muutmiseks. Kuigi otseselt seda eelnõu seletuskirjas välja toodud ei ole, võib ajalugu teades siiski eeldada, et suures osas algatati vastav eelnõu ajendatuna 9.05.2006 Tallinnas Pronkssõduri juures arenenud sündmustest. KarS §-s 151 oli reguleeritud keeld õhutada vaenu ja kuriteotunnusteks olid tegevused, millega on avalikult kutsutud üles vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele seoses rahvuse, rassi, nahavärvi, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, seksuaalse sättumuse, poliitiliste veendumuste või varalise või sotsiaalse seisundiga, kui sellega on põhjustatud oht isiku elule, tervisele või varale (lg 1).¹⁸⁷ Eelnõuga sooviti lisada uus vaenu õhutava teo kirjeldus, milleks oli Nõukogude Liidu, Nõukogude Liidu liiduvabariigi, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei, Saksa Natsionaalsotsialistliku Töölispartei või SS-i lipu, vapi, tunnusmärgi, tunnuslause või muu ametliku sümboli või selle selgelt äratuntava osa eksponeerimine või levitamine, millega tahtlikult ning avalikku rahu häirival viisil on kutsutud üles vihkamisele, vägivallale või diskrimineerimisele.¹⁸⁸

Tolleaegse õiguskantsler Allar Jõks`i hinnangul ei vastanud eelnõu õigusriigi põhimõtetele, sest see piiras põhjendamatult kodanike väljendusvabadust. Vastusena Riigikogu õiguskomisjoni järelepärimisele vastas ta, et „seadus, millega mingi tegu tunnistatakse kuriteoks, peab olema piisavalt selge, et inimesel oleks võimalik oma käitumist seaduse järgi juhtida ja näha ette selle võimalikke tagajärgi.“ Ta lisas, et vajalik on sõnastada selge tunnus, mis keelatud tegevuse lubatust eristaks aga eelnõus sätestatud „avalikku rahu häirival viisil“ oli liiga lai. Eelnõus välja toodud kommunismi- ja natsisümbolika valikuline loetelu tekitas Jõksi arvates mulje, et vaenu

¹⁸⁶ Karistusseadustik. - RT I 2001, 61, 364; 2006, 31, 24.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ Karistusseadustiku muutmise seadus 1050 SE. – Arvutivõrgus:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/1f8b7779-605b-3b75-8da1-2bd91d4a33a0/Karistusseadustiku%20muutmise%20seadus> (09.04.2023).

õhutav ja karistatav tegu on vaid konkreetselt välja toodud sümbolite kasutamine. Seetõttu on oht, et kui ühiskonda rünnatakse mõne muu sümboliga, ei pälvi see tähelepanu.¹⁸⁹ Eelnõu langes menetlusest välja¹⁹⁰.

Aastal 2012 algatati järgmine karistusseadustiku eelnõu, millega sooviti muuta KarS §-s 151 sätestatud vaenu õhutamise regulatsiooni ja muuhulgas keelata vaenu õhutavate sümbolite kasutamine, levitamine või jagamine. Sel korral näitlikke viha õhutavaid sümboleid loeteluna välja ei toodud, mõiste „sümbol“ lisati üldsõnaliselt. Selgitati, et on väga palju erinevaid sümboleid ning see, kas nende kasutamisega kutsutakse üles vaenule või vihkamisele, oleneb nende kasutamise kontekstist.¹⁹¹ Eelnõu läbi ei läinud.

21.03.2022 algatas Isamaa fraktsioon eelnõu, millega sooviti väärteo korras keelata selline avalik Vene Föderatsiooni Ukraina vastase agressioonisõda toetava rahvusvaheliselt levinud sümboolika kasutamine, mille eesmärk on avaldada toetust Vene Föderatsiooni sõjategevusele Ukrainas. Kui tegu oli toime pandud vägivallaga või sellega ähvardades, nägi eelnõu ette rahalise karistuse või kuni kolmeaastase vangistuse.¹⁹² Paar nädalat hiljem algatas samal teemal eelnõu Vabariigi Valitsus. Selle eelnõuga sooviti täiendada KarS-i paragrahvi 151¹ ning sanktsioneerida rahvusvahelise kuriteo toetamine ja õigustamine järgmises sõnastuses: „agressiooniakti, genotsiidi, inimsusevastase kuriteo või sõjakuriteo toimepanemisel kasutatud sümboli avaliku eksponeerimise eest eesmärgiga neid tegusid toetada või õigustada või teist isikut hirmutada, alandada või muul viisil oluliselt häirida, karistatakse rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga ning juriidilist isikut rahatrahviga kuni 32 000 eurot.“¹⁹³ Mõlema eelnõu menetlus lõpetati ühendamisega.

¹⁸⁹ Sümboliseadus on muutumas hambutuks. – Postimees 23.01.2007. – Arvutivõrgus: <https://www.postimees.ee/1621969/sumboliseadus-on-muutumas-hambutuks> (08.04.2023).

¹⁹⁰ Karistusseadustiku muutmise seadus 1050 SE.

¹⁹¹ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, vangistusseaduse ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 12-0999/01 seletuskiri, lk 16. – Arvutivõrgus: <https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/80c748e0-9c4f-48d5-aea3-5f26da1de2c8#F9lfsw6N> (08.04.2023).

¹⁹² Karistusseadustiku täiendamise seaduse 556 SE eelnõu.

¹⁹³ Karistusseadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu 576 SE.

21.04.2022 võeti vastu karistusseadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus¹⁹⁴ ning alates 29.04.2022 kehtib Eesti karistusseadustikus säte, mis reguleerib rahvusvahelise kuriteo toetamist või õigustamist. Nimelt tuleneb KarS §-st 151¹ järgnev:

1. agressiooniakti (KarS § 91 lg 3), genotsiidi (KarS § 90), inimsusevastase kuriteo (KarS 8. ptk 2. jagu) või sõjakuriteo (KarS 8. ptk 4. jagu) toimepanemisega seotud sümboli avaliku eksponeerimise eest neid tegusid toetaval või õigustaval viisil, karistatakse rahatrahviga kuni kolmsada trahviühikut või arestiga (lg 1);
2. sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahatrahviga kuni 32 000 eurot (lg 2).¹⁹⁵

Kasutades EIK autonoomset väljatöötatud kontrollskeemi, analüüsitakse järgnevalt, kas piirang on kehtestatud seadusega, demokraatlikus ühiskonnas vajalik ning taotletava legitiimse eesmärgiga proportsionaalne.

EIOK art 10 kohaselt on igal inimesel õigus sõnavabadusele ning see hõlmab vabadust oma arvamusele ja vabadust saada ja levitada teavet ja mõtteid ilma võimude sekkumiseta ja sõltumata riigipiiridest. Lisaks sätestab õiguse sõnavabadusele Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahv 45¹⁹⁶. Seaduse sõnastuse kohaselt on keelatud teatud sümboleid avalikult eksponeerida ning järelikult sekkutakse sellega isikute õigusesse end vabalt väljendada.

KarS §-st 151¹ tulenev keeld on kehtiv ja avaldatud seadusega. Samas peab seadus ise vastama teatud kvaliteedinõuetele. Seadus peab olema ettenähtav, et isik saaks, vajadusel asjakohaseid nõuandeid kasutades, näha ette oma käitumise tagajärgi¹⁹⁷. Lisaks peab seadus olema selge ja arusaadav ning vastama õigusriigi põhimõtetele¹⁹⁸.

Käesolevas töös käsitletud siseriiklikest õigustest on Eesti seadust grammatiliselt kõige enam võrreldav Moldova väärteoseadustiku artikkel 365⁵, millega sätestati karistus „sõjalise agressiooni, sõjakuritegude või inimsusevastaste kuritegude kontekstis kasutatavate üldtuntud

¹⁹⁴ Karistusseadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus (agressiooni toetamine) 585 SE. – Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0f8044f4-2ee9-4219-b459-8f7edb75b8de/karistusseadustiku-ja-vaarteomenetluse-seadustiku-muutmise-seadus-agressiooni-toetamine> (08.04.2023).

¹⁹⁵ Karistusseadustik. - RT I, 06.01.2023, 4.

¹⁹⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.

¹⁹⁷ *Perinçek vs. Switzerland*, p-d 131 ja 133.

¹⁹⁸ EIKo 3111/10, *Ahmet Yildirim vs. Turkey*, p 57.

atribuutide ja sümbolite valmistamise, müümise, levitamise, levitamise eesmärgil valdamise ja avaliku kasutamise ning selliste tegude propaganda või ülistamise eest“.¹⁹⁹ Moldova äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduse artikkel 1 punkt b sätestab mõiste „üldtuntud“ legaaldefiniitsioon ehk sümbolid ja atribuudid, mis on „avalikkusele rahvusvahelisel ja kohalikul tasandil objektiivselt teada“²⁰⁰. Veneetsia Komisjon on nende sätete seaduslikkust hinnates leidnud, et kuigi neis ei ole välja toodud konkreetselt keelatud sümbolite loetelu, saab sellisest sõnastusest lugeda välja keelatud sümbolite üldise kirjelduse. Eelnev kehtib aga vaid seadusesse lisatud üliolulise täpsustuse tõttu, mille kohaselt peavad kirjeldatud sümbolid olema „üldtuntud“ ehk avalikkusele mitte ainult rahvusvahelisel, vaid ka kohalikul tasandil objektiivselt teada²⁰¹. Järelikult ei ole Eesti seaduse sõnastus piisavalt määratletud, sest ei ole ettenähtav, arusaadav ja selge, millises ajaraamis ning millise riigi vastu toimepandud maailmakuritegedega seotud sümboleid sellega silmas peetakse.

Lisaks ütles Komisjon, et vajalik on muuhulgas õiguslikult selgitada mõiste „ülistama“ sisu²⁰². Nii nagu Eesti õigus, on ka Moldova õigus reguleeritud selles osas objektiivse, mitte subjektiivse koosseisu tasandil. Töö koostaja arvates vajavad Eesti õiguses toodud mõisted „toetama“ ja „õigustama“ samamoodi õiguslikku sisu ning on õigustatud näide koolipoisist, kelle soengusse on lõigatud „Z“ märki meenutav sümbol²⁰³. Kuidas veenduda, et tegemist on just silmaspeetud sümboliga aga mitte näiteks välgunoolega? Saksa õiguses kasutatakse mõistet „heakskiitmine“, mis tähendab mingi akti heakskiitmist ja samas eeldab, et akti heakskiitja asetab end moraalselt teo toimepanija asemele. Vastavat koosseisu peab aga tõlgendama kitsendavalt ning tõsiasjadeks tuleb pidada ainult selliseid väiteid, milles ei esine mingisugust muud tõlgendust ja mis on selgesõnalised.²⁰⁴

Kas sekkumisega taotletav eesmärk on demokraatlikus ühiskonnas õiguspärane. Legitiimsed eesmärgid on ammendavalt sätestatud EIÕK artikkel 10 lõikes 2. Eelnõu kohaselt on seaduse legitiimne eesmärk kaitsta ühelt poolt (rahvusvahelist) rahu, julgeolekut ja avalikku korda ning teiselt poolt inimväärikust, võrdsust ja tervist²⁰⁵. EIÕK art 10 lg 2 kohaselt võib nimetatud eesmärkide kaitseks õigust sõnavabadusele piirata. On avaldatud seisukohta, mille kohaselt on

¹⁹⁹ Codul Contravențional al Republicii Moldova.

²⁰⁰ Pentru modificarea unor acte normative. (102/14.04.2022).

²⁰¹ Venice Commission, CDL-AD(2022)027, p-d 44 ja 47.

²⁰² *Ibidem*, p 77.

²⁰³ Aiaots, L., Soo, A.

²⁰⁴ OVG Münster, 15 B 584/22, 6.05.2022.

²⁰⁵ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärtemenetluse seadustiku muutmise seaduse (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu seletuskiri, lk 10.

liialdus on väita, et koosseisuga kaitstakse rahu ja julgeolekut, sest üksikud aktid ainuüksi ei põhjusta veel ohtu riigi rahule ja julgeolekule. Mis puutub avaliku korra tagamisesse, siis on Eesti seadusandluses vastavad normid juba olemas ehk vaenuliku sümboolika avaliku kasutamise probleemi lahendamiseks oleks võimalik kasutada KarS § 262 ja § 263 viidates KorS § 55 lg 1 p-le 2.²⁰⁶ Sarnasele võimalusele viitas Ungari seadusandluse kontekstis EIK Vajnai kaasuses²⁰⁷. Töö kirjutaja nõustub nende seisukohtadega. Viimase osas seda enam, et aastal 2015 Eestis läbi viidud karistusõiguse revisjoni eesmärk oli „vähendada karistatavate tegude arvu, kõrvaldada ülekriminaliseerimine ning tagada seeläbi *ultima ratio* põhimõtte järgimine karistusõiguses“²⁰⁸.

Kas sekkumine on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ehk kas selleks oli olemas „tungiv sotsiaalne vajadus“. On üldteada, et vaenuliku sümboolika regulatsioon toodi seadusesse paljuski sellepärast, et vältida võimalikke rahutusi ja meeleavaldusi eesseisnud 9. mail. Vajnai kohtuasjas ütles EIK, et pelgalt spekulatiivse ohu ohjeldamist demokraatia kaitse ennetusmeetmena ei saa vaadelda kui "tungivat sotsiaalset" vajadust²⁰⁹. Komisjon, kes oli samuti selles osas varasemalt EIK praktikat järginud, väljendas 2022. a Moldova seadusandlusele tehtud arvamuses vastupidist seisukohta. Seda sellepärast, et erinevatel aegadel vastuvõetud seaduste kontekst oli muutunud. Moldova põhjendused, mis baseerusid Venemaa sõjalisel agressioonil Ukraina vastu, vastasid Komisjoni hinnangul tungiva sotsiaalse vajaduse nõudele²¹⁰ ja on ülekantavad ka Eestile.

Samas ei saa Venemaa sõjalise agressiooniga põhjendada igasuguste poliitilis-vaenulike sümbolite kasutamise keelustamist, eelkõige mitmetähenduslike sümbolite keelustamist. EIK praktikas on sümbolite ajalugu ning tänapäeva konteksti arvestades mitmetähenduslikeks sümboliteks peetud punast tähte ning sirpi ja vasarat²¹¹. Veel aastal 2019 jäi EIK oma 2008. a Vajnai kaasuses toodud põhjenduste juurde²¹². Samamoodi on mitmetähendusliku sümbolina ajalooliselt mõistetud ka näiteks Georgi lind olemust²¹³. Analoogselt EIK praktikale seoses mitmetähenduslike sümbolite kasutamisega, oleks Georgi lindi kasutamise keelanud valitsus

²⁰⁶ Tartu Ülikooli arvamus karistusseadustiku ja vääriteomenetluse seadustiku muutmise seaduse (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu 576 SE kohta. -

²⁰⁷ *Vajnai vs. Hungary*, p 55.

²⁰⁸ Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri 554 SE, lk 15. – Arvutivõrgus: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf (16.03.2020).

²⁰⁹ *Vajnai vs. Hungary*, p 55.

²¹⁰ Venice Commission, CDL-AD(2022)027, p-d 61-62.

²¹¹ Vt nt *Vajnai vs. Hungary*, p 9.

²¹² EIKo 36358/14 and 5 other cases, *Vajnai and others vs. Hungary*, p 9.

²¹³ Käesolev töö, lk 32 ja 38.

ehk antud juhul Eesti, sekkumise õigustamiseks põhjendama, kuidas näitab ainuüksi Georgi lindi kasutamine *eranditult* samastumist agressiooniakti, genotsiidi, inimsusevastase kuriteo või sõjakuriteo toimepanemisega²¹⁴. Sümboli kasutamisel peab arvesse võtma selle eesmärgi, viisi või tagajärge²¹⁵. Sarnasele järeldusele on jõutud Saksa kohtupraktikas, kus märgiti, et ainuüksi Georgi lindi eksponeerimist ei saa objektiivse erapooletu mõistliku kõrvalseisjana veenvalt mõista kui toetusavaldust Putin`ile, mistõttu ei ole Georgi lindi või lipu kasutamise keelustamine avaliku julgeoleku ohu vältimiseks sobilik meede²¹⁶.

Töö koostaja peab mõistlikuks ja proportsionaalseks Läti seadusandlust, mille kohaselt on igasuguse seadusega reguleeritud sümboolika, sh Georgi lindi, kasutamine keelatud vaid koosolekutel, marssidel, pikettidel, avalikel meelelahutustel ning pidulikel üritustel. Eelnev kehtib aga juhul, kui sellise kasutamise eesmärk on näiteks õigustada või ülistada mh sõjalist agressiooni ja sõjakuritegusid. Lisaks võiks järgida eelpool toodud soovitusi ning avaliku korra tagamiseks kasutada KarS § 262 ja § 263 koosmõjus KorS § 55 lg 1 p-ga 2.

Olemuselt on KarS § 151¹ väärtetu, mille subjektiivne külg realiseeritakse juba ettevaatamatusega (KarS § 15 lg 3). Sanktsioon väljendub rahatrahvis või arestis. Võrreldes teiste töös käsitletud riikide vastavate ja kehtivate sanktsioonidega, on Eesti trahvisumma määr keskpärane. Seoses arestiga tuleb välja tuua, et EIK ei pea õigeks seda, kui vägivallatut sümboolika kasutamist reguleeritakse karistusõiguslikult ning veel vähem seda, kui vägivallatu teo või väljendusviisiga kaasneb vabadusekaotuslik karistus²¹⁷. EIK on pidanud ebaproportsionaalseks kümne päeva pikkust aresti teo eest, millega ei kaasnenud ohtu ega vägivalda²¹⁸. Eestis on mõistetud 20- päevane arest näiteks isikule, kes kortermaja aknal demonstreeris Vene Föderatsiooni lippu ja „Z“ tähe kujulist kleebist²¹⁹.

KarS § 151¹ koosseis hõlmab sümbolit „Z“ ja Eesti Vabariiki okupeerinud totalitaarsete režiimide sümboleid²²⁰. Kohtupraktika järgi on vaenulikuna tajutavate sümbolitena käsitletud näiteks punase viisnurga kujutist, millel kiri „9 мая“²²¹; Georgi lint²²²; kortermaja trepikoja

²¹⁴ *Fratanoló vs. Hungary*, p 27.

²¹⁵ *Fáber vs. Hungary*, p 55.

²¹⁶ Käesolev töö, lk 38.

²¹⁷ Käesolev töö, lk 11-12.

²¹⁸ EIKo 17888/12, *Shvydka vs. Ukraine*, p 41.

²¹⁹ Harju Maakohtu Tallinna Kohtumaja otsus nr 4-22-2280,

²²⁰ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja vääriteomenetluse seadustiku muutmise seaduse (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu seletuskiri, lk 10.

²²¹ VMKo 4-22-3473, p 26.

²²² VMKo 4-22-2452.

välisuksele, ukse esisele trepile ning ukse kohale lakke spreivärviga joonistatud tähti „Z“ ja „V“²²³; jopel kirjet „RUSSIA“; Venemaa vappi nokamütsil; mopeedile paigaldatud hõbedast värvi sümbolit „Z“; Stalini pilti ja sümbol-märki kirjega „КТБ СССР“; NSVL sümbolit „sirp ja vasar“ ja oktoobrilapse märki Lenini pildiga²²⁴. Eelnevast saab järeldada, et sätte peamiseks eesmärgiks on keelata igasugune NSVL-i ja Vene Föderatsiooni puudutavate sümbolite kasutus.

Koosseis ei eelda konkreetse juhtumi tuvastamist, kus keelatud sümbolit on kasutatud ning ei ole oluline, et seda oleks kasutatud vahetult mingi kuriteo toimepanemiseks. Tähtis on, et seda on kasutatud nende kuritegude toimepanija kuuluvuse defineerimisel või identiteedi loomisel. Sätte mõistes eksponeeritakse sümbolit avalikult siis, kui seda võivad tajuda määramatul või suurel hulgal inimesi ning see võib aset leida ka internetis.²²⁵

Töö koostamise ajal oli KarS § 151¹ osas tehtud 18 kohtuotsust, sh üks Riigikohtu otsus. Riigikohtus olid asjaolud järgmised. Väärteoasja otsuse kohaselt postitas kassaator Facebooki kohalike elanike avalikku gruppi õnnitluse dessantvägede aastapäeva puhul, millele lisatud liikuv pilt kujutas Nõukogude armee dessantvägede lippu ja Venemaa Föderatsiooni dessantvägede sümboolikat kandvaid sõdureid. Menetlusalune isik vaidlustas otsuse väites, et tema ei saanud aru, et postituse juurde lisatud foto sisaldab Venemaa Föderatsiooni relvajõudude sümboolikat. Maakohus tuvastas kassaatori teadlikkuse selles, et tema jagatud fotol on kujutatud just Venemaa Föderatsiooni dessantväelasi ja nende lippu. Pildil oli langevarjude kuju ning kahe lennuki kujuga lipp venekeelse tekstiga „*nikto krome nas!*“. Samas oli kohus seisukohal, et fotol kujutatul Venemaa Föderatsiooni sõjalise sissetungiga Ukrainasse ja seal toime pandud sõjakuritegude ja genotsiidiga, otsene seos puudub. Dessantväelaste üksust ei loodud Ukraina-vastase sõjalise agressiooni eesmärgil ning teadaolevalt ei olevalt ei ole üksuse lippu otseses sõjategevuses või sõjapropaganda eesmärgil kasutatud. Postituses õnnitleti selgesõnaliselt isikuid, kes teenisid vägedes minevikus. Kohtuväline menetleja taotles Riigikohtult selle otsuse tühistamist ja enda otsuse jõustamist. Menetleja viitas, et postitus on tehtud peale seda, kui Pihkva dessantväed 9. märtsist kuni 1. aprillini 2022 korraldasid Butšas massimõrva ja avalikkus sellest teada sai.²²⁶

²²³ TlnMKo 4-22-3314.

²²⁴ HMKo 4-22-3270.

²²⁵ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu seletuskiri, lk 10.

²²⁶ RKKo 4-22-3610, p-d 1-2; 4-5 ja 7.

Riigikohus selgitas, et KarS § 151¹ objektiivse koosseisu süüteo koosseisu tunnused on agressiooniakti, genotsiidi, inimsusevastase kuriteo või sõjakuriteo toimepanemisega seotud sümbol; sellise sümboli avalikku eksponeerimine; agressiooniakti, genotsiidi, inimsusevastase kuriteo või sõjakuriteo toetamine või õigustamine.²²⁷

Seda, kas sümbolit saab seostada rahvusvahelise kuriteo toimepanemisega või kas sellise sümboli eksponeerimine on toetav või õigustav, tuleb sisustada nn keskmise mõistliku inimese seisukohast. Arvesse tuleb võtta sümboli enese tähendust, sümboli eksponeerimise aega, nt teatud tähendusega kuupäev või ajaline distant mõnest sündmusest; kohta, nt etendus või poliitiline demonstratsioon ja viisi, nt svastika käesidemel või kujutis svastika viskamisest prügikasti. Seos sümboli eksponeerimise ja koosseisus nimetatud kuriteo toetamise või õigustamise vahel ei pea olema sõnaselgelt esile toodud, piisab kui selline seos tekib ilma eriteadmisteta ja maailma poliitilistest sündmustest keskmiselt informeeritud kõrvaltvaatajal. Antud väärteokoosseis ei nõua, et rahvusvaheline kuritegu, mille toetuseks või õigustuseks sümbolit avalikult eksponeeritakse, oleks kohtuotsusega tuvastatud. Venemaa teostab sõjalist agressiooni oma sõjaväe ja selle üksuste abil. Venemaa Föderatsioon peab dessantväge oma nn „kroonijuveeliks“. Avalikkuseni jõudnud info kohaselt panid Butšas sõjakuritegusid toime dessantväelased. Siinkohal on objektiivsel kõrvaseisjal lihtne mõista Venemaa Föderatsiooni dessantvägede ning rahvusvaheliste kuritegude vahelist seost. Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu on väldanud juba mitu kuud, avalikuks on tulnud jöhkrad kuriteod Ukrainas ning selle taustal mõjub foto kõrvale lisatud postitus ühemõtteliselt toetusavaldusena Vene relvajõududele ning selle armee poolt toime pandud ja toimepandavatele maailmakuritegudele.²²⁸ Siinkohal töö autor nõustub Riigikohtu põhjendustega..

Sätte subjektiivse külje osas selgitas Riigikohus, et nii kohtuväline menetleja kui ka maakohus on KarS § 151¹ väärtalt tõlgendanud, kui on leidnud, et teo toimepanijal peab olema sättes nimetatud kuritegude või õigustamise eesmärk. Algselt ehk eelnõus see küll nii oli, kuid sellest loobuti ning süütegu realiseerub juba ettevaatamatu teoga.²²⁹

Subjektiivset koosseisu olid alamastme kohtud enne Riigikohtu otsust määranud ka teistes kohtuasjades²³⁰. Samas, otsustades selle üle, kas mingi tegu või käitumine on EIK art 10

²²⁷ *Ibidem*, p 9.

²²⁸ *Ibidem*, p-d 10 ja 15-16.

²²⁹ *Ibidem*, p 11.

²³⁰ Vt nt VMKo 4-22-4153, p 30 ja VMKo 4-22-3642.

kohaldamisalas, hindab EIK teo või väljendusviisi objektiivset külge ning teiseks teo toimepanija või väljendusviisi kasutaja eesmärki või kavatsust²³¹.

²³¹ EIKo 9540/07, *Murat Vural vs. Turkey*, p 46.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärk oli välja selgitada, kas KarS §-s 151¹ sätestatud vääritekoosseis on Euroopa õigusnormidega kooskõlas. Eesmärgi saavutamiseks vastati uurimisküsimustele selles, kuidas on vaenuliku poliitilise sümboolika kasutamine õigusaktidega reguleeritud teistes Euroopa riikides ja kuidas on vaenuliku poliitilise sümboolika kasutamise keelustamist hinnanud oma praktikas EIK. Käesoleval hetkel kehtivate õigusnormide paremaks mõistmiseks käsitleti Euroopa Komisjoni arvamusi ning vaadeldi vastavate sätete ajaloolist kujunemist.

Hoolimata sellest, et Euroopa Liidu õigusaktidega vaenuliku sümboolika kasutamist reguleeritud ei ole, on mitmed Euroopa riigid kehtestanud üleüldise või valikulise keelu siseriiklike seadustega. Siiski on sümboolika kasutamine eelkõige hõlmatud EIÕK artiklitega 10 ja 11, mis tagavad õiguse väljendus-, - kogunemis- ja ühinemisvabadusele ning sellepärast peavad EIK konventsiooni ratifitseerinud liikmesriigid arvestama EIK vastavasisulist praktikat. EIÕK konventsiooniga on liitunud enamus Euroopa riikidest.

Hinnates, kas EIÕK artiklites 10 ja 11 toodud õigustesse on sekkunud, kasutab EIK kolmeastmelist skeemi ehk kontrollib, kas piirang on kehtestatud seadusega, demokraatlikus ühiskonnas vajalik ning taotletava legitiimse eesmärgiga proportsionaalne. Kohtuasjades, mis puudutasid poliitiliste sümbolite kasutamist, on EIK käsitletud näiteks selliseid sümboleid nagu punane täht, sirp ja vasar, *Árpád*’i triibuline lipp. Kuigi riikide valitsused püüdsid iga juhtumi puhul selgitada, et tegemist ei ole enam mitte kommunismi, vaid totalitaarse režiimi sümbolitega, liigitas EIK need mitmetähenduslikeks sümboliteks. EIK peamine kriitika oli, et valitsused ei olnud ühelgi juhul esitanud ühtki tõendit selle kohta, et enne vastava sümboli kasutamise keelustamist oleks esinenud reaalne oht kommunistliku diktatuuri taastamiseks või selle kohta, kuidas nende sümbolite avalik näitamine oleks põhjustanud avaliku korra rikkumise või avalikku korda otseselt ohustanud. Pelgalt spekulatiivse ohu ohjeldamist demokraatia kaitse ennetusmeetmena ei saa vaadelda kui „tungivat sotsiaalset vajadust“. Lisaks ei saa totalitaarse ideoloogia võimalik levik, nii ebameeldiv kui see ka oleks, olla ainsaks karistusõigusliku sanktsiooni sätestamise põhjuseks. Demokraatlikus ühiskonnas peab hoolsalt uurima solvavate väljendusviiside esinemise konteksti ja kui art 10 lg-st 2 ei tulene teisiti, on õigusega väljendusvabadusele hõlmatud ka selline teave või ideed, mis solvavad, šokeerivad või häirivad. Kui mitmetähenduslikku sümbolit kasutatakse rahumeelsel ja seaduslikul meelevaldusel, peab riik oma sekkumise õigustamiseks põhistama, mil viisil näitas

mitmetähendusliku sümboli kasutamine eranditult samastumist totalitaarsete ideedega. Samuti tuleb arvesse võtta seda, kas isiku väljendusviis oli aktiivne või passiivne.

Mis puudutab sanktsioone, on EIK öelnud, et määratud karistuse raskusest on olulisem asjaolu, et isik mõistetakse süüdi kriminaalkorras ning see on sõnavabaduse õigusesse sekkumise üks tõsisemaid vorme. Vabadusekaotusliku karistust ei tohiks kohaldada väljendusvormide suhtes, mis on rahumeelsed ning ei sisalda vägivalda ja seetõttu tuleb riikidel olla ettevaatlik juba kriminaalmenetluse algatamisel ning iseäranis vanglakaristuse määramisel.

Ungari seadusandluses reguleeritakse vaenuliku poliitilise sümboolika kasutamist kriminaalkoodeksis. Keelatud sümbolite loetelu on ammendav ning koosseisu objektiivseks tunnuseks on avaliku rahu häirimine. Tegemist on väärteoga, mille eest karistatakse kuni kaheaastase vangistusega.

Moldova kriminaalkoodeksis keelatakse teatud viisidel kasutada mh fašistlikke ideid ja äärmuslust õhutavaid sümboleid. Kirjeldatud dispositsioon ei ole kuritegu, kui seda tehakse kunsti, teaduse või hariduse huvides. Füüsilise isiku karistus varieerub rahatrahvist kuni vangistuseni. Juriidilist isikut karistatakse rahatrahviga või juriidilise isiku likvideerimisega. Lisaks võetakse kõigilt teatud ajaks õigus teatud ametikohtadel töötada, või mõnda tegevust teostada. Eeldusel, et isik tunnistab oma süüd, heastab kuriteoga tekitatud kahju ja leitakse, et selle heastamine on kriminaalvastutusele võtmata võimalik, võib isik kriminaalvastutusest vabaneda ning ta võetakse vastutusele väärteokorras. Sellistel juhtudel karistatakse isikut rahatrahvist kuni arestini. Lisaks keelab Moldova väärteoseadustik maailmakuritegude kontekstis kasutatavate üldtuntud atribuutide ja sümbolite teatud kasutamise või ülistamise. Süüteo koosseisu sanktsioon näeb nii füüsilisele kui juriidilisele isikule ette rahatrahvi. Moldova äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduses määratletakse mõiste „äärmuslik tegevus“, mille eest võetakse kriminaalvastutusele. Sättesse on lisatud erandklausel. Samas seaduses on üksikasjalikult ammendava loeteluna välja toodud keelatud atribuutide ja sümbolite kirjeldus konkreetsete liikumiste ja organisatsioonide sõnaselge nimetamise teel.

Saksamaa karistuseseadustik erineb teistest käsitletud riikidest selle poolest, et keelab põhiseadusega vastuolus olevate organisatsioonide või erakondade sümbolid. Eelnevale kehtib teatav erand. Koosseisupärase teo toimepanijat karistatakse rahatrahvi või vangistusega.

Prantsusmaa karistusseadustiku säte, mis reguleerib vaenulike sümboolite kasutamist, sarnaneb mõneti Saksamaa õigusele. Keelatud on kasutada isikute sümboolikat, kelle on sättes kirjeldatud kuritegude toimepanemises eelnevalt Prantsusmaa või rahvusvaheline kohus süüdi tunnistanud. Üldreeglile on samuti kehtestatud erand. Sanktsioon seisneb füüsilisele ja juriidilisele isikule rahatrahvis. Rahatrahvi asemel aga mitte lisaks sellele võib füüsilisele isikule määrata ühe või mitu lisakaristust. Lisaks konfiskeeritakse juriidiliselt süüteo toimepanemisega seotud ese.

Poola karistusseadustikus keelatakse fašistliku või muu totalitaarse sisu kandjad. Seaduses on sätestatud erand. Koosseisupärase teo toimepanijat karistatakse rahatrahvi kuni kaheaastase vabadusekaotusega. Ühtlasi mõistetakse süüteo toimepanijalt välja kuriteo objektid. Poola seaduses erilahenduste kohta Ukraina-vastase agressiooni toetamise tõrjumiseks ja riigi julgeoleku kaitseks keelatakse väärteokorras kasutada sümboleid või tähti, mis toetavad Venemaa Föderatsiooni agressiooni Ukraina vastu. Keelu rikkujale määratakse rahatrahv või karistatakse kuni kahe aasta pikkuse vangistusega.

Leedu keelab haldusõigusrikkumiste seadustikus kommunistlike või natsisümboolite kasutamise. Sättes on välja toodud keelatud sümboolikat kirjeldav ammendav nimekiri. Reeglile on kehtestatud erandid. Haldusõiguserikkumise toimepanemise vahend konfiskeeritakse ja keelu rikkumine toob kaasa rahatrahvi. Leedu haldusõigusrikkumiste seadustikus kirjeldatud süüteokoosseis dubleeriti kogunemiste seadusesse. Keelu eiraja võetakse haldusvastutusele.

Läti seaduses koosolekutest, marssidest ja pikettidest on keelatud kasutada seal nimetatud kommunistlikku, natsionaalsotsialistlikku sümboolikat, mh Georgi linti ja nõukogude sümboolikat sirp ja vasar koos viieharulise tähega. Keeld ei rakendu juhtudele, mil keelatud sümboolika kasutamise eesmärk ei ole seotud totalitaarsete režiimide ülistamise või toimepandud kuritegude õigustamisega või neid kasutatakse hariduslikel, teaduslikel või kunstilistel eesmärkidel. Keelatud on kasutada sõjalist agressiooni ja sõjakuritegusid identifitseerivas stilistikas kasutatavaid sümboleid, välja arvatud juhtudel, kui nende kuritegude õigustamiseks või ülistamiseks puudub eesmärk. Keelu rikkumine toob füüsilistele isikutele kaasa hoiatuse või haldustrahvi ja juriidilistele isikutele haldustrahvi. Samasisuline keeld on Läti avalike meelelahutuste ja pidulike ürituste ohutuse seaduses selle erinevusega, et rahatrahvi maksimummäär on määratud mõnevõrra kõrgemana kui koosolekute, marsside ja pikettide seaduses.

Venemaa haldusõigusrikkumiste seadustikus keelatakse natsiatribuutika või -sümbolika või nendega segadusse ajavalt sarnaste või äärmusorganisatsioonide või muu föderaalseadustega keelatud atribuutika või sümbolite teatud kasutamine. Keeld ei kehti juhtudel, mil sellega kaasneb negatiivne suhtumine natsismi ja äärmusluse ideoloogiasse ning puuduvad märgid propagandast või natsliku ja äärmusliku ideoloogia õigustamisest. Keelu eiramisega kaasneb füüsilistele isikutele haldustrahv või haldusarest, ametnikele ja juriidilistele isikutele haldustrahv. Kõigil juhtudel konfiskeeritakse haldusõiguserikkumise objekt. Haldusõigusrikkumise kvalifikatsioon ehk korduvus on sätestatud Vene kriminaalkoodeksis ning vastavalt sellele on sätestatud karmimad sanktsioonid. Isikuid võib karistada rahatrahvi, sunni- või parandustööga või vangistusega.

Venemaa äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seadus liigitab äärmuslikuks tegevuseks muuhulgas haldusõigusrikkumiste seadustikus ja kriminaalkoodeksis toodud õigusvastase süüteo koosseisu tunnused. Lisaks on seaduses on üksikasjalikult ja ammendavalt nimetatud, mida äärmuslikeks materjalideks peetakse. Keelatud on massimeedia kaudu äärmuslike materjalide levitamine ja massimeedia poolt äärmuslike tegevuste läbiviimine. Rikkumisele võib järgneda hoiatus ning korduva rikkumise puhul massimeedia tegevus lõpetatakse. Massiaktatsioonide läbiviimisel ei ole lubatud kaasata äärmusorganisatsioone, kasutada nende sümbolikat või atribuutikat, samuti levitada äärmuslikke materjale. Seadusevastase teo toimepanijat karistatakse vastavalt haldusõigusrikkumise seadustiku või kriminaalkoodeksi alusel. Lisaks on Venemaa haldusõigusrikkumiste seadustikus, kriminaalkoodeksis ja äärmusliku tegevuse vastu võitlemise seaduses keelatud sümbolikat ja atribuutikat puudutavad teokirjeldused välja toodud föderaalseaduses nõukogude rahva võidu eesmärgist suures isamaasõjas 1941-1945.

Eesti karistusseadustikus säte, millega reguleeritakse teatud sümbolika kasutamist, keelab agressiooniakti, genotsiidi, inimsusevastase kuriteo või sõjakuriteo toimepanemisega seotud sümboli avaliku eksponeerimise eest neid tegusid toetaval või õigustaval viisil. Koosseisupärase teo toimepannud isikut karistatakse rahatrahvi või arestiga ja juriidilist isikut karistatakse rahatrahviga.

Käesolevas töös käsitletud siseriiklikest õigustest sarnaneb Eesti seadus grammatiliselt kõige enam Moldova väärteoseadustikus sätestatuga. Erand seisneb asjaolus, et Moldova säte sisaldab üliolulist täpsustust, mille kohaselt peavad kuriteo objektid olema üldtuntud ehk koosseisu kõlbulik on sümbol või atribuut, mis on „avalikkusele rahvusvahelisel ja kohalikul tasandil

objektiivselt teada“. Eesti seaduse sõnastus ei ole grammatiliselt piisavalt määratletud, sest ei ole ettenähtav, arusaadav ja selge, millises ajaraamis ning millise riigi vastu toimepandud maailmakuritegudega seotud sümboleid sellega silmas peetakse. Lisaks on vajalik õiguslikult selgitada mõistete „toetama“ ja „õigustama“ sisu.

KarS § 151¹ lisamist karistusseadustikku on nimetatud emotsioonidest kantud seaduse loomiseks ning seda õigustatult, sest Eesti seadusandluses olid vastavad normid juba olemas. Vaenuliku sümbolika avaliku kasutamise probleemi lahendamiseks on võimalik kasutada KarS § 262 ja § 263 viidates KorS § 55 lg 1 p-le 2. Sarnasele võimalusele on näiteks Ungari seadusandluse kontekstis tähelepanu pööranud EIK.

Analoogselt EIK praktikale seoses mitmetähenduslike sümbolite kasutamisega, peab Georgi lindi kasutamise keelanud valitsus ehk antud juhul Eesti, sekkumise õigustamiseks põhjendama, kuidas näitab ainuüksi Georgi lindi kasutamine eranditult samastumist agressiooniakti, genotsiidi, inimsusevastase kuriteo või sõjakuriteo toimepanemisega.

Võrreldes teiste töös käsitletud riikide seadustega, on Eestil sarnaselt Ungarile, Saksamaale ja Prantsusmaale kehtestatud vaenuliku sümbolika kasutamist reguleeriv säte vaid karistusseadustikus. Prantsusmaa, Saksamaa ja Venemaa seadused erinevad teistest sellepolest, et vaenulikuks tunnistab vajadusel teatud sümboli kohus. Ungari, Moldova ja Venemaa vastavates seadustes on vaenulikuks kuulutatud sümbolid seaduses ammendava loeteluna välja toodud. Läti on ainuke riik, mille seaduses piiratakse sümbolite kasutamist vaid avalikel üritustel.

Kõrvutades töös käsitletud riikide vastavate koosseisude sanktsioone, on Eesti rahatrahvi ülemäär keskpärase. Seoses arestiga tuleb arvestada, et EIK ei pea õigeks seda, kui vägivallatut sümbolika kasutamist reguleeritakse karistusõiguslikult ning veel vähem seda, kui vägivallatu väljendusviisiga kaasneb vabadusekaotuslik karistus.

Vastates uurimisküsimusele, jõudis töö autor järeldusele, et Eesti õigus ei vasta rahvusvahelistele standarditele ja peab proportsionaalseks pigem Läti Vabariigi seadusandlust, mille kohaselt on igasuguse seadusega reguleeritud sümbolika, sh Georgi lindi, kasutamine keelatud vaid koosolekutel, marssidel, pikettidel, avalikel meelelahutustel ning pidulikel üritustel. Selgelt arusaadavad ja isikute väljendusvabadust vähem piiravad on Prantsuse ja Saksa õigus.

Criminalisation of political symbolism in European countries

Summary

As of 29.04.2022, for the first time in the legislation of the Republic of Estonia, there is valid a provision regulating the use of political symbols. Section 151¹ of the Penal Code prohibits the public display of a symbol related to the commission of an act of aggression, genocide, crime against humanity or war crime, in a manner that supports or justifies these acts. A fine of up to 1,200 euros or a detention order is imposed on the perpetrator of an act that has necessary elements. A legal person shall be fined by a fine of up to 32,000 euros. Referring to the need to react swiftly to the misuse of symbols, the draft was adopted with extraordinary speed and without any impact assessment or public debate. The law entered into force on the third day after its publication in the State Gazette.

The problem of the present Master's thesis is that the criminal law composition or disposition regulated in section 151¹ of the Penal Code is defined too broadly and does not provide a single answer to the question of in which situations and for which symbols the punishment follows. Similar problems have arisen in the practice of other countries where the use of political symbols is regulated by national law.

The aim of the work was to find out whether the composition of the misdemeanor stipulated in § 151¹ of the Criminal Code is in accordance with European legal norms. In order to achieve this goal, the author of this Master's thesis attempted to answer the following research questions: how is the use of hostile political symbols regulated in other European countries and how has the prohibition of the use of political symbols been assessed by the European Court of Human Rights (hereinafter- ECtHR).

To analyse the sources, mainly qualitative, grammatical and comparative methods were applied in this work. In order to solve the research problem of the Master's thesis, mainly the judgments of the European Court of Human Rights (hereinafter - ECtHR), the opinions of the Venice Commission of the Council of Europe and the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights were used. The named institutions were chosen because most European countries are party to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter - ECHR). However, the use of symbols is a form of expression protected in particular by Article 10 of the ECHR. It may also be that the restriction

on the use of symbols interferes with the right of assembly and association protected by Article 11 of the ECHR.

In addition, the case law of national constitutional courts on the subject of the work was used, as well as various versions of national legislation. As the work analyses national laws from sources that are not available in English, the translation may not accurately reflect the original version and there may be inaccuracies due to translation. The same applies to decisions of constitutional courts. The case law of the lower courts was dealt with to a limited extent, mainly only in the context of the Estonian legislation. This is because there is still little practice on the Estonian law. Also Estonian drafts and explanatory notes were used.

In choosing which countries' law to deal with in the work, the first choice was made on the basis of the countries against which complaints have been lodged to the ECHR concerning the prohibition of political symbols and, in parallel, to which countries recommendations have been given the Venice Commission of the European Council of Europe on the national regulation of political symbols.. Also Estonia's neighbouring countries were included in the sample. Although the Russian Federation is no longer party to the European Convention on Human Rights as of 16.09.2022, it is still included, for the sake of comparison and contrast. In addition, there are countries that have served as models for Estonian legislation, or namely France and Germany.

The Master's thesis consists of three chapters. In the first chapter, there were examined the views expressed by EU organisations on the introduction of a Union-wide ban on hate symbols and explained the scheme by which the ECtHR examines whether a national law regulating the use of symbols primarily guarantees the rights to freedom of expression and assembly under Articles 10 and 11 of the ECHR. In the second chapter of the thesis, there were analysed the relevant national regulations in European countries, their development and the practice of national constitutional courts, where this occurred. In the third chapter, it was dealt with the Estonian law and it was compared with the international standards.

When checking whether the right to freedom of expression and the right to freedom of assembly and association have been violated within the meaning of Articles 10 and 11 of the ECHR , the ECtHR uses its own doctrine, i.e., it assesses whether the restriction is imposed by law, necessary in a democratic society and proportionate to the legitimate aim pursued. The burden of proving compliance with these requirements lies with the State.

According to the ECtHR case-law, there are a limited number of extreme cases which do not fall within the scope of Article 10, pursuant to Article 17 ECHR, the prohibition of abuse of rights. For example, the ECtHR has come to such a conclusion in statements concerning Holocaust denial, justification of Nazi policies, linking all Muslims to terrorism.

Hungary's Criminal Code prohibits the dissemination of autocratic symbols such as the swastika, the SS emblem, the sickle and the hammer, the five-pointed red star, or their depiction, use in a public place or public display in a manner that disturbs public peace. First of all, the use of such symbols in a way that violates human dignity or the right to mercy of victims of totalitarian regimes is prohibited. Breakers of the prohibition shall be punished by up to two years' imprisonment, unless a more serious offence was committed. Crimes with more serious consequences are sanctioned by up to ten years' imprisonment.

Moldova's Criminal Code prohibits the manufacture, sale, distribution, possession for the purpose of distribution or public use of a fascist symbol of an organisation whose aim is to propagate fascist ideas, doctrines or to incite extremism. Disposition described is not a criminal offence if it is done in the interests of art, science or education. A natural person is punished by a fine, community service or imprisonment. In addition, the person is deprived, for a certain period of time, of the right to work in certain posts or to carry out certain activities which the convicted person used to commit the offence. A legal person shall be punished by deprivation of the right to engage in certain activities for a certain period of time, or by winding up of a legal person. Imprisonment is, however, used in very exceptional cases, and a custodial sentence follows, if other forms of punishment are insufficient to achieve the objective. Under certain conditions, a person may be exempted from criminal liability and he or she will be prosecuted under the misdemeanour procedure. In such cases, the person is punished with a fine, deprivation of certain rights, community service or imprisonment.

Moldova's Code of Misdemeanour Procedure prohibits the manufacture, sale, distribution, possession for the purpose of distribution and public use of well-known attributes and symbols used in the context of military aggression, war crimes or crimes against humanity, as well as the propaganda or glorification of such acts. The constituent elements of the offence provide for a fine for natural and legal persons.

In the Moldovan Law on Combating Extremist Activities, the term "extremist activities" is defined as the display, dissemination and possession for the purpose of public dissemination of commonly known attributes or symbols of fascist, national-socialist, extremist organisations or of military aggression, war crimes or crimes against humanity, or stylized symbols and attributes of any of the above. Breakers of the ban will be held criminally liable. Symbols and attributes that are objectively known to the public at international and local level are common knowledge. The use of the aforementioned attributes or symbols is permitted for educational, scientific, historical, etc. purposes. In addition, insignia awarded for participation in the Second World War, such as medals, decorations or ribbons forming part of them, are allowed. Consequently, for example, the ribbon of Saint George can only be worn by a person who has been awarded it for participation in the Second World War. It is forbidden to use the "Z" and "V" symbols used by Russia in the war against Ukraine. The same law details the description of the prohibited attributes and symbols in the form of an explicit exhaustive list of specific movements and organisations.

The German Penal Code differs from the other countries discussed in that it prohibits the dissemination of symbols of unconstitutional organisations or political parties, or the use, production, storage, importation or exportation in public or at meetings, or the material use of such symbols. The foregoing does not apply to artistic, scientific, educational and similar purposes or to the prevention of unconstitutional activities. A fine or imprisonment shall be imposed on the perpetrator of an act that has necessary elements.

France also differs from the other countries covered by the work in that French criminal law does not allow the wearing or display in public places of uniforms, insignia, emblems or insignia worn or displayed by persons previously convicted by a French or international court of the offences described in the law. Prohibited uniforms, insignia, emblems or insignia may be worn or displayed in films, performances or historical exhibitions. The sanction consists of a fine for natural and legal persons. Instead of, but not in addition to, a fine, one or more additional penalties may be imposed on a natural person. In addition, an object which was used to commit the offence, or which was intended to be used to commit the offence, or which was the product of the offence, is confiscated from the legal person.

The Polish Penal Code prohibits, for the purpose of dissemination, producing, recording, importing, acquiring, keeping, possessing, displaying, transporting or sending publications,

recordings or other objects bearing fascist or communist or other totalitarian symbols, with fascist or other totalitarian content.

An exception is made for artistic, educational, collecting or scientific activities. A fine, restriction of liberty or imprisonment for up to two years is imposed on the perpetrator of an offence that has necessary elements. At the same time, the offender is deprived of the objects of the offence, and regardless of whether or not they belong to the convicted person.

The Polish law on special measures to counter support for aggression against Ukraine and to protect national security, prohibits, as a misdemeanour, the application, use or promotion of symbols or signs supporting the aggression of the Russian Federation against Ukraine. Anyone who breaches this prohibition is liable to a fine or restriction of liberty or up to two years' imprisonment. It can be concluded that both the ribbon of Saint George and the "Z" and "V" symbols are prohibited.

By the Lithuanian Code of Administrative Offences, the dissemination or display of Nazi or communist symbols is prohibited. The provision sets out an exhaustive list describing prohibited symbols. Exceptions are made for example, for museum activities, historical and current events. In addition, World War II veterans can wear their uniforms. The instrumentalities of the administrative offence shall be confiscated. Violation of the ban will result in a fine.

The offence with necessary elements described in the Lithuanian Code of Administrative Offences, was added as a duplicate in the Law on Assemblies. It was specified that the use of the ribbon of Saint George is prohibited in all cases. Breakers of the prohibition shall be held administratively liable. The inclusion of the provision was unnecessary and duplicative, as the Code of Administrative Offences also prohibits unlawful activities at meetings and in public places.

In the Latvian law on assemblies, marches and picnics, the use of the communist, national socialist symbols, clothing, flags and anthems mentioned therein, even in stylized form, is prohibited. It is also forbidden to use the ribbon of Saint George and the Soviet symbols of the hammer and sickle together with the five-pointed star. The prohibition does not apply in cases where the use of the prohibited symbols is not related to glorification of the totalitarian regimes or justification of the crimes committed, or if these are used for educational, scientific or artistic

purposes. It is prohibited to use the symbols identifying military aggression and war crimes in a stylistic manner, except in cases where there is no purpose to justify or glorify these crimes. Breach of the ban will result in a warning or an administrative fine for natural persons and an administrative fine for legal persons.

There is a prohibition with the same content in the Latvian Law on the Safety of Public Entertainment and Festivities, with the difference that the maximum administrative fine is set somewhat higher than in the Law on Meetings, Marches and Picnics. As both laws only apply to certain types of gatherings, they do not prevent the use of prohibited objects outside these events.

In Russia's Code of Administrative Offences, the propaganda or public display, manufacture or sale for the purpose of propaganda, or acquisition for the purpose of propaganda or sale, of Nazi attributes or symbols, or of attributes or symbols confusingly similar to those of Nazi or extremist organisations, or other attributes or symbols prohibited by federal law, are prohibited. The ban does not apply in cases where it is accompanied by a negative attitude towards Nazi and extremist ideology and there is no evidence of propaganda or justification of Nazi and extremist ideology. Failure to comply with the prohibition will result in an administrative fine or administrative detention for natural persons and an administrative penalty for officials and legal persons. In all cases, the object of the administrative offence shall be confiscated. The qualification of an administrative offence or recurrence, is laid down in the Russian Criminal Code and more severe sanctions have been provided for accordingly. The sanctions that follow a recurrent administrative offence are significantly stricter in comparison with the sanctions that are applied when the offence with necessary elements is committed for the first time. Persons may be punished by fines, hard labour, corrective work or imprisonment.

Russia's Law on Combating Extremist Activities classifies as extremist activities, *inter alia*, the elements of an unlawful offence with necessary elements under the Code of Administrative Offences and the Criminal Code. In addition, public calls to carry out these acts or to mass distribute manifestly extremist material, as well as the production or storage of such material for the purpose of mass distribution, are considered extremist activities. The law sets out in detail, what is considered as extreme materials. It is forbidden to disseminate extremist material through the mass media and to carry out the extremist activities by the mass media. The infringement may be followed by a warning and, in the case of the recurrent infringement, the activity of mass media will be closed down. When carrying out mass actions, it is not allowed

to involve extremist organisations, to use their symbols or attributes, also to disseminate extremist materials. The perpetrator of the unlawful act is punished under the Administrative Offences Code or the Criminal Code, as appropriate.

Of the national laws considered in this work, the Estonian law corresponds grammatically most closely to the Moldovan Code of Misdemeanours. The exception lies in the fact that the Moldovan provision contains, in the opinion of the Venice Commission of the Council of Europe, a crucial clarification, according to which the objects of the offence must be generally known or a symbol or attribute that is objectively known to the public at international and local level, is eligible for inclusion. The wording of the Estonian law is not sufficiently defined grammatically, as it is not foreseeable, comprehensible and clear within which timeframe and against which state the symbols related to world crimes committed against which country are meant. In addition, it is necessary to legally clarify the content of the terms "support" and "justify".

With regard to the legitimate aim pursued by the intervention, legal scholars have expressed the view that the Estonian legislation already contains corresponding norms, i.e., to solve the problem of public use of hostile symbols, it would be possible to use sections 262 and 263 of the Penal Code with reference to clause 55 (1) 2) of the Law Enforcement Act. A similar possibility has, for example, been addressed by the ECtHR in the context of Hungarian legislation.

It is common knowledge that the regulation of hostile insignia was introduced into the law in large part to prevent possible riots and demonstrations in the run-up to 9 May. In its practice, the ECtHR has stated that the mere containment of a speculative threat as a preventive measure for the protection of democracy cannot be regarded as a "pressing social" need". In the practice of the ECtHR, the red star and the hammer and sickle have been considered ambiguous symbols, given the history of symbols and the contemporary context. Similarly, the ribbon of Saint George, for example, has historically been understood as an ambiguous symbol. By analogy with the practice of the ECtHR in relation to the use of ambiguous symbols, in order to justify its interference, the government that has banned the use of the ribbon of Saint George, or in this case Estonia, must justify how the use of the ribbon of Saint George alone demonstrates exclusive identification with the commission of an act of aggression, genocide, a crime against humanity or a war crime. It has been reached to a similar conclusion in the German case law, where, *inter alia*, it was found that the prohibition of the use of the ribbon

or flag of Saint George was held not to be an appropriate measure to prevent a threat to public security.

In comparison with the corresponding sanctions in force in the other countries covered by the work, Estonia's maximum fine is an average one. As far as detention is concerned, it should be noted that the ECtHR does not consider it right that the use of non-violent symbols is regulated by criminal law, and even less so, if the non-violent act or expression is accompanied by a custodial sentence.

While searching for answers to the research question, the author of the thesis came to the conclusion that the Estonian law does not comply with the international standards and considers proportionate rather the legislation of the Republic of Latvia, according to which the use of any legal insignia, incl. the ribbon of Saint George, is prohibited only at meetings, marches, picnics, public entertainments and festive events. According to Latvian law, the prohibition does not apply in cases where the use of prohibited symbols is not intended to glorify totalitarian regimes or justify crimes committed, or these are used for educational, scientific or artistic purposes. In addition, the recommendation to use sections 262 and 263 of the Penal Code in conjunction with clause 55(1) 2) of the Law Enforcement Act to ensure public order, is justified. Also French and German law are clearly understandable and less restrictive of individuals' freedom of expression.

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

Kasutatud allikad

1. Aiaots, L., Soo, A. Õigusteadlased: sümboolika kriminaliseerimine- emotsionaalne otsus? – ERR 30.03.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608548668/oigusteadlased-sumboolika-kriminaliseerimine-emotsionaalne-otsus> (11.04.2023).
2. Call for Europe-wide swastika ban. – BBC News 17.01.2005. – Arvutivõrgus: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/4178643.stm (28.03.2023).
3. Esimene stuudio. "Esimene stuudio": Pevkur ja Reinsalu vaidlesid vaenusümboolika eelnõu üle. – ERR 06.04.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608556735/esimene-stuudio-pevkur-ja-reinsalu-vaidlesid-vaenusumboolika-eelnou-ule> (11.04.2023).
4. European Commission. „The memory of the crimes committed by totalitarian regimes“. Report from the commission to the European Parliament and to the Council. (0783/2010). – Arvutivõrgus: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0783&from=EN> (28.03.2023).
5. European Parliament. EU wide ban on Nazi and fascist symbols and slogans. Debate 3007(RSP). (2017). – Arvutivõrgus: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-12-13-ITM-022_EN.html (28.03.2023).
6. Heintschel-Heinegg, B. von. Online Kommentar StGB 86a. München: Beck 2023. – Arvutivõrgus: https://beck-online-beck.de.ezp.nlib.ee/?vpath=bibdata%2Fkomm%2FBeckOKStGB_56%2FSTGB%2Fcont%2FBECKOKSTGB%2eSTGB%2eP86A%2egIB%2ehtm (01.03.2023).
7. Kaljula, D. Sümbolite kasutamine massiliste korratuste õhutamisel Eestis 2007. aasta aprillirahutuste näitel. Magistritöö. – Arvutivõrgus: <https://digiriul.sisekaitse.ee/handle/123456789/17> (09.04.2023).
8. Lietuvos Respublikos Seimas. Pagrindinio Komiteto Išvada dėl Administracinių nusižengimų kodekso 524 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, XIVP-1453(2), 08.04.2022. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/d0c921f0b70311ec9f0095b4d96fd400?jfwid=19p2z984c5> (01.04.2023).

9. Lungescu, O. EU rejects Communist symbol ban. – BBC News 08.02.2005. – Arvutivõrgus: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4248425.stm> (28.03.2023).
10. OSCE/ODIHR, FOE-MDA/344/2018. – Arvutivõrgus: <https://www.osce.org/odihr/446197> (21.02.2023).
11. Parliamentary Assembly. „Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems“. Resolution 1096 (1996). – Arvutivõrgus: <https://pace.coe.int/en/files/16507/html> (28.03.2023).
12. Parliamentary Assembly. „Need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes“. Resolution 1481 (2006). – Arvutivõrgus: <https://pace.coe.int/en/files/17403/html> (28.03.2023).
13. Parliamentary Assembly. „The importance of European remembrance for the future of Europe“. Resolution 2819(RSP). (2019) – Arvutivõrgus: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0021_EN.html (28.03.2023).
14. Proiectul hotărârii privind aprecierea istorică și politico-juridică a regimului totalitar comunist din Republica Moldova. Parlamentul Republicii Moldova. – Arvutivõrgus: <https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1310/language/ro-RO/Default.aspx> (18.02.2023).
15. Putin teatas sõjategevuse alustamisest Ukrainas. – ERR 24.02.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608510764/putin-teatas-sojategevuse-alustamisest-ukrainas> (15.04.2024).
16. Sauer, P. Why has the letter Z become the symbol of war for Russia? – The Guardian 07.03.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/07/why-has-the-letter-z-become-the-symbol-of-war-for-russia> (15.04.2023).
17. Sümboliseadus on muutumas hambutuks. – Postimees 23.01.2007. – Arvutivõrgus: <https://www.postimees.ee/1621969/sumboliseadus-on-muutumas-hambutuks> (08.04.2023).
18. The Council of Europe. Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights. (16.09.2022). – Arvutivõrgus: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights> (06.04.2023).
19. Unimedia. Panglica Sf. Gheorghe, „V, Z” și alte simboluri ale războiului, interzise în Moldova: PAS a votat legea în prima lectură. (07.04.2022). – Arvutivõrgus: <https://unimedia.info/ro/news/854731b24c0d48b1/in-republica-moldova-se-interzic-simbolurile-si-atributele-care-promoveaza-actiuni-de-agresiune-militara.html> (06.04.2023).

20. United Nations. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945. – Arvutivõrgus:
https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf (29.03.2023).
21. United States Holocaust Memorial muuseum. International Military Tribunal at Nuremberg. – Arvutivõrgus:
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/international-military-tribunal-at-nuremberg> (29.03.2023).
22. Universal Jurisdiction Law and Practice in France. Trial International. New York: Open Society Foundations 2019. – Arvutivõrgus: <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2019/05/Universal-Jurisdiction-Law-and-Practice-in-France.pdf> (29.03.2023).
23. Venice Commission, CDL-AD(2013)004-e. – Arvutivõrgus:
<https://venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282013%29004-e> (18.02.2023).
24. Venice Commission, CDL-AD(2022)027. – Arvutivõrgus:
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2022\)027-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2022)027-e) (26.02.2023).
25. Vikerraadio. Jõks: sõjasümbolite keelustamise seaduseelnõu tuleb korda teha. – ERR 30.03.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608557062/joks-sojasumbolite-keelustamise-seaduseelnou-tuleb-korda-teha> (06.04.2022).
26. Vikerraadio. Norman Aas: valitsus lahendas vaenulike sümbolite eelnõu liiga laialt. – ERR 06.04.2022. – Arvutivõrgus: <https://www.err.ee/1608551509/norman-aas-valitsus-lahendas-vaenulike-sumbolite-eelnou-liiga-laialt> (06.04.2022).

Kasutatud eelnõud ja seletuskirjad

27. Karistusseadustiku ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse seletuskiri 554 SE. – Arvutivõrgus:
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/karistusseadustiku_ja_sellega_seonduvalt_teiste_seaduste_muutmise_seaduse_eelnou_seletuskiri_3.12.2013.pdf (13.04.2023).
28. Karistusseadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu 576 SE. – Arvutivõrgus:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0d840298-f8d4-450c-b266->

- [8248ae6ee8c1/Karistusseadustiku+ja+v%C3%A4%C3%A4rteomenetluse+seadustiku+muutmise+seadus+%28agressiooni+toetamine+ja+sellega+seonduv+vaenutegevus%29%2004.04.2022](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0f8044f4-2ee9-4219-b459-8f7edb75b8de/Karistusseadustiku-ja-vaarteomenetluse-seadustiku-muutmise-seadus-agressiooni-toetamine-ja-sellega-seonduv-vaenutegevus-29-2004.04.2022) (08.04.2023).
29. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse (agressiooni toetamine ja sellega seonduv vaenutegevus) eelnõu seletuskiri. – Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0f8044f4-2ee9-4219-b459-8f7edb75b8de/karistusseadustiku-ja-vaarteomenetluse-seadustiku-muutmise-seadus-agressiooni-toetamine> (08.04.2023).
30. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku, vangistusseaduse ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu 12-0999/01 seletuskiri. – Arvutivõrgus: <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/80c748e0-9c4f-48d5-aea3-5f26da1de2c8#F9lfsW6N> (08.04.2023).
31. Karistusseadustiku muutmise seadus 1050 SE. – Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/1f8b7779-605b-3b75-8da1-2bd91d4a33a0/Karistusseadustiku%20muutmise%20seadus> (09.04.2023).
32. Karistusseadustiku täiendamise seaduse 556 SE eelnõu. – Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/48d04b99-0633-4735-a861-b22b3bf44336/Karistusseadustiku+t%C3%A4iendamise+seadus> (08.04.2023).
33. Lietuvos Respublikos Seimas. Administracinių nusižengimų kodekso 524 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, XIVP-1453, 23.03.2022. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/13de2070aa7611ecaf79c2120caf5094?jfwid=19p2z984c5> (01.04.2023).

Kasutatud õigusaktid

34. Euroopa Liidu põhiõiguste harta (2010/C 83/02). ELT C 83/389, 30.03.2010.
35. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 1996, 11, 34.
36. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakt. – RT II 1994, 10, 11.
37. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon. – Arvutivõrgus: <https://www.humanrightsestonia.ee/hartadpaktid-deklaratsioonid-kohtud-jne/inimoiguste-ulddeklaratsioon/> (28.03.2023).
38. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT I, 15.05.2015, 2.
39. Karistusseadustik. - RT I 2001, 61, 364; 2006, 31, 24.
40. Karistusseadustik. - RT I, 06.01.2023, 4.

41. Karistusseadustiku ja väärteomenetluse seadustiku muutmise seadus (agressiooni toetamine) 585 SE. – Arvutivõrgus:
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/0f8044f4-2ee9-4219-b459-8f7edb75b8de/karistusseadustiku-ja-vaarteomenetluse-seadustiku-muutmise-seadus-agressiooni-toetamine> (08.04.2023).
42. Administratīvās atbildības likums. Latvijas Vēstnesis.– Arvutivõrgus:
<https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums> (02.04.2023).
43. Федеральный закон об увековечении победы советского народа в великой отечественной войне 1941 - 1945 годов. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus:
<https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-19.05.1995-N-80-FZ/> (06.04.2023).
44. Федеральный закон о Георгиевской ленте и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus:
<https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-29.12.2022-N-579-FZ/> (08.04.2023).
45. Федеральный закон о противодействии экстремистской деятельности. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-25.07.2002-N-114-FZ/> (06.04.2023).
46. Федеральный закон о внесении изменений в статьи 214 и 244 Уголовного кодекса Российской Федерации и статью 20.3 кодекса Российской Федерации об Административных правонарушениях. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus:
<https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-10.05.2007-N-70-FZ/> (06.04.2023).
47. Федеральный закон о внесении изменений в статью 20.3 кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях и статью 1 федерального закона "о противодействии экстремистской деятельности". Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-25.12.2012-N-255-FZ/> (06.04.2023).
48. Федеральный закон о внесении изменения в статью 20.3 кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-01.03.2020-N-31-FZ/> (06.04.2023).
49. Федеральный закон о внесении изменений в уголовный кодекс Российской Федерации и уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulings.ru/laws/Federalnyy-zakon-ot-14.07.2022-N-260-FZ/> (06.04.2023).
50. Kodeks Karny. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. – Arvutivõrgus:
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970880553> (30.03.2023).

51. Кодекс Российской Федерации об административных. Кодификация.рф. правонарушениях. – Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/koap/> (06.04.2023).
52. Уголовный кодекс Российской Федерации. Кодификация.рф. – Arvutivõrgus: <https://rulaws.ru/uk/> (06.04.2023).
53. Ustawa 835/13.04.2022. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. – Arvutivõrgus: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000835> (30.03.2023).
54. Ustawa 1589/05.11.2009. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych.– Arvutivõrgus: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20092061589/U/D20091589Lj.pdf> (30.03.2023).
55. Ustawa 2600/13.12.2022. ISAP – Internetowy System Aktów Prawnych. – Arvutivõrgus: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220002600> (30.03.2023).
56. Code de procédure pénale. Légifrance. – Arvutivõrgus: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006151920?init=true&page=1&query=code+de+proc%C3%A9dure+p%C3%A9nale&searchField=ALL&tab_selection=all&anchor=LEGISCTA000006151920#LEGISCTA000006151920 (29.93.2023).
57. Code pénal. Légifrance. – Arvutivõrgus: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/2023-04-08/ (28.03.2023).
58. Codul Contravențional al Republicii Moldova. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=128326&lang=ro# (08.04.2023).
59. Codul Penal al Republicii Moldova. 985/14.06.2021. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126674&lang=ro# (06.04.2023).
60. Codul Penal al Republicii Moldova. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=17769&lang=ro# (25.02.2023).
61. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b8d908c0215b11e58a4198cd62929b7a?jfwid=19p2z984c5> (01.04.2023).

62. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 524 straipsnio pakeitimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/54fff260bfd211ec9f0095b4d96fd400?positionInSearchResults=9&searchModelUUID=539ffca2-c27c-4c6f-9ef5-4f1915e60eb5> (01.04.2023).
63. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso /.../. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.324500?jfwid=19p2z98czu> (01.04.2023).
64. Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas.– Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5644/asr> (01.04.2023).
65. Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymo Nr. I-317 5 straipsnio pakeitimo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=94ecfe70c0a111ec8d9390588bf2de65> (01.04.2023).
66. Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymo 8 straipsnio papildymo įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimas. – Arvutivõrgus: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.323461> (01.04.2023).
67. Par sapulcēm, gājieniem un piketīme. Latvijas Vēstnesis. – Arvutivõrgus: <https://likumi.lv/ta/id/42090-par-sapulcem-gajieniem-un-piketiem> (02.04.2023).
68. Pentru completarea unor acte legislative. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=4794&lang=ro (18.02.2023).
69. Pentru modificarea unor acte normatiive. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=126657&lang=ro (23.02.2023).
70. Pentru modificarea unor acte normatiive. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=130944&lang=ro (23.02.2023).
71. Privind contracararea activității extremiste. Ministerul Justiției. – Arvutivõrgus: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=93543&lang=ro (19.02.2023).
72. Publisku izklaides un svētku pasākumu drošības likums. Latvijas Vēstnesis. – Arvutivõrgus: https://likumi.lv/ta/id/111963-publisku-izklaides-un-svetku-pasakumu-drosibas-likums#p4_1 (02.04.2023).
73. Strafgesetzbuch. Das Bundesministerium der Justiz und das Bundesamt für Justiz. – Arvutivõrgus: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0933 (28.02.2023).

74. 2012. évi C. Törvény a Büntető Törvénykönyvről. Nemzeti Jogszabálytár. –
Arvutivörgus: <https://njt.hu/jogszabaly/2012-100-00-00> (18.02.2023).

Kasutatud kohtupraktika

75. EIKo 3111/10, *Ahmet Yildirim vs. Turkey*.

76. EIKo 18079/15, *Bumbeş vs. Romania*.

77. EIKo 22636/19, *Bouton vs. France*. EIKo 64569/09, *Delfi AS vs. Eesti*

78. EIKo 24973/15, *Cangi vs. Turkey*.

79. EIKo 9988/13, *Ecodefence and others vs. Russia*.

80. EIKo 40721/08, *Fáber vs. Hungary*.

81. EIKo 29459/10, *Fratanoló vs. Hungary*.

82. EIKo 13444/04, *Glor vs. Switzerland*.

83. EIKo 55795/11 ja 55798/11, *Horváth and Vajnai vs. Hungary*.

84. EIKo 9540/07, *Murat Vural vs. Turkey*.

85. EIKo 35285/16, *Nix vs. Germany*.

86. EIKo 24515/09, 24539/09 and 24611/09, *Noé, Vajnai and Bako vs. Hungary*.

87. EIKo 13585/88, *Observer and Guardian vs. The United Kingdom*.

88. EIKo 27510/08, *Perinçek vs. Switzerland*.

89. EIKo 44561/11, *Rid Novaya Gazeta and Zao Novaya Gazeta vs. Russia*.

90. EIKo 17888/12, *Shvydka vs. Ukraine*.

91. EIKo 42878/05, *Şolari vs. République de Moldova*.

92. EIKo 69698/01, *Stoll vs. Switzerland*.

93. EIKo 33629/06, *Vajnai vs. Hungary*.

94. EIKo 36358/14 and 5 other cases, *Vajnai and others vs. Hungary*,

95. EIKo 28396/95, *Wille vs. Liechtenstein*.

96. Alkotmánybíróság Határozatai. 14/2000. (V. 12.) 09.05.2000. – Arvutivörgus:

https://hunconcourt.hu/ugykereso/talalatok?hatarozat_sorszam=&hatarozat_evszam=2000 (18.02.2023).

97. Alkotmánybíróság Határozatai. 4/2013. (II. 21.) 19.02.2013. – Arvutivörgus:

https://hunconcourt.hu/ugykereso/talalatok?hatarozat_sorszam=&hatarozat_evszam=2013 (18.02.2023).

98. BVerfG, BvR 1 204/03, 23.03.2006. – Arvutivörgus:

https://www.bverfg.de/e/rk20060323_1bvr020403.html (01.03.2023).

99. BVerfG, BvR 2 BvR 2202/08, 18.05.2009. – Arvutivõrgus:
https://www.bverfg.de/e/rk20090518_2bvr220208.html (01.03.2023).
100. Curtea Constituțională. 12/04.06.2013. – Arvutivõrgus:
<https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=453&l=ro>
(18.02.2023).
101. Curtea Constituțională. 28/23.11.2015. – Arvutivõrgus:
<https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=567#top>
(19.02.2023).
102. Curtea Constituțională, 64/05.05.2022. – Arvutivõrgus:
<https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=decizii&docid=1183&l=ro>
(23.02.2023).
103. Trybunał Konstytucyjnego K11/10, 19.07.2011. – Arvutivõrgus:
<https://trybunal.gov.pl/sprawy-w-trybunale/art/1562-nowelizacja-kodeksu-karnego>
(30.03.2023).
104. AG Bremen Beschl. v. 26.4.2021 – 107 Ds 225 Js 79686/19 (12/20). München:
Beck 2021. – Arvutivõrgus: [https://beck-online-beck-
de.ezp.nlib.ee/Dokument?vpath=bibdata%2Fents%2Fbeckrs%2F2021%2Fcont%2Fbe
ckrs.2021.22205.htm&anchor=Y-300-Z-BECKRS-B-2021-N-22205](https://beck-online-beck-de.ezp.nlib.ee/Dokument?vpath=bibdata%2Fents%2Fbeckrs%2F2021%2Fcont%2Fbeckrs.2021.22205.htm&anchor=Y-300-Z-BECKRS-B-2021-N-22205) (01.03.2023).
105. AG Hamburg Urt., 240 Cs 121/22, 25.10.2022. München: Beck 2022.–
Arvutivõrgus: [https://beck-online-beck-
de.ezp.nlib.ee/Dokument?vpath=bibdata%2Fents%2Fbeckrs%2F2022%2Fcont%2Fbe
ckrs.2022.30125.htm&pos=5&hlwords=on](https://beck-online-beck-de.ezp.nlib.ee/Dokument?vpath=bibdata%2Fents%2Fbeckrs%2F2022%2Fcont%2Fbeckrs.2022.30125.htm&pos=5&hlwords=on) (02.03.2023).
106. OVG Münster, 15 B 584/22, 6.05.2022. – Arvutivõrgus: [https://beck-online-
beck-
de.ezp.nlib.ee/?vpath=bibdata%2fzeits%2fUKUR%2f2022%2fcont%2fUKUR%2e20
22%2e191%2e1%2ehtm#Y-300-Z-UKUR-B-2022-S-191-N-1-GI-1](https://beck-online-beck-de.ezp.nlib.ee/?vpath=bibdata%2fzeits%2fUKUR%2f2022%2fcont%2fUKUR%2e2022%2e191%2e1%2ehtm#Y-300-Z-UKUR-B-2022-S-191-N-1-GI-1) (02.03.2023).
107. RKKo 4-22-3610.
108. HMKo 4-22-3270.
109. TlnMKo 4-22-3314.
110. VMKo 4-22-2452.
111. VMKo 4-22-3473.
112. VMKo 4-22-3642.
113. VMKo 4-22-4153.